

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

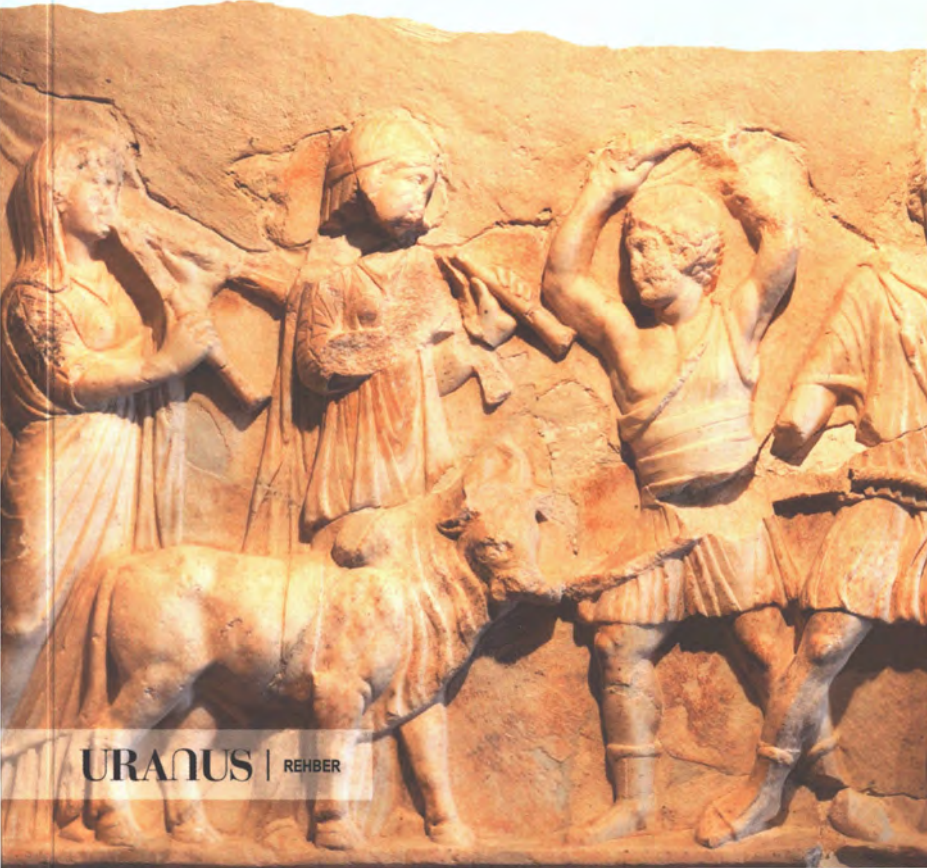
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANTİK
KENTLER

3

Hierapolis (Pamukkale) Laodikeia ve Çevresi

Kolossai, Attouda, Trapezopolis, Apollonia Salbake, Sebastapolis,
Herakleia Salbake, Herakleia Hieron, Aphrodisias, Tabai, Tripolis, Apollon Lairbenos Tapınağı,
Beycesultan Höyüğü, Eumeneia, Akhan, Çardak Han, Kaklık Mağarası

URANUS | REHBER

Hierapolis

"Aphrodisias"
Ladikonya ve Çevresi

- HIERAPOLIS (PAMUKKALE)
- LAODIKEIA
- HIERAPOLIS VE LAODIKEIANIN ÇEVRESİ
- DENİZLİ ÇEVRESİNDEKİ TÜRK YAPILARI VE DOĞAL MAZARALAR
- REHBER/BİLGİLER

MÜZELER/
KISALTMALARI

APHRODISİAS
MÜZESİ

ANADOLU
MEDENİYETLERİ
MÜZESİ
(ANKARA)

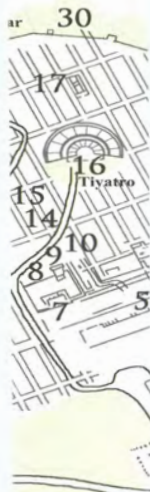
H.A.M.
HIERAPOLIS
ARKEOLOJİ
MÜZESİ

KARACASU
ETNOGRAFYA
MÜZESİ

URANUS
FOTOĞRAF AJANSI ve
YAYINCILIK
2014 - İSTANBUL

Ankara Caddesi,
Çağaloğlu Yokuşu, No:17
Evren Han, Kat: 2/40,
Eminönü, Fatih, İstanbul
T: 0212 528 01 58
www.uranus.com.tr
info@uranus.com.tr

Travertenler

Hierapolis PLANI

NUMARALI KONU
BAŞLIKLARINA 24-90.
SAYFALAR ARASINDA
YER VERİLMİŞTİR.

- 1 Güney Nekropolü
- 2 Güney Frontinus Kapısı (?)
- 3 Güney Bizans Kapısı
- 4 Gymnasion
- 5 Memer Portiko
- 6 Sütunlu Kilise
- 7 Tapınak Nymphaeum
- 8 Apollon Kutsal Alanı
- 9 Plutonium
- 10 Kaynaklar Kutsal Alanı
- 11 Büyük Hamam
- 12 Hierapolis Arkeoloji Müzesi
- 13 Ortaçağ Kalesi
- 14 İon Sütun Başlıklı Ev
- 15 Dor Düzenli Avlulu Ev
- 16 Tiyatro
- 17 Tiyatronun Üstündeki Kilise
- 18 Castellum Aqueae (Su Deposu)
- 19 Aziz Philippus Martyrionu
- 20 Mezar Kilisesi
- 21 Aziz Philippus Mezar
- 22 Ayazma (Kutsal Alan Çeşmesi)
- 23 Doğu Nekropolü
- 24 Büyük Yapı /Roma Hamamı
- 25 Zeytin Sıkma İşliği
- 26 Katedral
- 27 Katedral'in Batısındaki Küçük Kilise ve Üç Neftli Kilise
- 28 Trion Nymphaeum
- 29 Bizans Hamamı
- 30 Bizans Sur Duvarları
- 31 Kuzey Bizans Kapısı
- 32 Frontinus Caddesi
- 33 Frontinus Caddesi Üzerinde Yer alan Yapılar
- 34 Tomba Bella
- 35 Latrina (Genel Tuvalet)
- 36 Küçük Kilise
- 37 Frontinus Kapısı
- 38 Agora (Ticaret Agorası)
- 39 Agora ve Surların Yakınındaki Selçuklu ve Osmanlı Yerleşimi
- 40 Bizans Kilisesi ve Mezarlığı
- 41 Kent Merkezinin Kuzeyindeki İkinci Tiyatro
- 42 Hamam-Kilise
- 43 Kuzey Nekropolü

Hierapolis Pamukkale Laodikeia ve Çevresi

- HİERAPOLIS (PAMUKKALE)
 - LAODİKEİA
 - HİERAPOLIS VE LAODİKEİA'NIN ÇEVRESİ
 - DENİZLİ ÇEVRESİNDEKİ TÜRK YAPILARI VE DOĞAL MAĞARALAR
- REHBER/BİLGİLER

MÜZELER/ KISALTMALARI

APHRODİSİAS
MÜZESİ

ANADOLU
MEDENİYETLERİ
MÜZESİ
(ANKARA)

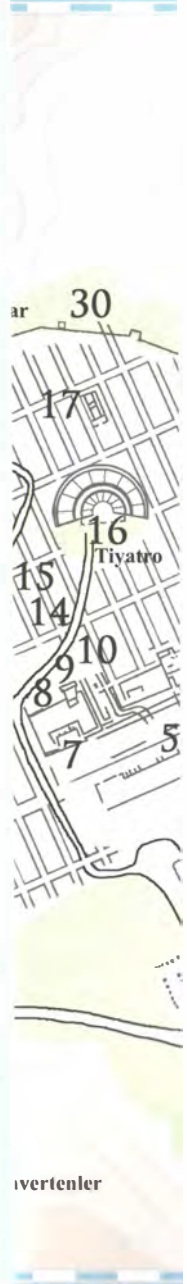
H.A.M.
HİERAPOLIS
ARKEOLOJİ
MÜZESİ

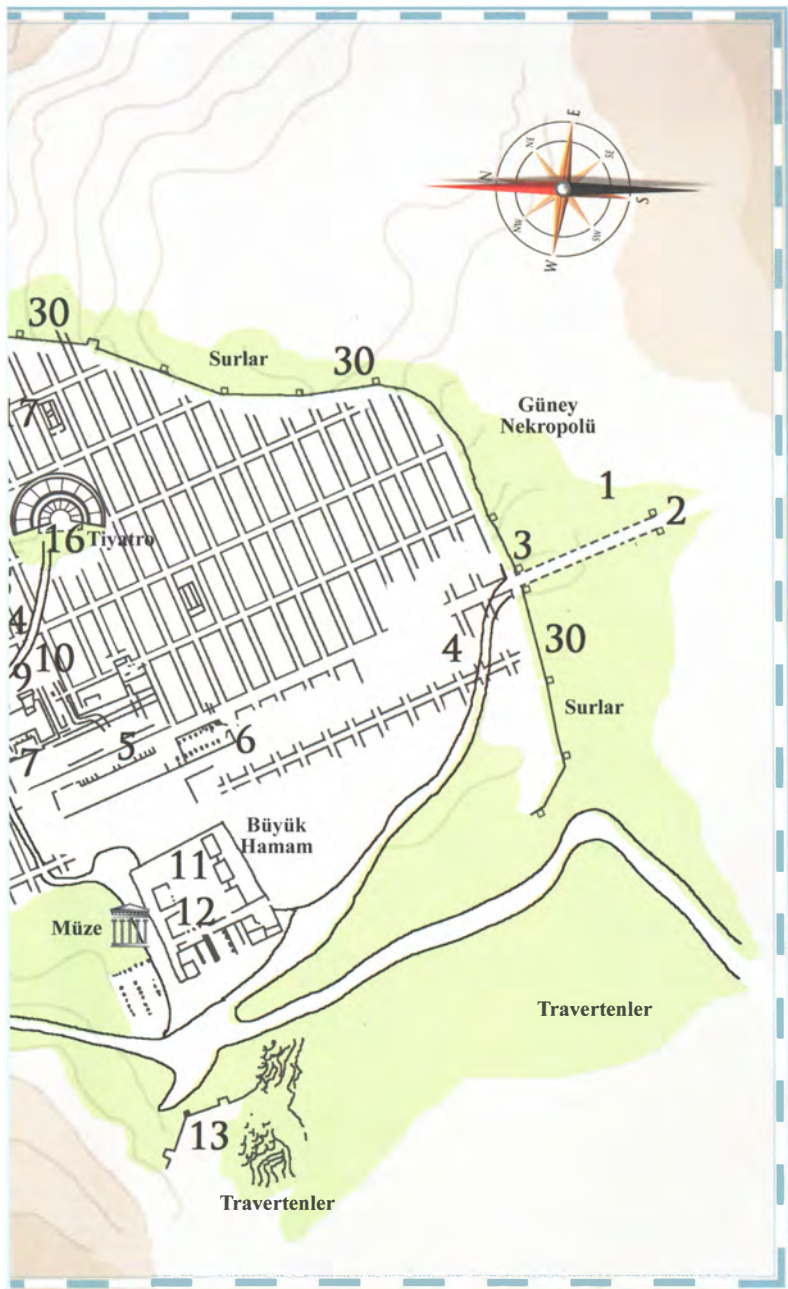
KARACASU
ETNOGRAFYA
MÜZESİ

URANUS
FOTOĞRAF AJANSI ve
YAYINCILIK
2014 - İSTANBUL

Ankara Caddesi,
Cağaloğlu Yokuşu, No:17
Evren Han, Kat: 2/40,
Eminönü, Fatih, İstanbul
T: 0212 528 01 58
www.uranus.com.tr
info@uranus.com.tr

Hierapolis (Pamukkale) Laodikeia ve Çevresi

[KOLOSSAİ, ATTOUDA, TRAPEZOPOLİS, APOLLONİA
SALBAKE, SEBASTAPOLİS, HERAKLEİA SALBAKE,
HERAKLEİA HİERON, APHRODİSİAS, TABAİ, TRİPOLİS,
APOLLON LAİRBENOS TAPINAĞI,
BEYCESULTAN HÖYÜĞÜ, EUMENEİA, AKHAN,
ÇARDAK HAN, KAKLIK MAĞARASI]

URANUS

Fotoğraf Ajansı ve Yayıncılık • 2014 İstanbul

Ankara Caddesi, Çağaloğlu Yokuşu, No: 17, Evren Han, Kat: 2/40,
34112 Eminönü/Fatih, İstanbul-Türkiye
T: 0 212 528 01 58 • www.uranus.com.tr • info@uranus.com.tr

Editör

Çağlan Yazıcı

Metin

Erdal Yazıcı

Fotoğraf

© Erdal Yazıcı / Uranus Fotoğraf Ajansı

Sanat Yönetmeni, İllüstrasyon, Haritalar, Kapak

Vahit Akça

Baskı / Cilt

Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mh. Güvercin Cd, No: 3/1
Baha İş Mrk. A Blok. Kat: 2 Avcılar İstanbul
Tel : 0212 412 17 77 • Sertifika No: 12027

1. Baskı / Haziran 2014 / İstanbul • ISBN: 978-605-5940-28-7
Yayıncı Sertifika No: 17956

Ön Kapak Fotoğrafı:

Artemis onuruna düzenlenen tören alayı. Hierapolis Tiyatrosu.

Arka Kapak Fotoğrafı:

Pamukkale Travertenleri.

ANTİK KENTLER • 3

Hierapolis (Pamukkale) Laodikeia ve Çevresi

kitabının metni ve fotoğrafları izinsiz olarak kullanılamaz;
mekanik ve elektronik ortamlarda -fotokopi dahil- kaydedilemez,
yayınlanamaz, iletilemez. Metin ve fotoğraflardan alıntı yapılabilmesi
ancak -tanıtım amaçlı- normal ölçülerde ve kurallara uygun şekilde
kaynak belirtilerek olasıdır. Metin ve fotoğrafların telif hakları
Uranus Fotoğraf Ajansı ve Yayıncılık ile Erdal Yazıcı'ya aittir.

ÖNSÖZ	4
ZAMAN DİZİNİ	6

BÖLÜM I

HİERAPOLİS (PAMUKKALE)	
HİERAPOLİS COĞRAFYASI VE KENTİN KISA TARİHİ.....	10
HİERAPOLİS GEZİ YOLU	22
GÜNEY NEKROPOLÜ.....	24
GÜNEY FRONTINUS KAPISI (?).....	25
GÜNEY BİZANS KAPISI.....	25
GYMNASION.....	26
MERMER PORTİKO.....	27
SÜTUNLU KİLİSE.....	27
TAPINAK NYMPHAEUMU.....	28
APOLLON KUTSAL ALANI.....	29
PLUTONIUM.....	35
KAYNAKLAR KUTSAL ALANI.....	37
BÜYÜK HAMAM	38
HİERAPOLİS ARKEOLOJİ MÜZESİ.....	40
ORTAÇAĞ KALESİ.....	45
İON SÜTUN BAŞLIKLİ EV.....	46
DOR DÜZENLİ AVLULU EV.....	46
TIYATRO.....	47
TIYATRONUN ÜSTÜNDEKİ KİLİSE.....	62
CASTELLUM AQUAE (SU DEPOSU).....	62
AZİZ PHILIPPUS MARTYRİONU.....	63
AYAZMA (KUTSALALAN ÇEŞMESİ).....	65
MEZAR KİLİSESİ.....	66
AZİZ PHILIPPUS MEZARI.....	66
DOĞU NEKROPOLÜ.....	67
BÜYÜK YAPI / ROMA HAMAMI.....	68
ZEYTİN SIKMA İŞLİĞİ.....	68
KATEDRAL.....	69
KATEDRAL'IN BATISINDAKİ KÜÇÜK KİLİSE VE ÜÇ NEFLİ KİLİSE.....	70
TRITON NYMPHAEUMU.....	71
BİZANS HAMAMI.....	73
BİZANS SUR DUVARLARI.....	73
KUZEY BİZANS KAPISI.....	74
FRONTINUS CADDESİ.....	75
FRONTINUS CADDESİ ÜZERİNDE YER ALAN YAPILAR.....	77
TOMBA BELLA.....	77
LATRİNA (GENEL TUVALET).....	79
KÜÇÜK KİLİSE.....	80
FRONTINUS KAPISI.....	80
AGORA (TİCARET AGORASI).....	81
AGORA VE SURLARIN YAKININDAKİ SELÇUKLU VE OSMANLI YERLEŞİMİ.....	86

BİZANS KİLİSESİ VE MEZARLIĞI.....	87
KENT MERKEZİNİN KUZEYİNDEKİ İKİNCİ TIYATRO.....	88
HAMAM-KİLİSE.....	89
KUZEY NEKROPOLÜ.....	90

BÖLÜM II

LAODİKEİA	
KENTİN COĞRAFYASI VE KISA TARİHİ.....	102
LAODİKEİA GEZİ GÜZERGAHI VE KENTİN YAPILARI.....	108

BÖLÜM III

HİERAPOLİS VE LAODİKEİA'NIN ÇEVRESİ	
KOLOSSAİ.....	118
ATTOUDA.....	120
TRAPEZOPOLİS.....	121
APOLLONİA SALBAKE.....	122
SEBASTAPOLİS.....	123
HERAKLEİA SALBAKE.....	124
HERAKLEİA HİERON.....	126
APHRODİSİAS.....	127
TABAİ.....	133
TRİPOLİS.....	135
APOLLON LAİRBENOS TAPINAĞI.....	137
BEYCESULTAN HÖYÜĞÜ.....	139
EUMENEİA.....	141

BÖLÜM IV

DENİZLİ ÇEVRESİNDEKİ TÜRK YAPILARI VE DOĞAL MAĞARALAR	
SELÇUKLU DÖNEMİ YAPILARI.....	146
Akhan.....	146
Çardak Han (Hanabad).....	148
OSMANLI DÖNEMİ YAPILARI.....	149
DENİZLİ'NİN KÜÇÜK PAMUKKALE'Sİ: KAKLIK MAĞARASI.....	151

BÖLÜM V

REHBER / BİLGİLER	
HİERAPOLİS, LAODİKEİA VE ÇEVRESİ HAKKINDA PRATİK BİLGİLER.....	154
HİERAPOLİS VE LAODİKEİA GEZİSİ.....	155
ÇEVRE GEZİSİ.....	156
SÖZLÜK.....	158
KAYNAKÇA.....	163
DİZİN.....	164

ÖNSÖZ

Hierapolis kenti ve termal suların oluşturduğu traverten havuzları, var oluşundan bu yana, içinde yaşayanları, gelip geçen gezginleri, yolcuları büyülemiştir; ana caddeden geçen yolcular kentin görkemli anıtsal çeşmelerinde soluklanmışlardır; termal suların beslediği kentin hamamları ise temizlenme, arınmanın yanı sıra şifa dağıtmıştır. Ören yerinin kuzeyi, doğusu ve güneyinde yer alan nekropollerdeki mezar anıtlarının çokluğu ve çeşitliliği ise şaşırtıcıdır; kentin dışından birçok kişi -yaşamı son bulduğunda isteği üzerine- "*Kutsal Kent Hierapolis*"e gömülmüştür; kentin diğer çekiciliği ise Apollon Kutsal Alanı'dır; kutsal alan, gelecek hakkında bilicilerden bilgi edinmek isteyen, tapınmak için gelen ve tanrıya kurban sunan inanamlarla dolup taşmış olmalıdır. Hristiyanlığın yayılma döneminde yaşayanlar kentin ismini yine öne çıkarmıştır; Aziz Philippus ismi kentle birlikte anılır olmuştur; İsa'nın 12 havarisinden birisi olan St. Philippus'un yaşamına Romalılar son vermiştir; yüzyıllar sonra "*şehit düştüğü yerde*" Aziz'in adıyla anılan *Martyrion* yapılmıştır; kentin bu kısmı diğer yapılarla birlikte hacıların ziyaret ettiği bir kült merkezine dönüşmüştür. Bu dönemde kent 535 yılında Phrygia Pacatiana Secunda'nın (İkinci Frigya; Afyon ili'nin güneyi ile Denizli ili'nin kuzeyini içeren bölüm) metropolisi olmuştur.

Hierapolis, bir fay hattı üzerine kurulmuştur; yaşanan depremlerin verdiği ağır hasar kentin ilerleyen yüzyıllarda yıldızının sönmesine neden olmuştur; tiyatrosunun *diazomasına* kazınmış dizelerdeki "*...Kutsal kent, altından kent, sen geniş Asya'nın en elverişli topraklarına sahipsin; Nymphelerin efendisi (senin) görkemli sularıyla süslü...*" Hierapolis kenti yıkımların ardından bir daha toparlanamamıştır; 13.yüzyılda Selçukluların bölgeye hâkim olmasıyla Hierapolis terk edilmiştir; 17.-18. ve 19. yüzyıl gezginlerinin tekrar keşfetmesinin ardından 1957 yılında

kazılara başlanmıştır. Depremler ve terk ediliş sonrasında düzensiz olarak yayılan termal suların oluşturduğu kalker tabaka içinde kentin birçok yapısı adeta kaybolmuştur. Kazılara başlandığından bu yana birçok yapı gün ışığına çıkarılıp, restorasyonla ayağa kaldırılmıştır. 2000 yılında yapılan çevre düzenlemesiyle de Hierapolis / Pamukkale'de kirlilik yaratan otel-moteller yıkılmış, antik yerleşime araç girişi yasaklanmış, Pamukkale traverten havuzları -girişi belirli güzergâhtan sağlanarak- korumaya alınmıştır. Günümüzde kentin batısı ve güney bitişiğindeki traverten havuzlarını yüz binlerce gezgin ziyaret etmektedir; tiyatronun altındaki termal suyla beslenen, içinde bir portike ait *ion* sütunların bulunduğu havuz ise günümüz yorgun gezginlerinin kentten ayrılmadan önce dinlenecekleri son duraktır.

Kitap beş bölümden oluşmaktadır; **birinci bölümde**, Hierapolis ören yeri ve yapıları güncel bilgilerle detaylı olarak ele alınmıştır. **İkinci bölümde**, Hierapolis'in güneyinde yer alan -son yıllarda yapılan kazılarla gün yüzüne çıkarılan- Laodikeia kentine; **üçüncü bölümde**, Denizli ve çevresinde gezilip görülebilecek ören yerleri, tapınaklar içinde Kolossai, Attouda, Trapezopolis, Apollonia Salbake, Sebastapolis, Herakleia Salbake, Herakleia Hieron, Aphrodisias, Tabai ile kuzeyde bulunan Tripolis, Apollon Lairbenos Tapınağı, Beycesultan Höyüğü ve Eumeneia'ya; **dördüncü bölümde**, bölgenin Selçuklu egemenliğine girmesinden sonra inşa edilen kervansaraylara, Osmanlı yapıları ve "*Denizli'nin küçük Pamukkale'si*" Kaklık Mağarası'na; **beşinci ve son bölümde** ise Rehber Bilgiler'e yer verilmiştir. Kitap içinde yer alan kroki / plan ile Denizli çevresini detaylı gösteren harita ise gezginlere yol gösterici olacaktır.

Hierapolis ve çevresini keşfetmek için yola çıkmanın zamanıdır.

Sağlık görevlisi
(Demiourgous) heykeli.
M.S.2.yy.
Hierapolis Arkeoloji Müzesi
(H.A.M.)

ZAMAN DİZİNİ

M.Ö.

3.yy.

Hierapolis kenti, olasılıkla Büyük İskender'in ardıllarından Seleukoslar tarafından kurulmuştur.

2.-1.yy.

Nekropol alanında kayalara oyulmuş mezarların yanı sıra *tümülüs* mezar anıtları da yapılmıştır.

188

Hierapolis kenti Bergama Krallığı'nın egemenliğine girmiştir.

133

Bergama Kralı III.Attalos'un vasiyeti üzerine krallık toprakları Roma'ya devredilmiştir.

M.S.

60

İmparator Nero zamanında, Hierapolis'te şiddetli bir deprem yaşanmıştır.

1. ve 3.yy.

Kentte, Hadrianus ve Severuslar Dönemi'nde birçok anıtsal yapı inşa edilmiştir.

129

Olasılıkla Hierapolis'i ziyaret eden imparator Hadrianus, kentin verdiği vergi ile anıtsal *Agora*'nın inşasını başlatmış, karısı Sabina'nın ve kendisinin heykelleri dikilmiştir; yazdığı iki mektupla da kente sığınma, vergi muafiyeti ve özerklik gibi ayrıcalıklar tanımıştır.

165-170

Kentte meydana gelen veba salgını nedeniyle, Hierapolisliler, Smyrna (İzmir) yakınlarında bulunan Kolophon'un 13 kilometre güneyindeki

Apollon Klaros Kehanet Merkezi'ne (Ahmetbeyli) başvurmışlar ve kendilerine, Hierapolis Apollon Kutsal Alanı'nda mermer blok üzerine kazınmış kehanet metni verilmiştir.

218-222

Varius Avitus Bassianus (Elagabalus) döneminde Hierapolis'e "*neokoros*" olma hakkı (Tapınak Bekçisi) verilmiştir.

4.yy.

Kentte yaşanan durgunluk yaşam alanlarına da yansımıştır; aynı yüzyılın ikinci yarısında yaşanan depremle birçok yapı yıkılarak terk edilmiştir.

4. ve 5.yy.

Kent, yeni yapılan surlarla güven altına alınmış, bu surlar kentin eski yapılarından toplanan malzemeye yapılmıştır.

4.yy. sonu ya da 5.yy. başı

Martyrion'un yapımında Doğu Roma'nın (Bizans) başkenti Constantinopolis'in mimarları

proje ve planlamada aktif rol oynamış olmalıdır; saray, kilisenin yapımına doğrudan katkı da sağlamıştır; imparatoriçe Eudoxia yardımların yapılmasında etkili olmuştur.

5. ve 6.yy.

Kent planında değişiklik yapılmış, birçok anıtsal yapı eski özelliğini yitirmiştir.

535

Aziz Philippus'un mezar kültü nedeniyle Hierapolis Phrygia Pacatiana Secunda'nın (ikinci Frigya; Afyon İli'nin güneyi ile Denizli İli'nin kuzeyini içeren bölüm) metropolisi ilan edilmiştir. Bu dönemde önemli bir Hristiyanlık merkezi olan kentin dini yapıları arasında Hamam-Kilise, Katedral, Sütunlu Bazilika, Aziz Philippus *Martyrionu* dikkat çeker.

7.yy.'ın birinci yarısı

Kentin yıkımına neden olan deprem gerçekleşir; surların yanı sıra, tiyatro, kiliseler ve Triton *Nymphaeum*u ağır hasar görür.

13.yy.'ın birinci yarısı

Hierapolis kenti Selçuklu Türklerinin hâkimiyetine girerek terk edilir.

13.yy. başları

Denizli ve çevresine İnançoğulları Beyliği hâkimdir.

14.yy. başları

Malatya'da Fırat kıyısında varlığı bilinen Germiyanlılar bölgeye hâkim olmaya başlarlar.

1385

Hierapolis'te, kilise kayıtlarında piskoposluğun Doğu Roma (Bizans) kenti Philadelphia (Alaşehir) Metropolis Piskoposluğu'na devredildiği belirtilmiştir.

1428

Denizli ve çevresi Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine girmiştir.

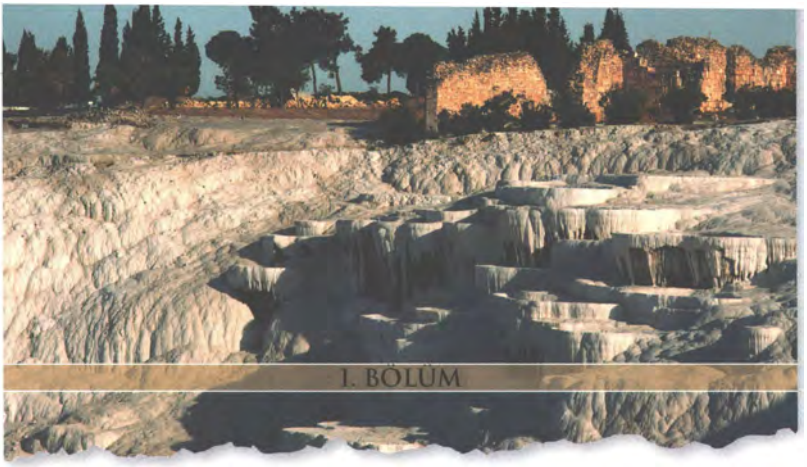
I

HİERAPOLİS (PAMUKKALE)

- HİERAPOLİS COĞRAFYASI VE KENTİN KISA TARİHİ
- HİERAPOLİS GEZİ YOLU
- 1-GÜNEY NEKROPOLÜ
- 2-GÜNEY FRONTINUS KAPISI (?)
- 3-GÜNEY BİZANS KAPISI
- 4-GYMNASION
- 5-MERMER PORTİKO
- 6-SÜTUNLU KİLİSE
- 7-TAPINAK NYMPHAEUMU
- 8-APOLLON KUTSAL ALANI
- 9-PLUTONIUM
- 10-KAYNAKLAR KUTSAL ALANI
- 11-BÜYÜK HAMAM
- 12-HİERAPOLİS ARKEOLOJİ MÜZESİ
- 13-ORTAÇAĞ KALESİ
- 14-İON SÜTUN BAŞLIKLİ EV
- 15-DOR DÜZENLİ AVLULU EV
- 16-TİYATRO
- 17-TİYATRONUN ÜSTÜNDEKİ KİLİSE
- 18-CASTELLUM AQUAE (SU DEPOSU)
- 19-AZİZ PHILIPPUS MARTYRIONU
- 20-AYAZMA - ÇEŞME
- 21-MEZAR KİLİSESİ
- 22-AZİZ PHILIPPUS MEZARI
- 23-DOĞU NEKROPOLÜ
- 24-BÜYÜK YAPI-ROMA HAMAMI
- 25-ZEYTİN SIKMA İŞLİĞİ
- 26-KATEDRAL
- 27-KATEDRAL'IN BATISINDAKİ KÜÇÜK KİLİSE VE ÜÇ NEFLİ KİLİSE
- 28-TRITON NYMPHAEUMU
- 29-BİZANS HAMAMI
- 30-BİZANS SUR DUVARLARI
- 31-KUZEY BİZANS KAPISI
- 32-FRONTINUS CADDESİ
- 33-FRONTINUS CADDESİ ÜZERİNDE YER ALAN YAPILAR
- 34-TOMBA BELLA
- 35-LATRİNA (GENEL TUVALET)
- 36-KÜÇÜK KİLİSE
- 37-FRONTINUS KAPISI
- 38-AGORA (TİCARET AGORASI)
- 39-AGORA VE SURLARIN YAKININDAKİ SELÇUKLU VE OSMANLI YERLEŞİMİ
- 40-BİZANS KİLİSESİ VE MEZARLIĞI
- 41-KENT MERKEZİNİN KUZEYİNDEKİ İKİNCİ TİYATRO
- 42-HAMAM - BAZİLİKA
- 43-KUZEY NEKROPOLÜ

Agora, Bazilika-Stoadan sfenksli paye başlığı,
M.S.2.yy. Hierapolis. (H.A.M.)

I. BÖLÜM

HİERAPOLİS (PAMUKKALE)

HİERAPOLİS COĞRAFYASI VE KENTİN KISA TARİHİ

Hierapolis kent yerleşimi, Anadolu'nun güneybatısında, Denizli il sınırları içinde Pamukkale'de yer almaktadır. Hierapolis, Antik Dönem'den bu yana Anadolu'nun iç bölgesini batıda Ege Denizi'ne ulaştıran, kuzeyde Tripolis, Philadelphia (Alaşehir) ve Sardes üzerinden Smyrna'ya (İzmir) bağlayan, güneyde ise Attaleia'ya (Antalya) inen yolların kavşağında kurulmuştur. Kent kalıntıları, Kadmos (Honaz Dağı) eteklerinden doğan Lykos (Çürüksu) Nehri'nin (Büyük Menderes'in [Maiandros] kolu) aktığı vadinin kuzeyinde, deniz seviyesinden 350 metre yükseklikte, bol

su kaynaklarının bulunduğu kalker bir plato üzerine kurulmuştur. Bu yol kavşağı üzerinde Perslerin Akdeniz'e inen Kral Yolu ile Ortaçağ'da Haçlılar'ın "*Kutsal Topraklar*"a ulaşmak için kullandığı yolun bir kısmı da bulunmaktadır. Bölgeye egemen olmak isteyen güçler de vadiler, nehir yatakları ve dağ geçitleri içinden geçen bu yollar üzerinden Anadolu'nun batısına ulaşmışlardır. Lykos (Çürüksu) Nehri'nin aktığı vadi ve ova, güneydoğuda 2528 metre yükseklikteki volkanik Kadmos (Honaz Dağı), güneyde Salbakos (Baba Dağı 2308 m), batıda Buldan Sazak Dağı (1143 m), kuzeyde ise Çökelez Dağı

Doğu Nekropolü'nden Hierapolis'in görünümü ve travertenler.

Kentin batısındaki travertenlerden Lykos Ovası'na bakış.

Traverten oluşumuyla çevrili mezar anıtı.

(1805 m) ile çevrilidir. Antik Dönem'de coğrafyacı Strabon, Lykos (Çürüksu) Nehri'nin bazı yerlerde yeraltından aktığını, akarsuyun meydana getirdiği boşluklar nedeniyle sık depremler yaşandığını aktarmıştır. Lykos Vadisi, Akdeniz iklimiyle karasal iklimin kesiştiği noktada yer almaktadır; ovada, pamuk ekiminin yanı sıra buğday ve mısır da yetiştirilmektedir; ayrıca kiraz ve üzüm bölgenin tanınmış ürünlerindendir. Vadi içinde verimli tarım alanlarının oluşu, antik yolların kesişme kavşağında bulunuşu nedeniyle bölge Antik Dönem öncesinde yoğun yerleşimlere sahne olmuştur. Lykos Vadisi

Hierapolis, 350 m. yükseklikte kalker bir plato üzerine kurulmuştur.

çevresinde en erken somut veri, Çökelez Dağı eteklerinde bir traverten ocağında bulunmuş kafatasıdır; bilim insanları, "Homo Erectus" a ait olan bu kafatasını 1,1 milyon yıl öncesine tarihlemişlerdir. Vadi ve çevresindeki yerleşimlerde ele geçen buluntular Geç Neolitik Dönem'den günümüze değin yerleşim izlerini barındırmaktadır.

Hierapolis'in yakın çevresinde birçok antik kent, tapınak ve köy yerleşimi bulunmaktadır. Güneyde Laodikeia, Apollonia Salbake, Sebastapolis, Herakleia

Hierapolis'in çevresindeki antik kentlerden bir tanesi de Aphrodisias'tır.

Hierapolis'in termal sularıyla oluşmuş traverten havuzları.

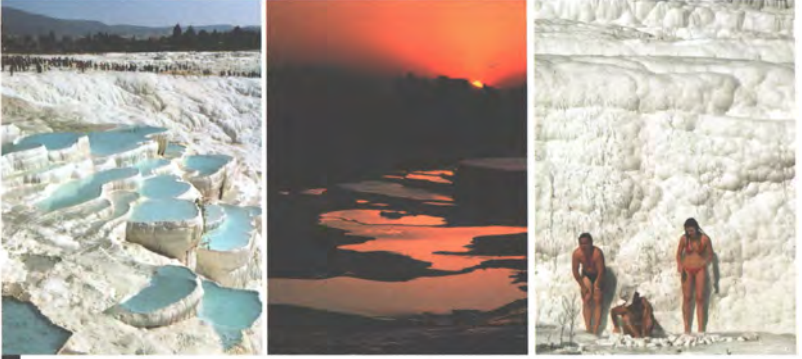
Salbake, Herakleia Hieron; güneydoğuda Herodotos'da ismi geçen Kadmos (Honaz Dağı) eteklerinde Kolossai; güneybatıda Aphrodisias, Attouda ve Baba Dağı yamaçlarına kurulmuş Trapezopolis; kuzeybatıda Lykos'un (Çürüksu) Menderes Nehri'ne kavuştuğu yerde kurulmuş Tripolis; kuzeydoğuda Apollon Lairbenos Tapınağı, Beycesultan Höyüğü ve Eumeneia, bu yerleşimlerden bazılarıdır. Hierapolis yerleşiminin bulunduğu alan Karia, Lydia ve Frigya sınırında oluşu nedeniyle Antik Dönem'den bu yana hangi bölge içinde olduğu tartışılmıştır; antik kaynaklardan günümüze Hierapolis'in, Frigya'nın en batı ucunda yer aldığı ağırlıklı olarak kabul görmüştür; M.S.535 yılında ise Phrygia Pacatiana Secunda'nın (İkinci Frigya; Afyon İli'nin güneyi ile Denizli İli'nin kuzeyini içeren bölüm) metropolisi ilan edilmiştir.

Hierapolis yerleşimi, doğal oluşumlar sonucu meydana gelen traverten şelalelerin/havuzların bulunduğu

Pamukkale modern yerleşiminin kuzey bitişiğinde yer alır. Kentin yaslandığı tepenin eteklerinden 35-56 derece sıcaklıkta çıkan termal sular kentin içindeki kanallardan geçerek güney ve batı kesimdeki yüksek yamaçlardan akıp ovaya ulaşır. Saniyede 250 litre debiyle kaynağından çıkan sıcak su ani basınç düşmesiyle karbondioksit kaybeder; aktığı alanda kalsiyum karbonat çökeltisi bırakan su, antik kentin bulunduğu alanda da eşsiz güzellikte doğal bir oluşum yaratmıştır. Akan termal sudaki kalsiyum karbonatın çökmesiyle her yıl 3 santimetre kalınlığında beyaz bir tabaka oluşmaktadır. Binlerce yıl süren bu

Termal su kanalı.

Hierapolis kentinin güneyi ve batısında oluşmuş travertenler.

oluşum günümüzde 10 kilometrekarelik bir alanda devam etmektedir; görkemli traverten şelaleleri/havuzları bu oluşumun sonucunda meydana gelmiştir. Antik yazarlar, termal suların aktığı kanalların bağ bahçe arasında sınır oluşturduğunu aktarmışlardır. Bölge, traverten doğal oluşumu pamuk bitkisi çiçeğine benzemesi nedeniyle Pamukkale olarak anılır. Antik kentin terk edilışinden sonra, termal su kaynakları yerleşim içinde geliş güzel yayılarak -kalınlığı 2-4 metreyi bulan-traverten tabakayla yapıları örtmüştür. Kentteki 86 hektarlık arkeolojik alanın 21 hektarını nekropol, 65 hektarını yerleşime uygun kısmı oluşturur; 25 hektarı ise termal suların çöktüklerinin oluşturduğu traverten tabaka altında kalmıştır. Hierapolis'te bu traverten alanın bir kısmı -zor koşullarda-kompresörlerle kırılarak yapılar ortaya çıkarılmıştır.

Hierapolis kentinin, olasılıkla Büyük İskender'in ardıllarından Seleukoslar tarafından M.Ö.3.yüzyılda kurulduğu düşünülmektedir. Seleukoslara ait bazı kabile isimleri tiyatronun basamaklarına kazınmıştır. Kentin kuruluş öncesine ait veriler sınırlıdır. Bulunan obsidyen

parçalarının yanı sıra kentte Plutonium Mağarası çevresinde bir kült alanının geliştiğı, kuruluş öncesinde bu alanda olasılıkla Kydrara (?) isimli bir yerleşim olduğunu bilim insanları öne sürmüştür.

Hierapolis, M.Ö.190 yılında, Seleukos kralı III. Antiokhos'un, Roma müttefiki Bergama Kralı II.Eumenes karşısında yenilgisinin ardından M.Ö.188 yılında yapılan Apameia Barış Antlaşması sonrasında Bergama Krallığı'nın egemenliğine girmiştir. M.Ö.133 yılında ise Bergama Kralı III.Attalos'un vasiyeti üzerine krallık toprakları Roma'ya devredilmiştir.

Hellenistik Dönem'de kent Hippodamos'un ismiyle anılan ızgara plana göre kurulmuştur; kent içinde yer alan 30x75 metre boyutundaki

Bergama kralı Eumenes'in büstü. Hierapolis Arkeoloji Müzesi. (H.A.M.)

Frontinus Caddesi ve kapısı.

Kuzey Nekropol girişindeki Hamam-Kilise.

insulaların (yapı adaları) etrafı 3 metre genişliğinde dar sokaklarla çevriliydi; bu sokaklar kuzey-güney yönde yer alan ana caddeye (Frontinus Caddesi) dik olarak uzanmaktaydı. Kamu yapılarının bazıları birkaç adaya yayılmış kuzey-güney yönde uzanan ana cadde kıyısındaydı. Kentin kuzeyine ulaşan ana cadde kenarındaki *nekropol* alanında M.Ö.2. ve 1.yüzyılda kayalara oyulmuş mezarların yanı sıra *tümülüs* mezar anıtları da yapılmaya başlanmıştır; bu alanda yapılan kazılarda Hellenistik Dönem'e tarihlenen *keramik* parçaları ortaya çıkarılmıştır.

Hierapolis içindeki termal suların bol oluşu kentte birçok hamam yapısının inşa edilmesine neden olmuştur; hamamlar toplanma, bir araya gelme mekânlarıydı. Şifalı olduğuna inanılan kaynak suları kentteki birçok hamamın sıcak su kaynağını oluşturmaktaydı.

Agora'nın güneybatısında yer alan Büyük Hamam, *gymnasion* ve hamam bölümlerinden oluşur; M.S.2.yüzyıla tarihlenen yapının doğusunda *palaistra*, güneybatısında ise *gymnasiona* ait avlu bulunmaktadır. Kentin diğer büyük hamamı ise Frontinus Kapısı'nın kuzeyindedir; hamam yapısı Erken Hristiyanlık Dönemi'nde kiliseye dönüştürülmüştür. Hierapolis termal suları, tiyatronun batısında yıkılmış bir portike ait ön sütunların da içinde olduğu bir gölcük oluşturmuştur; yapılan araştırmada sular altında kalan bu kısımda *portikolu* bir meydan olduğu düşünülmektedir; bu meydan olasılıkla "*Sivil Agora*" olmalıdır; bu alan Pamukkale'ye gelen gezginlerin yararlandığı termal havuza dönüştürülmüştür.

Hierapolis'te imparator Nero zamanında -M.S. 60 yılında- şiddetli bir

Büyük Hamam.

Termal havuz.

Frontinus Kapısı.

Hierapolis Agorası.

Kuzey Nekropol'deki tümülüsler.

deprem yaşanmıştır; yıkımın ardından kent planı korunmuştur. Kentte, M.S.1. ve 3. yüzyıllar arasında Hadrianus ve Severuslar Dönemi'nde birçok anıtsal yapı inşa edilmiştir; olasılıkla M.S.129 yılında kenti ziyaret etmiş olan imparator Hadrianus, kentin ödediği vergi ile anıtsal *Agora*'nın inşasını başlatmış, yazdığı iki mektupla da kente sığınma, vergi muafiyeti ve özerklik gibi ayrıcalıklar tanımıştır. Kuzey-güney yönde uzanan ana cadde kenarında dükkanlar, iki ucuna gösterişli kapılar yapılmıştır; caddenin kuzeybatısındaki -her iki yanında silindirik kuleler bulunan- üç kemerli kapısı Asia Prokonsülü Julius Frontinus tarafından yaptırılarak imparator Domitianus'a adanmıştır; bu cadde Menderes Vadisi'nden gelen antik yolla birleşerek Lykos Vadisi'ndeki Laodikeia ve Kolossai'ye uzanmaktadır. Bu dönemde hamam yapısı ile kentin ikinci tiyatrosu da yapılmıştır; Domitianus Dönemi'nde kuzeye doğru genişleyen kentin içinde inşa edilen/ geliştirilen önemli bir yapı ise *Agora*'dır; 280x170 metre boyutundaki *Agora*'nın üç tarafı İon düzeninde stoalarla çevriliydi; doğu kısmında ise 4 metre daha yüksek kotta iki katlı Bazilika-Stoa bulunmaktaydı; mermer cephesi Antoninus Pius Dönemi'ne tarihlenir. *Agora* meydanı, gladyatör dövüşleri ve oyunlar yapılabilmesi için uygun hale getirilmiştir; Stoa'nın güneybatı

köşesinde tanrı Serapis'e ithaf edilmiş bir kaide ve yanında 2 metre boyunda Attis heykeli bulunmuştur; başını sağ eline dayamış Attis, Frig başlığı giyinmiştir.

Hierapolis kentinde nitelikli bir alt yapı kurulmuştur; su deposuna iki ayrı kaynaktan getirilen içme ve kullanma suları pişmiş toprak künklerle kente dağıtılmıştır; atık sular ise yine sokak ve ana caddenin altından geçirilerek kent dışına çıkarılmıştır. Nitelikli alt yapı sayesinde kentte sel baskını benzeri doğal olayların yaşanmadığı düşünülmektedir. Aynı dönemde iki anıtsal *nymphaeum* (çeşme yapısı) inşa edilmiştir.

Günümüzde gezilen Kuzey Nekropol içinde değişik tiplerde mezar anıtları yapılmıştır; nekropoldeki bezemesiz lahitlerin yerel ustalarca, bezemeli olanların ise Aphrodisias'tan ithal edildiği bilinmektedir. Nekropol alanında tümülüslerin, heroon tipi mezarların yanı sıra 2000'den fazla lahdin olduğu saptanmıştır. Nekropol yakınlarında M.S.1.yüzyıla tarihlenen Flavius Zeuxis isimli yerel tüccar, mezar anıtındaki yazıtta Peloponnesos'un güneyinde yer alan Malea Burnu'nu 72 defa dönmekle övünmüştür; bu yazıtta Zeuxis'in ticaret amacıyla deniz yoluyla İtalya'ya gittiği anlaşılmaktadır. Nekropol içinde bulunan travertenden yapılmış bir lahdin üzerinde

Çoban ve üstünde yöresel yünden (keçeden) yapılmış kepenek.

Denizli yöresinin yünden ip eğiren kadınlar.

Lykos Vadisi bağlarında yetiştirilen üzümler.

ise taş kesmede kullanılan hidrolik bir kesim aleti betimlemesi ilgi çekicidir; M.S.3.yüzyıla tarihlenen taş kesme aletinin benzerleri Efes gibi kentlerde -300 yıl sonra- M.S.6.yüzyılda görülmüştür.

Hierapolis, Antik Dönem ve sonrasında tekstil ürünleriyle ünlüydü; antik kaynaklarda ve yazıtlarda iplik yapımı ve boyamasında kentin ismi sık geçmektedir. Kentte, "Kızıl Kök"ten elde edilen kırmızı doğal boyayla tekstil ürünlerinin daha ucuza boyandığını bilmekteyiz. Bu dalda birçok zanaatkar birliği kurulmuş ve bunlar sosyal ve ekonomik yaşamda önemli rol oynamışlardır. Hierapolis ana caddesindeki (Frontinus Caddesi) dükkânlarda ise yerel ürünler satılmaktaydı. Hierapolis'te tekstil üretiminin yanı sıra diğer zanaat kolları olan demircilik, bronzculuk, taş kesimciliği de gelişmişti; fırıncılık, değirmencilik, bahçıvanlık gibi mesleklerin de ekonomik yaşamda önemli bir yeri vardı. Kentin verimli sulak arazilerinde üretilen tahıl, zeytin ve üzüm tarım ürünleri arasında önemli yer tutmaktaydı. Zeytinyağı üretiminin ekonomiye önemli katkısı vardı; kaliteli zeytinyağı yemeklerde, diğer bölümü ise kentin aydınlatılmasında ve spor karşılaşmalarında kullanılmıştır. Kent çevresinde, günümüzde var olmayan, uydu fotoğraflarından bilinen bir gölde balık avlanılmaktaydı; yazıtlarda, Laodikeia kentinin Hierapolis'ten yüksek vergiler istediği, bu anlaşmazlıkların Roma'ya iletilildiğini de yazıtlardan bilmekteyiz; bir şikâyetle Roma, Hierapolis'i haklı bularak vergi ödememesine karar vermiştir.

Hierapolis'te sosyal yaşam içinde birçok etkinlik yapılmaktaydı; gösteriler, şiir ve müzik temsilleri, oyunlar kentin birçok yapısında gerçekleştirilmekteydi. Agora, tiyatrolar vb. yapılar sosyal alanların başında gelmekteydi; halk, dini bayramlarda, tanrılar ve imparator ailesi

Sahnenin 1. katı restorasyonla ayağa kaldırılan Hierapolis Tiyatrosu.

Kentin doğusunu çeviren Bizans Surları.

bireyleri onuruna yapılan törenlerde bu mekânlarda toplanmaktaydı. İmparatorluk döneminde ise kentte gladyatör gösterileri de yapılmaya başlanmıştır. Kentin tiyatrolarında vahşi hayvan dövüşlerinin yapılabilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Uzak ülkelerden ve Afrika'dan getirilen vahşi hayvanlarla dövüşler de yapılmaktaydı; halk arasında bu karşılaşmaların sıkı

takipçisi hayranlar kulübü üyeleri bulunmaktaydı. Yapılan gösteriler ve oyunları betimleyen birçok kabartma kazılarda ele geçmiştir. Agora'da ve nekropol alanında bulunmuş gladyatör kabartmaları müzede korunmaktadır.

M.S.4. yüzyılda kentte yaşanan durgunluk yaşam alanlarına da yansımıştır; aynı yüzyılın

ikinci yarısında ise yaşanan depremle birçok yapının yıkılmasıyla bu bölümler terk edilmiştir; Agora da terk edilen yapılar arasındadır. Kent, M.S. 4. ve 5. yüzyıllarda yeni yapılan surlarla güven altına alınmıştır; surlar eski yapılardan toplanan malzemeye yapılmıştır. Bu dönemde kuzey ve güneye iki kapı ve surların üzerinde 24 kule inşa edilmiştir. M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda kent planında değişiklik yapılmasıyla birçok

43
Kuzey
Nekropolü

42
Hamam-Kilise

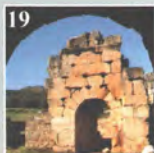
41
Şehir Dışındaki
Tiyatro

37
Frontinus Kapısı

35
Latrina
(Genel Tuvalet)

19
Aziz Philippos
Martyrionu

38
Agora

28
Triton
Nymphaeumu
(Anıtsal Çeşme)

41

38

35

28

37

43

42

Hierapolis (Pamukkale)

M.S. 3.yy.

(J. Cl. Golvin çiziminden yararlanılmıştır.)

7
Tapınak
Nymphaeumu
(Anıtsal Çeşme)

8
Apollon
Kutsal Alanı

16
Tiyatro

11
Büyük Hamam

4
Gymnasion

3
Güney Bizans
Kapısı

32
Frontinus
Caddesi

Aziz Philippus Martyrionu.

anıtsal yapı eski özelliğini ve işlevini yitirmiştir; terk edilen Agora işlevi dışında keramik üretim alanı haline gelmiş, anıtsal ana cadde (Frontinus Caddesi) üzerine dükkânlar ve konutlar inşa edilmiştir. Tiyatro yapısı da bu dönemde asıl işlevini yitirerek bazı bölümleri konut haline dönüştürülmüştür. Klasik kentin bu değişim ve yıkımı sonrasında Doğu Roma (Bizans) başkenti Constantinopolis'in desteğiyle canlanma olmuş, kentte birçok kilise inşa edilmiştir. Hierapolis, M.S.535 yılında Justinianus Dönemi'nde Laodikeia'nın yardımcı piskoposluk merkezi olur; aynı yıllarda Phrygia Pacatiana Secunda'nın metropolisi ilan edilmesiyle kentteki

canlanma ve gelişme sürer; Laodikeia'da ise aksine gerileme ve çöküş dönemi başlar, sonrasında kent terk edilmeye başlanır; bu dönemde önemli bir Hristiyanlık merkezi olan Hierapolis kentinin dini yapıları arasında Hamam-Kilise, Katedral, Sütunlu Bazilika, Aziz Philippus Martyrionu dikkat çeker. Son dönemlerde yapılan kazılarda ise Martyrion'un güneyinde Roma Dönemi'ne tarihlenen, şapelli bir mezarı

içine alan, bazilika planlı bir kilise de ortaya çıkarılmıştır.

Kentin yıkımında yaşanan önemli bir deprem de M.S.7. yüzyılın birinci yarısında gerçekleşir; deprem, surların yanı sıra, tiyatro, kiliseler ve Triton Nymphaeumu'nun da yıkımına neden olur. Tiyatro diazomasına kazınmış olan bir yazıtta övgüler dizilen "...Kutsal kent, altından kent, sen geniş Asya'nın en elverişli topraklarına sahipsin; Nymphelerin efendisi (senin) görkemli sularınla süslü..." (Çeviri: T.Ritti) Hierapolis, bu depremin ardından bir daha toparlanamaz; M.S.13. yüzyıla kadar geçen dönemde, yıkılan kentte eski

Çardak Han Kervansarayı. Çardak, Denizli.

plan terk edilerek sokaklara eski yapıların malzemelerinden düzensiz konutlar, küçük kiliseler inşa edilir. Kent, yaşanan bu çöküşün ardından dışarıdan gelen saldırıları da göğüsleyemez. 1071 yılında, Malazgirt'te yapılan savaşta Doğu Roma (Bizans) ordularını mağlup eden Selçuklular hızla Anadolu'ya yayılırlar. Hierapolis, 13.yüzyılın birinci yarısından itibaren Selçuklu Türklerinin hâkimiyetine girerek terk edilir. Bu tarihten sonra yaşam Lykos

Akhan Kervansarayı. Denizli.

düzlüğüne kayar; Selçuklular, ticaret yollarının üzerinde 1230 yılında Çardak Han'ı, sonrasında Hierapolis'in 15 kilometre güneyinde bulunan Akhan Kervansaray'ını 1253 yılında inşa ederler. Hierapolis'te, kilise kayıtlarında piskoposluğun 1385 tarihinde Doğu Roma (Bizans) kenti Philadelphia (Alaşehir) Metropolis Piskoposluğu'na devredildiği aktarılmıştır.

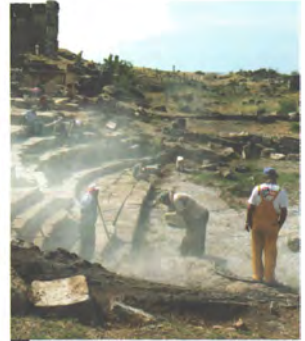
Denizli ve çevresine 13.yüzyıl başlarında İnançoğulları Beyliği hâkimdir. Malatya'da Fırat kıyısında varlığı bilinen Germiyanlılar ise bölgeye 14.yüzyılın başlarından itibaren hâkim olmaya başlarlar; 15.yüzyılın başlarına kadar bölgeye hâkim olan Germiyanlılar sonrasında Denizli ve çevresi 1428 yılında Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altına

girer. Terk edilişinden sonra unutulmuş Hierapolis'in keşfi ise 17. yüzyılda gerçekleşir; 1678-1699 yılları arasında J. Spoon, G. Wheeler ve T.Smith kentin nekropol alanı ve traverten havuzlarından söz ederler. 1775 yılında ise R. Chandler Hierapolis'e gelerek araştırmalar yapar. 1898 yılında Carl Humann, C. Cichorius, W. Judeich ve

F.Winter gerçekleştirdikleri gezinin ardından kent hakkında ayrıntılı bilgiler veren "*Die Altertümer von Hierapolis*" isimli ilk bilimsel yayını hazırlarlar. 1957 yılından, Torino Politeknik'te mühendis olan Paolo Verzone tarafından araştırma ve incelemeler tekrar başlatılır; o tarihten günümüze kadar İtalya Arkeoloji Heyeti tarafından Hierapolis'te araştırma, kazı ve restorasyon çalışmaları yürütülmüştür; 1988 yılında Unesco'nun Dünya Mirası Listesi'ne alınan Hierapolis / Pamukkale'de günümüzde kazı çalışmaları, İtalya Arkeoloji Heyeti içinde yer alan İtalya üniversiteleri ekibi ile Türkiye Cumhuriyeti Pamukkale Üniversitesi bilim ekibinin işbirliğiyle sürdürülmektedir.

Hırka Köyü Camisi. Tavas.

Tapınak Nymphaeumu'nda kompresörle yapılan zorlu kazı.

HIERAPOLİS GEZİ YOLU

Pamukkale'ye gelen gezginler Hierapolis antik yerleşimini ve traverten oluşumlarını iki ayrı kapıdan girerek ziyaret ederler. Pamukkale modern yerleşiminden ayrılan birinci yol, kentin güneyindeki giriş kapısına, diğeri ise kentin batısını dolaşarak kuzey kapısına ulaşır. 2000 yılında alınan bir kararla ören yeri içindeki konaklama tesisleri kaldırılmış, araçların antik yerleşime girişine son verilmiştir. Yeni çevre düzenlemesiyle ören yeriyle iç içe olan traverten oluşumları da koruma altına alınarak belli bir güzergâhta yürüyüş parkuru yapılmıştır.

Güney kapıdan giriş yapan gezginler kent içinde güney-kuzey uzantıda yürüyerek ziyaretlerini tamamlarlar. Önce Güney Bizans Kapısı'ndan geçen gezginleri Gymnasion yapısı karşılar; yürüyüş yolu üzerinde Sütunlu Kilise, Tapınak *Nymphaeum*, Apollon Kutsal Alanı görülebilecek yerler arasındadır. Büyük Hamam yapısı günümüzde Hierapolis Arkeoloji Müzesi olarak ziyaret edilmektedir; batısında ve güneyinde kentin görkemli traverten oluşumu gezginleri beklemektedir. Müzenin doğu yakınında antik havuz içinde bir *portikoya* ait sütunlar arasında yüzmek gezginleri dinlendirir, rahatlatır; İon Sütun Başlıklı

Hierapolis'in güneyinden giriş yapan gezginler.

Hierapolis gezginlerinin yorgunluklarını attıkları termal havuz.

Ev ve tiyatro yapısı havuzun doğusundaki tepe üzerindedir. Tepedeki tiyatrodan Aziz Philippus *Martyrionu*'na geçmek kolaydır; bu yol güzergâhı üzerinde, tiyatronun üstündeki kiliseyi, kentin su deposunu da ziyaret etmek olasıdır. Aziz Philippus kült alanına gelmeden vadideki yarık içindeki köprünün kalıntıları görülür. Kült alanında, Ayazma, Aziz Philippus mezar anıtı ve Mezar Kilisesi ziyareti sonrası *Martyrion*'a çıkılır; sonrasında kentin Doğu *Nekropolü* içinden inişe geçip Agora'dan Frontinus Caddesi'ne inilebilir. Aziz Philippus *Martyrionu*'na çıkan diğer bir yol ise Katedral'den doğuya uzanan antik yoldur. Tekrar ana caddeye (Frontinus) inen gezginler Katedral'den sonra Triton *Nymphaeum*'u'yla karşılaşırlar; ardından Kuzey Bizans Kapısı'ndan geçip Frontinus Caddesi'ne çıkarlar. Caddenin batısındaki dükkân ve yapı kalıntıları dikkat çeker; cadde üzerinden kuzeye ilerleyen gezginler kentin görkemli Frontinus Kapısı'na gelirler; kentin *latrinası* (umumi tuvaleti) kapı yakınında caddenin doğusundadır; kapı yakınında görülebilen küçük ilginç yapı ise Küçük Kilise'dir. Kapıdan geçip kuzeye ilerleyen gezginler 2 kilometrelik yol boyunca uzanan kentin görkemli mezar

Hierapolis Tiyatrosu'na çıkan gezginler.

anıtlarının olduğu Kuzey *Nekropolü*'yle karşılaşırlar. *Nekropolün* başlangıcında dikkat çeken yapı ise Hamam-Kilise'dir.

Kuzey kapıdan giren gezginlerin ilk karşılaştıkları alan ise kentin Kuzey *Nekropolü*'dür; *Nekropol* içinden geçen yürüyüş parkuruyla önce Hamam-Kilise'ye ardından da Frontinus Kapısı'na ulaşılır. Üç kemerli kapı Frontinus Caddesi'ne açılır; bu görkemli kapı ve devamındaki cadde Antik Dönem'de Menderes Vadisi'nden gelip Laodikeia ve Kolossai'ye uzanan antik yolun bir parçasıdır. Günümüz gezginleri, yüzlerce yıl sonra Antik Dönem yolcularının izlerini sürerek caddede ilerlerler. Caddenin kenarlarında irili ufaklı dükkânların kalıntıları, doğusunda ise *Agora* yer alır. Aziz Philippus *Martyrion'u* ise caddenin doğusundaki tepe üzerinde gezginleri kendisine çeker; Kuzey Bizans Kapısı ve Triton *Nymphaeum'u* geçtikten sonra sola (doğuya) ayrılan yolla önce Katedral'e, sonra da doğuya çıkan antik yolla Aziz Philippus kültünün olduğu tepeye çıkılabilir. Son yıllarda sahne binası restore edilen görkemli tiyatro ise caddenin doğusundaki tepe üzerindedir; sahnesinin orijinal kabartmaları Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nin önemli eserleri arasında yer alır. Tiyatronun batısında Apollon Kutsal Alanı, bitişiğinde ise fay hattı yarığının geçtiği

kutsal alan *Plutonium* bulunmaktadır. Antik Dönem'in hamamı günümüzde Hierapolis ve çevresindeki kazılardan çıkan eserlerin sergilendiği müze olarak işlev görmektedir. Hierapolis'in görkemli traverten şelaleleri ise Roma Hamamı'nın batı bitişiğindedir; gezginler antik kentin bitişiğindeki bu topraklar üzerinde doğanın yarattığı bu değişime tanık olurlar. Kentin termal suları her yıl bu oluşumun üzerine 3 santimetre tortu eklerler. Ören yeri ve traverten şelaleleri gezisinin ardından, ziyaretçilerin dört mevsim girebildikleri, içinde antik sütunların bulunduğu termal havuz beklemektedir. Hierapolis'in şifalı suları binlerce yıl sonra antik kentin bir parçası olan bu havuzda yorgun bedenleri dinlendirir; girişlerde her iki kapıdaki kafeterya ve restoranların bulunduğu alanlar soluklanma, dinlenme yerleridir.

Kentin güney ve batı bitişiğindeki traverten havuzları.

1- GÜNEY NEKROPOLÜ

Güney giriş kapısındaki mezar anıtı.

Güney Nekropol içindeki bir mezar anıtı.

Güney ziyaretçi kapısı çevresinde, çok sayıda, çeşitli tipte mezar yapısı görmek olasıdır. Güney Nekropol'deki bu mezarlar içinde ev tipi, *tümülüs*, lahitler, basit kaya mezarları görülebilir. Güney ziyaretçi kapısında, park alanının doğusundaki küçük tepe üzerinde farklı tipte mezarlara rastlanır; kentte yaşanmış depremlerin ağır hasarını bu mezarlık alanda görmek olasıdır; kırılıp, devrilmiş ya da yan yatmış devasa kaya blokları üzerindeki basit mezar çukurlarının görünümü dikkat çekicidir. Bu alanda, Bizans surları boyunca çok sayıda lahitler ortaya çıkarılmıştır; taş bir kaide üzerinde duran bu lahitlerin bir

kısımında kapak yerine kerpiçle örülmüş -üstü kiremitle kaplı- küçük çatı örtüsü görülür; bu tip lahitlerin iç kısmında renkli freskler görülmüştür.

Güney Nekropol içinde, Güney Frontinus Kapısı'nın yakınında yazıtlı bir mezar anıtı vardır; üzerindeki uzun yazıttan, sahibinin Tiberius Claudius Talamos'a ait olduğu anlaşılmıştır; cephesi evi andıran yapıdaki kafesli pencere, Dor düzeninde yapılmış yarım sütunlu plasterleri, dış kesimli *ion* saçaklığı dikkat çeker. Bu alanda termal su kanallarının arasında -günümüze sağlam ulaşmış- başka mezar anıtları da görülebilir.

Depremle parçalanmış kaya bloğundaki mezarlar.

Güney Nekropol'de bir mezar anıtının girişi.

Güney Nekropol'de yazıtlı mezar anıtı.

2- GÜNEY FRONTİNUS KAPISI (?)

Güney Frontinus Kapısı (?).

Yapının büyük kısmı traverten tabakanın altında kalmıştır; kentin terk edilmesinden sonra kanalların dışına taşan termal sular kent alanına düzensiz yayılarak yüzlerce yılda, çöktürülerek traverten tabakalar

Hierapolis'in güney ziyaretçi kapısının çelik konstrüksiyonlu çatısının güney bitişiğinde -araç park alanı- kenarında bir yapı kalıntısının kemerleri ve çevresinde mimari blokları görülür. Yapı, olasılıkla Frontinus Caddesi'nin kuzey girişinde yer alan anıtsal kapının güney simetrisine yapılmış Güney Frontinus Kapısı'dır.

oluşturmuş, bu tabakalar kentin birçok yapısını adeta yutmuştur. Bilim insanları yaptıkları araştırmada üç kemeri iki kuleye yaslanan bir yapının ortaya çıkabileceğini varsaymaktadır. Kuzeydeki kapının aksine kapı dörtgen planlıdır. Çevresinde yer alan mermer mimari parçalar kapının üst katına ait olmalıdır.

3- GÜNEY BİZANS KAPISI

Bizans Surları üstünde inşa edilmiş Kuzey Bizans Kapısı'nın simetrisinde Güney Bizans Kapısı bulunur. Kente

güneyden giren gezginler, bilet gişelerinden sonra Güney Bizans Kapısı'ndan geçerek kenti ziyarete başlarlar. Kapının her iki

Güney Bizans Kapısı.

yanında dörtgen kuleler bulunur; kapı çoğunlukla devşirme bloklardan yapılmıştır. Olasılıkla kuzeydeki kapı gibi M.S.4. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır. Kuzeydeki kapıdan daha alçak olan Güney Bizans Kapısı'nda *monolit arşitravın* üzerinde hafifletme kemeri gözlenir.

4- GYMNASION

Gymnasion'un güney cephesi.

Gymnasion, Güney Bizans Kapısı'ndan geçiş yaptıktan sonra ziyaretçilerin karşısına çıkar, gençler için edebiyat ve spor derslerinin verildiği *Gymnasion* büyük bir avlu etrafında Dor düzeninde yapılmış *portike* sahiptir. Kazı ve restorasyonla 80 metre uzunluğundaki güney cephesi ortaya çıkarılıp, bu bölümdeki *portike* ait sütunlar ayağa kaldırılmıştır. Hierapolislilerin sosyal yaşamında önemli bir yere sahip olan *Gymnasion*, kültürel ve

sportif eğitimin verildiği bir yeri. *Gymnasion*, arşitrav blokları üzerindeki bir yazıta göre 5,5 metre yüksekliğindeki *portikosu* imparatorun hediyesi olarak M.S.1.yüzyılda yapılmıştır, 7.yüzyıl depreminde ağır hasar görerek yıkılmıştır, sonraki yüzyıllarda termal suların kent üzerine düzensiz yayılmasıyla oluşan traverten tabaka *Gymnasion*'un üstünü örtmüştür.

M.S.1.yy'da yapılmış *Gymnasion*, 7.yy. depreminde ağır hasar görerek yıkılmıştır.

5- MERMER PORTİKO

Mermer Portiko.

Güney Bizans Kapısı'ndan kente giren gezginler, *Gymnasion*'dan sonra yürüyüş yoluyla Mermer Portiko'ya ulaşırlar; Sütunlu Kilise'nin yakınlarında olan yapı, ana caddeye açılır. Mermer Portiko 62 metre uzunluğunda, 5,5 metre yüksekliğinde bir yapıdır. Dor düzeninde inşa edilmiş yapı arşitravında bir ithaf yazıtı yer alır; yapının arka duvarı dörtgen mermer bloklarla örülmüş, duvara yerleştirilmiş sütunlarla bezenmiştir. Mermer Portiko, M.S.1.yüzyıla tarihlenir; M.S.4.yüzyılda kentte yaşanan depremde hasar gören yapının üzeri atık malzemeye kaplanmış; sonrasında kent içindeki kanallardan yayılarak düzensiz akan termal suların oluşturduğu kalker tabaka yapının üstünü örtmüştür.

Mermer Portiko yazıtları.

6- SÜTUNLU KİLİSE

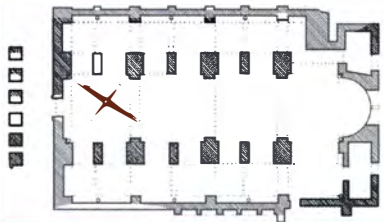
Sütunlu ya da Payandalı Kilise olarak isimlendirilmiş yapı Frontinus Caddesi yakınında yer alır. Kentin Güney Kapısı'ndan giren ziyaretçiler *Gymnasion*'dan sonra devam eden yürüyüş yoluyla Sütunlu Kilise'ye ulaşırlar; ters yönden gelenler ise Tapınak *Nymphaeum*'u geçtikten sonra yolun batısında yapıyla karşılaşırlar. Yapım tekniği bakımından diğer kiliselerden ayrılır; uzunluğu 56 metre, üç nefli ve önünde bir portiko vardır. Apsisin her iki yanında *prothesis* ve *diakonikona* (tören sırasında kullanılan kutsal eşyaların saklandığı bölümler) bulunur. Yapının ana nefi payandalarla yan bölümlerden ayrılır; ana nef dört kemer açıklığına bölünmüştür.

Sütunlu Kilise, Hierapolis'in Phrygia Pacatiana Secunda'nın metropolisi seçildiği dönemde 535 tarihinden sonra yapılmış olmalıdır; bir yazıtta Piskopos Gennadios zamanında, Kyriakos isimli kişi tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Araştırmalarla, yapının bir dizi tonozla, merkezi kısmının ise kubbeyle örtülü olabileceği öne sürülmüştür. Paolo Verzone, -gerçekliği kanıtlanamayan düşüncesine göre- Aziz Philippos *Martyrionu*'nun yanmasından sonra kilisenin azizin anısına adanan ikinci kilise olduğunu öne sürmüştür.

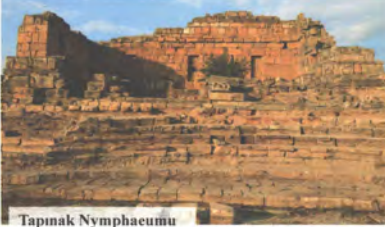

Sütunlu (Payandalı) Kilise.

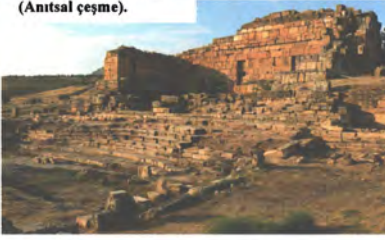
Sütunlu Kilise planı.

7- TAPINAK NYMPHAEUMU

Tapınak Nymphaeumu
(Anıtsal çeşme).

Tapınak Nymphaeumu planı ve
rekonstrüksiyon çizimi.

Tapınak *Nymphaeumu*, kentin önemli kutsal çeşme yapılarından birisidir. Apollon Kutsal Alanı'nın batı bitişiğinde yer alır. *Agora*'dan yola çıkan inananlar alayı, Tapınak *Nymphaeumu* önünden geçerek Apollon Kutsal Alanı'na ulaşmaktaydı; önce bu çeşmede yıkanıp, arınan inananlar sonra adaklarını sunmak ve kehanet bilgilerini öğrenmek üzere Apollon Kutsal Alanı'na geçmekteydiler. Çeşme yapısı U planlı ve iki katlıdır. Tapınağın ön cephesi kabartma ve heykellerle süslenmişti; kabartma ve heykeller Apollon, Artemis ve diğer tanrılarla ilgili mitolojik konuları içerir. Alınlıklarda bulunan betimlemelerde tanrı Apollon iki *grifonun* arasında, Artemis geyikleriyle, Hera tavus kuşlarıyla ve Zeus kartallarıyla betimlenmiştir. Tavan kasetlerinin üzerindeki çeşmelerle ve suyla ilgili bezemeler vardır; deniz canavarlarına karşı gelen

Eros, yılan kuyrukları bu bezemeler arasındadır. Tapınak yapısının duvar örgüsü alt sıralarda düzgün traverten bloklarından, üst kısımlarda ise devşirme blokların da (sütunlar, kırık heykeller) aralarında olduğu traverten bloklarla inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı orta kısımda 4, yan bölümlerde ise 3 metredir.

Çeşme yapısının ön mimari görünümü, birinci katta kaideye uyan *eksedra* şeklinde, üst katta ise girintili-çıkıntılı inşa edilmiştir.

Alınlıklarda tanrı büstleri ve bu tanrılarla ilgili betimlemeler bulunur. Yapının havuz kısmında kazılarda bulunan korkuluk levhaları üzerinde Amazonamakhia ve farklı tanrı figürleri görülmüştür. Çeşme yapısının ana duvarında dikkörtgen planlı üç niş bulunmaktadır; ortadaki nişte görülen büyük oyuk suyun havuzlara aktığı bölüm olmalıdır.

Tapınak Nymphaeumu.

8- APOLLON KUTSAL ALANI

Geç Hellenistik Dönem'de kentte inşa edilen Apollon Kutsal Alanı içindeki yapılar kentin merkezi özelliğine sahipti; kentin kalbi sayılan bu alanın yakınlarında önemli yapılar inşa edilmiştir. Apollon Kutsal Alanı, Hellenistik mimari özelliğine göre dört teras üzerinde inşa edilmiştir. Teraslardaki merdivenler Kutsal Alanı birbirine bağlar. *Agora*'dan yola çıkan inananlar Tapınak *Nymphaeum*'u'nu geçerek Apollon Kutsal Alanı'na gelmekteydiler; *Nymphaeum*'da yıkanıp, arınan inananlar bu alan içindeki kehanet yapısında bilicilerden gelecekleriyle ilgili bilgiler edinmekte, tapınak binasında tapınmakta ve *Plutonium*'da ise kurbanını tanrıya sunmaktaydılar. *Plutonium* fay hattı kırığı

üzerinde bulunmaktadır; hayvanlar (boğa vb.) buradan çıkan zehirli gazda kurban edilmekteydi; antik kaynaklar, kurbanların tanrılara sunumunda inananların bir tiyatronun basamaklarında kurban sahnesini izlediklerini belirtmektedir; son kazılarda kutsal alanın güney yakınında ortaya çıkarılan traverten basamaklar

olasılıkla bu tiyatroya ait olmalıdır.

Apollon Kutsal Alanı'nda kazılar başladığında önceleri Apollon Tapınağı olarak bilinen yapının orta yerinde *Plutonium*'la bağlantılı bir oyuk bulunmuştur; Francesco D'Andria, bu oyukun cehennem tanrılarını sunu yapmakta kullanılan bir sunak olduğunu belirtmiştir; mağaranın üstündeki bu yapıda alfabetik kehanet

Kutsal Alan'ın doğu duvarındaki bloklara kazınmış Apollon Klaros'a ait kehanet metni.

Kutsal Alan'ın güneyinde (sağ tarafta) Plutonium girişi vardır.

metnin olduğu bir yazıt da bulunmuştur; her harfin kehanet cümlesinin ilk harfini oluşturduğu görülmüştür; tanrı Apollon burada cehennem adıyla Kareios olarak belirtilmiştir. Yine bu yapının doğu duvarlarında **Apollon Klaros'a ait olduğu anlaşılan bir kehanet metni** daha bulunmuştur; geçmiş yıllarda Apollon Tapınağı olarak bilinen bu yapı D'Andria'ya göre günümüzde kutsal alan içindeki kehanet yapısıdır. Kazılar sırasında ikinci terasta ortaya çıkarılan sütunlar, İon sütun başlıkları ve frizlerin bulunduğu alan günümüzde Apollon Tapınağı olarak yorumlanmakta, yapı elemanları M.S.1.yüzyıla tarihlenmektedir. Yapı, Hıristiyanlığın Roma'nın resmi dini haline gelmesinden sonra önemini yitirmiş, M.S.5. ve 6.yüzyıla tarihlenen atıklarla doldurulmuştur; tapınak alanının işlevselliğini yitirmesinden sonra mimari elemanları Büyük Hamam'da, kiliselerde

Kutsal Alan'daki bezemeli mimari blok.

ve kentin diğer yapılarında kullanılmıştır. Francesco D'Andria, Apollon Tapınağı'nın çevresinde / yakınında kentte tapınım yapılan Leto, Artemis ve Hades'e adanmış başka tapınakların da olabileceğini ileri sürmüştür.

Kutsal alanda, ikinci terastaki yapının doğu duvarındaki Apollon Klaros'a ait olan yazıt M.S.165-170'e tarihlenmektedir;

Apollon Klaros'a ait kehanet metninden detay.

Apollon Kutsal Alanı.

bloğa kazınmış birinci yazıt beş satırlıktır; aynı cephede bulunan ikinci büyük yazıt ise Apollon Klaros kehanetiyle ilgilidir. Kentte, M.S.165-170 yıllarında meydana gelen veba salgını nedeniyle Hierapolisliler, Smyrna (İzmir) yakınlarında, Kolophon'un 13 kilometre güneyinde Ahmetbeyli'de bulunan Apollon Klaros Kehanet Merkezi'ne başvurmuş ve bu

blok üzerine kazınmış kehanet metni kendilerine verilmiştir. Metinde tanrı Apollon'un attığı oklarla kutsal toprakları salladığı belirtilerek, tanrıların kızgınlığı karşısında Hierapolislilerin kurbanlar adamasını öğütlemektedir: *"Toprağa, genç dişi bir sığırı, yolların kesiştiği yerde tatlı parfümlerle yapılan tütsüyle kurban edin ve alev söndüğünde sunularla serpin... Sonra Ether ve gökyüzü tanrılarına bir kuzuyu aromasıyla birlikte kurban edin..."* Kehanet metninde Apollon, diğer öğütlerinin arasında yerel tanrı Apollon Kareios'a tapınmalarını, Kolophon'a genç kızlardan oluşan bir şarkıcı topluluğunu göndermelerini Hierapolislilerden istemiş, sonunda da onlara sitemlerini bildirmiştir: *"Gerçekten de pek çok defa kurtarmış olmama rağmen sizden yüreğimi sevindiren bir bolluk alamadım. Bununla beraber size iyilik yapmış kişileri de unutmamanız doğru olur. Eğer tanrıdan korkan insanlar gibi*

Apollon Kutsal Alanı'na kuzeydoğudan bakış.

Didyma Apollon Tapınağı. Didim.

Apollon Klaros Bilicilik Merkezi. Ahmetbeyli.

bunları yaparsanız, hiçbir zaman acılar değil, daha büyük zenginlik, daha çok güven bulursunuz...”

Antik Dönem'de de insanlar gelecekları hakkında bilgi edinebilmek için büyücülerin yanı sıra kehanet merkezlerine de gitmekteydiler. İmparatorlardan, kent yöneticilerine, kentin varlıklı kişilerinden sıradan halkına kadar kehanet merkezlerine başvurular yapılmaktaydı. En ünlü kehanet merkezleri Antik Yunanistan'da Delphi, Anadolu'da ise Didyma ve Klaros'tur. Anadolu'da Didyma ve Klaros sıkça başvurulanan kehanet merkezleriydi. İki kehanet merkezi Batı Anadolu'da yer almaktadır; Didyma, Milet yakınlarında modern Didim yerleşiminde, Klaros ise Smyrna (İzmir) yakınlarında, Kolophon antik yerleşiminin 13 kilometre güneyinde Ahmetbeyli modern yerleşiminde bulunmaktadır. Hierapolis'te kehanet, Delphi tanrısı ile özdeşleştirilen yerli tanrı Apollon Kareios'a aittir. Bir kısmı Apollon kehanet yapısında, diğer parçası ise Aziz Philippos Martyrionu'nda bulunmuş **yazıtta, kentin yerel kehanet merkezine ait kehanet metni okunmaktadır**; bu yazıtta Apollon Kareios, inananlarına 24 satırdan oluşan yanıtını vermektedir. Yunan alfabesinin baş harflerinden oluşan bu yanıt tapınakta bulunan rahip ve rahibeler aracılığıyla inananlara iletiliyordu. Alfabe de yer alan her harf, bir yanıtın ilk harfi olarak düzenlenmiştir. Geleceği üzerine bilgi edinmek isteyen inananlar tapınakta “Apollon'un Üç Ayaklı Kazanı”ndan bir harf çekip, bu harfin karşılığındaki açıklamayı rahip ve rahibelerden öğrenmekteydiler. Yunan alfabesinin baş harflerinden oluşan kehanet metnini içeren yazıtta şu 24 dize sıralanmıştır:

A “Bizzat tanrı, seni endişelendiren şeyleri sona erdirecek.”

B “Saygın Tykhe iyi kararlara katılır.”

Γ “Söyledikleri gibi, çiftçi yılını koynuna alır”.

Δ “Korkunç şeylerden kaçın, bir şey yapmadan önce incele.”

E “Nemesis’i iyi bir şekilde karşıladığın zaman, işlerinin yolunda gideceğine güven.”

Z “Hayatın kendi zamanları vardır; ey insan, bu boşuna tasalar niye?”

H “Nemesis ölümlüler için Diken’nin (adalet) terazisini bozar.”

Θ “İşe kararlı bir şekilde giriş ve tamamla.”

I “Usta okçu Apollon sana çalışma (ve) gücü verecek.”

K “Dalgalarla savaşmak zordur, kısa bir süre bekle.”

Λ “Al, başkalarıyla paylaş ve geriye sevinci kabul etmek kalsın.”

M “Boşuna acele etme, işe yaramaz.”

N “Bir zamanlar geceleyn karanlıktan parlak bir ışık belirdi.”

Ξ “Yabancı öğütler sana daha iyi yol gösterecekler.”

O “Koruk, eğer beklersen, zamanı gelince olgunlaşacak.”

Π “Yavaş kaplumbağalar, kanatlı olsalar da kargaları takip ederler.”

P “Dalgalarla taşınmak yerine, tek başına deniz yolculuğu yapmaya çalışma.”

Σ “Ölümsüzlerin kralı seni Kareios’un kehanetleri ile kurtaracak.”

T “Niçin acele ediyorsun? Bekledikten sonra daha mutlu biçimde gidebilirsin.”

Υ “Eğer şimdi güvenilmezse daha sonra ne olmaz.”

Φ “Zararlı arkadaşlardan kaç, en iyi dostlara ise güven.”

X “Seni koruyacak olan tanrı sana beklenmedik sevinçler gönderir.”

Ψ “Ruhun ve vücudun arınmasını bil.”

Ω “Tanrının dost olduğu kimseye Kareios şans getirir.”

Apollon Kutsal Alanı’nda heykel kaidelerine ait yazıtlar da bulunmaktadır; birincisi Apollon Klaros kehanet metni yakınlarında görülen kaidenin üzerindeki yazıttır; üstünde yazıt bulunan blok imparator Traianus’a ait bir heykelin kaidesidir. Heykelin kaideye yerleştirildiği tarih olasılıkla M.S.102 ve 116 yılları arasında olmalıdır. Yazıtta, heykeli diktiren kişinin ismi yoktur. Çevirisi Tullia Ritti tarafından yapılan yazıtta, “...kişi heykeli diktirdi. İmparator Caesar, tanrı Nerva’nın oğlu, Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacius.” Kutsal alandaki diğer yazıtlar ise Herakles heykeline ait, aynı içeriğe

Kutsal Alan’daki Traianus’a ait heykel kaidesi yazıtı.

■ Tiyatroda bulunmuş Apollon Karios'a ait mermer heykel. Hierapolis Arkeoloji Müzesi. (H.A.M.)

sahip ithaf yazıtlardır; M.S.2.yüzyıla tarihlenen yazıtlarda heykellerin izinsiz yerlerinden alınamayacağına dair uyarı dikkati çekmektedir. Yazıtlarda Herakles heykellerini diktiren kişinin ismi kayıptır.

Kutsal alanın çevresinde çok sayıda heykel olduğu düşünülmektedir. Bu alanda bulunmuş bazı heykeller Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir; bu heykeller içinde giysileriyle dikkat çeken bir kadın heykeli ile imparator Hadrianus'a ait olduğu düşünülen büyük yapılı bir heykel daha vardır. Tiyatroda bulunmuş bir heykelin kaidesinde ise Apollon Karios yazıtı okunmaktadır; olasılıkla bir kült heykelinin kopyası ve M.S.3.yüzyıla tarihlenir; Apollon Karios, bu heykelle genç ve ayakta betimlenmiştir; diğer Anadolu erkek tanrıları (Men) gibi giysilidir; üzerinde, kısa bir *khiton* ve manto vardır; sikkelerde Karios betimlemelerinde elinde görülen çift baltı sembolünün bu heykelde -kolları kopuk olduğu için- var olup olmadığı bilinmemektedir. Kutsal alanda yapılan

■ Kutsal Alan'da bulunmuş, olasılıkla Hadrianus'a ait olan büyük boy heykel. H.A.M.

kazılarda çok sayıda aydınlatmada kullanılan kandiller ve adak eşyaları da bulunmuştur; sırlı, kabartma bezemeli kaplar, tapınak içinde yapılmış dini törenler sırasında sunu için kullanılmış olmalıdır. Apollon,

Kutsal alanda bulunmuş mermer heykel. H.A.M.

kentin koruyucu tanrısı olarak kabul görmüş, Apollon'a oyun ve adaklarda Apollon Phytios ve kehanetlerde ise Apollon Kareios gibi sıfatlar eklenmiştir. Hierapolis festivallerinde kentin tanrısı Apollon adına Apollon Phytios oyunları düzenlenmekteydi. Bu festivallerdeki oyunlar, etkinlikler yazıt ve sikkelerde betimlenmiştir. Dionysos adına düzenlenmiş festivallerde başarılı olan yarışmacılara para ödülü verilip Agora'da bronz heykelleri dikilmekteydi.

9- PLUTONIUM

Apollon Kutsal Alanı'nın güney bitişiğinde ise karbon anhidrit gazının çıktığı doğal oluşum -boşluk- üzerine kurulmuş *Plutonium* bulunmaktadır. Bu alanda meydana gelmiş doğal boşluk kuzey-güney hattında ilerleyen fay hattı nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu doğal oluşum, Antik dünyada *Plutonium* olarak bilinen, yeraltına ve cehenneme giriş boşluğudur; girişi mermer nişli boşluğa inebilmek için 3 basamaklı merdiven vardır. Girişin üst kısmına -Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde bulunan- üzerinde deniz kabuğu motifleriyle bezeli, yuvarlak bir mermer blok yerleştirilmişti. Mitolojide Zeus ile Tabiat Tanrıçası *Demeter*'in kızı *Persephone*'nin Yeraltı Tanrısı *Hades* tarafından kaçırılışının bu noktada gerçekleştirildiği söylenir; bu öykü tiyatronun sahnesindeki

Apollon Kutsal Alanı'nın güneyindeki Plutonium girişi.

Olası Plutonium
rekonstrüksiyon çizimi.Plutonium girişinden çıkan zehirli gazla
kurban edilen sığır. Rekonstrüksiyon çizim.

kabartmada ve Hierapolis sikkelerinde betimlenmiştir. Antik Dönem’de Strabon günümüzde *Plutonium* olarak bilinen doğal oluşumdan: “...dağlık bölgenin kısa olan yamacın altında, bir adam alabilecek büyüklükte girişi olan, derin bir yarık...” olarak söz etmektedir. Strabon, yarıktan girişin görülmesini engelleyecek derecede buhar çıktığını, buraya adak için getirilen sığırların çıkan gazdan zehirlendiğini gözlemlemiştir. Strabon, gaz çıkan boşluğa serçe attığında öldüğünü de aktarmıştır; Strabon’a göre mağaraya giren, kendilerini *Kybele*’ye adanmış hadım *Gallus*ların bu gazdan etkilenmemelerini fiziksel yapılarının farklılığı ya da tanrıçanın koruması altında olmalarıyla açıklamıştır. Günümüzde de kuşların bu boşluk -mağara- ağzındaki sıcaklığa aldanarak gelmeleri ölümlerine neden olmaktadır.

Antik Dönem’de ölümlerin ruhu *Hades*’in ülkesine gittiğinde huzura kavuştuğuna inanılırdı. Bu dönemde mezarlara gömü sırasında, ölümlerin eline ve ağızına para bırakılırdı; eline bırakılan para öbür

dünyadaki hayatı, ağızına bırakılan para ise ölen kişiyi ölümler ülkesine götürecekti. Kayıkçı *Kharon*’a verilmesi içindi; bu sayede ölümler ülkesine geçen ruh huzura kavuşmuş olurdu. Bu nedenle *Plutonium*, Hierapolis’te o dönemde, *Hades*’in ülkesine giriş kapısı olduğuna inanıldığı için kutsal bir yer olarak ilgi görmüştür.

Apollon Kutsal Alanı’nın güney bitişiğinde yer alan *Plutonium*’un giriş kısmından içerideki mağara boşluğundaki yeraltı sularının sesi işitilebilmektedir; boşluk ağzında biriken zehirli gaz nedeniyle girişi -zarar vermeyecek şekilde- kapatılmıştır.

10- KAYNAKLAR KUTSAL ALANI

Apollon Kutsal Alanı'nın güney yakınında yapılan kazılarda kutsal alanla bağlantılı bölümler ortaya çıkarılmıştır. Sismik fay hattı üzerinde olan kazı alanında ortaya çıkarılan mağaradan karbon anhidrit gazı ve termal su çıkmaktadır. Kazılarda ayrıca 4 metre yüksekliğinde, tahta oturan bir tanrı heykeli de bulunmuştur; bilim insanları, müzede korunan heykeli yeraltı tanrısı Hades olarak tanımlamışlardır. Francesco D'Andria, bulunan yerin kutsal alana ait olabileceğini belirtmiştir. Bu alandan çıkan termal su, alt seviyedeki Pamukkale Termal'in havuzunu beslemektedir. Kaynağın çıktığı yerde iki havuz da ortaya çıkarılmıştır; ayrıca havuzların arasında yuvarlak bir yapı (*tholos*) bulunmaktadır. D'Andria'ya göre, havuzların sağaltım amacıyla kullanıldığını, diğer kutsal alanlarda görüldüğü gibi *tholos*'un olması bu alanın kutsallığını göstermektedir. 2010 kazılarında ise kaynak termal suyun ve

Apollon Kutsal Alanı'nın güneyinde kazılarla ortaya çıkarılmış "Kaynaklar Kutsal Alanı".

gazın çıktığı mağaranın doğusunda bir tiyatroya ait olduğu düşünülen traverten basamaklar bulunmuştur. Antik kaynaklar, Apollon Kutsal Alanı'na gelen inananların kurbanlarını (sığır vb.) karbon anhidrit gazın çıktığı Plutonium'a getirdiklerini, burada hayvanların mağaradan çıkan zehirli gazla -boğdurularak- kurban edildiklerini, kurban sahiplerinin de bir tiyatronun basamaklarından olayı izlediklerini aktarmışlardır.

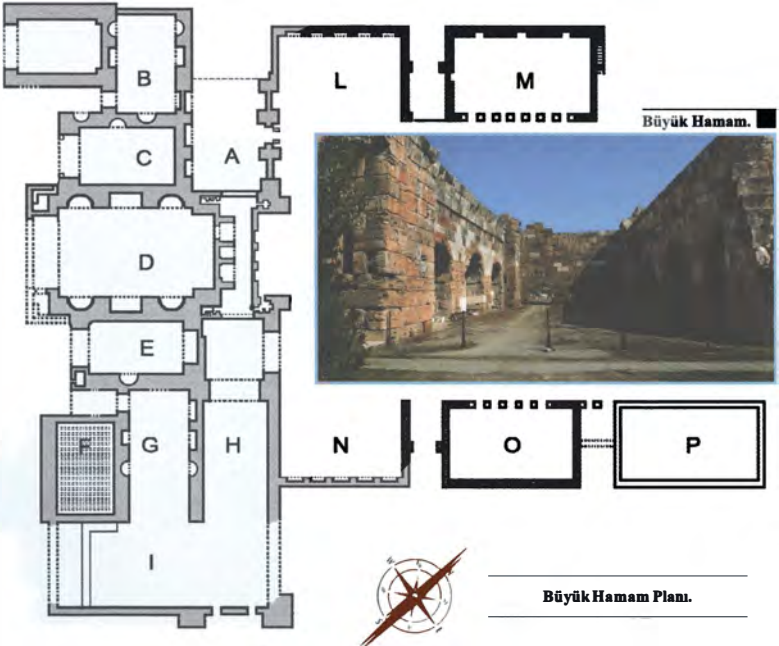

"Kaynaklar Kutsal Alanı".

11- BÜYÜK HAMAM

Hierapolis kentinin görkemli yapılarından birisi de Büyük Hamam'dır; günümüzde Hierapolis Arkeoloji Müzesi olarak kullanılan Büyük Hamam, kentin güneybatısında, gezginlerin dikkatini çeken bir yapıdır. Boyutu 140x100 metre olan hamam yapısı yaklaşık 1,5 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Yapıya A mekânından girilmektedir; ana salon (D bölümü) büyüklüğüyle dikkat çeker. Yapının E ve G bölümleri sıcaklık (*caldarium*) kısımlarıdır. *Palaestrası* doğusunda bulunan 4 adet dörtgen bölümden oluşur (L, M, N, O); bu dört mekân yerel breşten yapılmış direkli

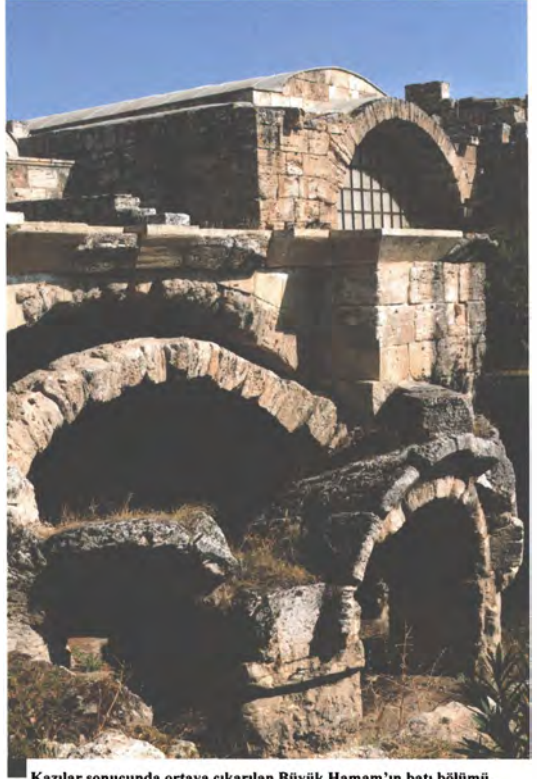
cepheye sahip geniş bir avluya açılırlar. Büyük Hamam yapısı M.S.60 yılındaki deprem sonrası inşa faaliyetleri içinde M.S.2.yüzyılda yapılmıştır. M.S.4.yüzyıl depreminde hasar gören H bölümü tuğladan beşik *tonozla* örülmüş, iki uzun kenarı Apollon Tapınağı'na ait sütunlarla bezenmiştir. Büyük Hamam yapısı, Doğu Roma (Bizans) Dönemi ve sonrasında 13.yüzyıla kadar ekler, onarımlar yapılarak kullanılmıştır; kazılarda, Geç Doğu Roma (Bizans) Dönemi ve erken Selçuklu Dönemi'ne ait ele geçen seramik parçaları ve sikke buluntuları yapının önemini vurgular; geç dönemde, merkez salonu Klasik Dönem sütunları kullanılarak kiliseye dönüştürülmüştür; bu bölümdeki araştırmalarda mermer üzerinde Vaftizci Yahya betimlemeli pano ele geçmiştir.

Büyük Hamam yapısı 18. ve 19.yüzyıl gezginleri tarafından çizimlere aktarılmış, 19.yüzyılın başında kenti ziyaret eden Charles Fellows ise görkemli yapıyı "saray yapısı" olarak nitelemiştir.

Büyük Hamam yapısı Hierapolis'in zengin termal su kaynaklarıyla beslenmekteydi. Kentin önemli yapılarından birisi olan Büyük Hamam, yıkanma, rahatlayıp arınmanın yanı sıra eğitimin verildiği, spor yapılan, kütüphanesi ve *palaestrasi* olan bir toplanma mekânıydı; bu sosyal işlevi geç döneme kadar devam etmiştir; *palaestra* mermerden yapılmış bir yüzme havuzu bulunmaktadır. Hamamın kuzey yakınındaki yapı kalıntısı ise hamam kompleksi içinde yer alan hamam çarşısı olmalıdır. Büyük Hamam, Geç Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde küçülen kent içinde merkezi işlevselliği artan bir yapı olmuştur. Büyük Hamam yapısı, günümüzde de yanı başından akan termal su kaynaklarıyla beslenmekteydi; kentin terk edilmesinden

sonra düzensiz traverten havuzlara akan termal sular bıraktıkları çökeltilerle hamam yapısını traverten tabaka içine gömmüştür; son dönem kazılarında hamamın zemin katının bazı bölümleri 4 metre kalınlığında traverten tabaka kırılarak ortaya çıkarılmıştır. Büyük Hamam yapısının üstü beşik *tonozla* örtülüydü; kazı ve restorasyonlarda bazı bölümlerinin yıkık tavan örtüsü onarılmıştır. Büyük Hamam yapısı tabandan ısıtım sistemine (*hypokaust*) sahipti; bir Roma buluşu olan bu sistemde taban kaplamaları, altındaki (60 cm. veya daha fazla) tuğla

Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan Büyük Hamam'ın batı bölümü.

payelere, ya da tuğladan kemerli payelere dayanmaktaydı; sıcak hava bu boşluk içinde dolaşarak hamamı ısıtmaktaydı. Hamamın terleme odasının duvarları ise sıcak su buharıyla ısıtılmıştır. Hamam yapısının en büyük D bölümü 32x20 metre boyutundadır; duvarlarında görülen metal kenet delikleri duvarların mermer levhalarla kaplı olduğunu göstermektedir; bu bölümdeki mimari bloklar üzerindeki bezemeler dikkat çekicidir; bu bölüm orijinalinde beşik *tonozla* örtülüydü. *Stuko* bezemeli üç eksedranın yanı sıra duvarları renkli mermerlerle kaplıydı.

12- HİERAPOLİS ARKEOLOJİ MÜZESİ

Kentin güneybatısında bulunan Büyük Hamam yapı kompleksinin bazı bölümleri günümüzde Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nin sergileme salonları olarak kullanılmaktadır.

Hippolytos ve Flacilla'nın Girlandlı Lahdi. Yazıtında, "Burada yatan Hippolytos ve Flacilla'yı hatırlayın" satırları vardır.

Asiarch Euethios Pyrhona'ya ait sütunlu lahit. M.S.3.yy'ın ilk çeyreği. Laodikeia.

Boğa oyunları kabartması, Hierapolis Kuzey Nekropolü. M.S.2.yy.

Sağlık Tanrıçası Hygieia. M.S.2.yy'ın ikinci yarısı. Hierapolis.

Girlandlı lahit. M.S. 2.yy'ın ilk yarısı. Laodikeia.

Büyük Hamam'ın kütüphane ve *Gymnasion* olarak bilinen bölümlerinde açık sergileme, hamamın restorasyon yapılan

Tunç Çağı kapları.
Beycesultan
Höyüğü.

Oturan Mısır Heykeli. M.Ö.7.yy. Üzerindeki Yunanca yazıtında, "Beni Amphinneous oğlu Pedon Mısır'dan getirdi ve adak olarak sundu; Mısır Kralı Psammetikhos ona, kahramanların ödülü olarak altın bir diadem ve erdemi nedeniyle bir kent armağan etti." satırları yer almaktadır.

üç bölümünde ise (A,B,C salonları) kapalı sergileme yapılmaktadır. Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde, ören yerindeki kazılarda bulunan eserlerin yanı sıra Laodikeia, Kolossai, Tripolis, Attouda gibi Lykos vadisi kentlerinden gelen eserler sergilenmektedir. Beycesultan Höyüğü'nden gelen eserlerin çoğunluğunu ise Tunç Çağı eserleri oluşturur. Ayrıca Karia, Pisidia ve Lidya bölgelerinden getirilmiş eserler de müzede bulunmaktadır.

Müzenin **Heykeller ve Lahitler Salonu**'nda (A salonu) Hierapolis ve Laodikeia kazılarında ortaya çıkarılan lahitler, heykeller, mezar stelleri, yazıtlar, paye başlıkları sergilenmektedir. Heykeller arasında Demeter, Asklepios, Pan, Tykhe, Dionysos, İsis Rahibesi, Sağlık Görevlisi ve Attis heykelleri dikkat çeker. Bu salonda sergilenen lahitler arasında girlandlı lahitler, sütunlu lahit, *ostothek*, "Tomba Bella" isimli mezar anıtından getirilmiş lahit ile *Sidamara* tipindeki Laodikeia Lahdi müzenin en dikkat çekici eserleri arasındadır. Aynı bir bölümde gladyatör dövüşleri ve boğa oyunlarının betimlendiği kabartmalar da bulunur.

Müzenin **Küçük Buluntular Salonu**'nda, (B salonu) Denizli çevresindeki höyük ve yerleşimlerde yapılmış kazı buluntuları sergilenmektedir; en erken buluntu M.Ö.4. binli yıllara tarihlenir. Bu salonda, Beycesultan Höyüğü buluntuları özel bir yere sahiptir; höyük vitrinlerinde, idoller, pişmiş toprak testi, tören kapları

■ Müzede sergilenen sikkeler.

ve taş eserler görülebilir; ayrıca müze arkeologları tarafından Gümüşler, Akköy ve İçikli'deki kazılarda bulunmuş pişmiş toprak kaplar, altın elbise süsü, altın yüzük ve küpeler -ilgili vitrinde- sergilenmektedir. Salonun diğer vitrinlerinde ise Frig, Hellenistik, Roma ve Doğu Roma (Bizans) dönemlerine ait cam kaplar, madeni takılar içinde yüzük, küpe, bilezik; toprak kandiller, adak kapları sergilenmektedir. Salonun ortasındaki vitrinlerde ise sikkeler kronolojik bir dizgeyle sergilenmiştir. M.Ö.6.yüzyılda basılan ilk sikkelerden, Hellenistik, Roma, Doğu Roma (Bizans), Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ne kadar geçen dönemlerin bronz, gümüş ve altın sikkeleri bu vitrinlerde görülebilmektedir.

■ Agora'nın bazilika-stoasına ait sfenks bezemeli mimari parça.

■ Tiyatro sahne yapısındaki Üç Güzeller kabartması.

Tiyatro Buluntuları Salonu'nda

(C salonu) tiyatro sahnesinde yer alan çoğunluğu orijinal kabartma frizler, heykeller ve büstler sergilenmektedir; sergilenen bu kabartma, heykel ve büstlerin yerine, sahne restorasyonu sırasında kopyaları konulmuştur. Tiyatro sahne binasının alt sırasında bulunan Apollon ve Artemis'i konu alan mitolojik sahneler içinde Adonis Efsanesi, Devlerle Tanrıların Savaşları, Marsyas Efsanesi, Niobe Efsanesi betimlemeleri bu salonda sergilenmiştir. Tiyatronun ana kapısının üzerindeki alınlıkta bulunan İmparator Septimius Severus'un Taçlandırılma sahnesi frizi, yine sahne binası kabartmalı frizler içinde yeraltı tanrısı Hades'in, Persephone'yi Kaçırma Sahnesi, Hierapolis Tanrıçası'nın Taçlandırılması ve Dionysos Şenlikleri'ni betimleyen kabartmalar da bu salonda sergilenen

Oturan, Tanrı Hades Heykeli. Hierapolis Tiyatrosu. M.S.2.yy'ın sonu.

dikkat çekici eserlerdir. Bu salonda Leto, Artemis, Apollon Kareios, Denizler tanrısı Poseidon'un oğlu Triton, tahtında oturan yeraltı tanrısı Hades ve Tiyatro Aktörü heykeli görülebilir. Salonda sergilenen iki büstten birincisi Bergama kralı Eumenes'a, diğeri ise Bergama kralı III.Attalos'a aittir. Sergilenen yazıtlar içinde Roma Şehir Meclisi ile Asya Eyaleti'ne bağlı Yunan Şehir Meclisi'nin kararları okunabilmektedir. Salon girişinde görülen sfenks ise dikkat çekici eserler arasındadır.

Tomba Bella lahadinin kısa yüzünden detay: Tanrılaştırılmış mezar sahibi taçlandırılmaktadır.

Denizler Tanrısı Poseidon'un oğlu Triton Heykeli. Hierapolis Tiyatrosu. M.S.2.yy'ın sonu.

Tiyatro'da bulunmuş Apollon Kareios'a ait mermer heykel.

Tiyatroda bulunmuş Leto heykeli. M.S.2.yy'ın sonu.

Girlandlı Lahit. M.S.2.yy. Hierapolis.

■ Tiyatrodan, silindirik, kordon ve öküz başı bezemeli sunak üzerindeki ithaf yazıtında, "Menophantos'un oğlu Zösimos, iyilik aşkına sunağı Augustus'un oğlu Gaius Caesar'a ve Tanrıça Roma'ya adamıştır" satırları yer almıştır. (Çeviri, Tullia Ritti)

Marcus Aurelius Diodorus Zeuxion'un lahdi, Aphrodisias tipinde lahit, yazıtlı, kabartmalı mezar stelleri, Zeus Kitesis'in altarı, aslan heykeli, kadın heykeli ve küp görülebilmektedir.

Ayrıca 2013 yılı kazılarında *Plutonium*

Bahçe sergilemesinde, kütüphane ve *Gymnasion* olarak bilinen alanda sergilenen eserler arasında, *Agora*'dan gelen paye başlıkları, vaftiz kabı, imparator Hadrianus'un Hierapolis kentine yazdığı metni içeren yazıt, onur yazıtları,

yakınlarında bulunan 130 santimetre yüksekliğinde üç başlı köpek (*Kerberos*) ve yılan betimlemeli pano müzede korunmaktadır. Francesco D'Andria, "üç başlı köpeğin Yunan Mitolojisi'nde yeraltı tanrısı Hades'in bekçiliğini yaptığını, görevinin yeraltına inen ölülerin yer üstüne çıkmasını önlemek..." olduğunu belirtmiştir. D'Andria, "Kerberos heykelinin dünyada eşsiz..." olduğunu da eklemiştir.

■ İmparator Hadrianus'un Hierapolis kentine yazdığı mektupta, "... olağanüstü dualarınızı ve kurbanlarınızı gerçekleştirdiğiniz için bana babalık gücü geçti; bu şeyler beni neşelendirdiği için bana yolladığınız altın tacı, bana verdiği onurla yetinerek size geri gönderdim." satırları okunmaktadır. (Çeviri, Tullia Ritti)

Marcus Aurelius Diodorus Zeuxion'un lahdi. Thiounta (Göçler, Denizli). M.S.2.yy.

13- ORTAÇAĞ KALESİ

Ortaçağ kalesi duvarları ile travertenler iç içedir.

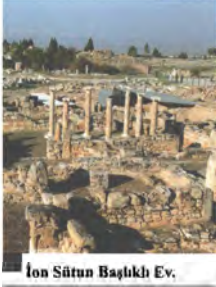
Kale yapısının kalıntıları Büyük Hamam'ın (müzenin) batısında, traverten havuzların üzerindedir. Kale duvarlarının alt kısımları traverten tabakanın altında kalmıştır. Ortaçağ Kalesi'nin bulunduğu yerde otel ve moteller yer almaktaydı; bu bölümdeki konaklama tesisleri 2000 yılında alınan kararla ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde Ortaçağ Kalesi'ne ait birkaç duvar kalıntısı görülebilmektedir; tamamı devşirme malzemeden yapılmıştır; duvar yapısı, yazıtlı bloklar, sütunlar vb. mimari bloklar ören yerinin diğer yapılarından taşınarak örülmüştür. Kale yapısında, ören yerine doğru uzanan hendek olduğu sanılmaktadır; kalenin batısı, güneyi ve kuzeyindeki arazi eğimi nedeniyle bu yönler doğal savunmaya uygundur. Kale yapısında bulunan kulelerin iki katlı olduğu görülmüştür. Kalenin iç

duvarlarında gözetleme yerlerine çıkan merdivenlerin izleri görülebilmektedir. Yapılan kazı ve incelemelerde Hierapolis'te yaşanan depremlerin izi ve ağır hasarları görülmüştür. Francesco D'Andria, kalenin yapımının -Doğu Roma (Bizans) ve Selçuklular arasındaki çekişmelerin, çatışmaların sürdüğü döneme- 11. ve 13.yüzyıllar arasına tarihlenebileceğini belirtmiştir.

Ortaçağ Kalesi duvarları.

14- İON SÜTÜN BAŞLIKLİ EV

İon Sütun Başlıklı Ev.

Kentin kuzey-güney aksında devam eden Frontinus Caddesi'ni dik kesen ikinci yol tiyatronun yamacına çıkar; bu yamacı tırmanan gezginler tiyatroya

varmadan yolun sağında (güneyinde) gösterişli, 2,95 metre yüksekliğinde mermer sütunların olduğu bir evle karşılaşılır; Venedik Üniversitesi kazı ekibinin ortaya çıkardığı ev, merkezi bir avlunun etrafında yapılandırılmış mekânlardan oluşur; her tarafı üçerli pembe breşli sütunlarla çevrili peristylli bu konut, Hierapolis'in ileri gelen aristokrat/zengin bir kişisine ait olmalıdır. 1989 yılından beri yapılan kazılarla evin birçok bölümü ortaya çıkarılmıştır. Kazılar sırasında bulunan ince kaliteli daha çok sayıda sütun ve başlıkları evin ikinci katına ait olmalıdır. Evin ismi, sütun başlıklarının İon tarzında olmasından kaynaklanır. Evin içindeki kazılarda *Dionysos* başlı *Herme* heykeliyle, evin sahibine ait olduğu düşünülen mühürlü bir yüzük ile tanrı başı -Zeus ya da Herakles olabilir- bulunmuştur. M.S.4.yüzyılda meydana gelen depremle hasar gören yapıya yeni ekler yapılmıştır; ek bölümlerinden bir tanesi karşılama salonudur; çeşitli biçimlerde renkli mermer ve sert bazaltik kırmızı taştan döşemeli salonda ziyaretçilerin oturabileceği banklar da koyulmuştur. İon Sütun Başlıklı Ev'in batı tarafında küçük bir hamam yapısı da kazılar sonunda ortaya çıkarılmıştır. M.S.7.yüzyılda yaşanan deprem sonrası bazı onarımlar

yapılsa da aristokrat evi olma özelliğini yitirmiştir. Kazılarda M.S.6.yüzyıla ait keramikler ve Justinianus Dönemi sikkeleri ortaya çıkarılmıştır. 10. ve 11. yüzyıllarda ise bu evlerin üzerine yoksul evleri inşa edilmiştir.

15- DOR DÜZENLİ AVLULU EV

Dor Düzenli Avlulu Ev, İon Sütun Başlıklı Ev'in doğu bitişiğindedir.

İon Sütun Başlıklı Ev'in doğusundaki bir üst yükseltide "Dor Düzenli Avlulu Ev" yer alır. Kazılarla evin birçok bölümü ortaya çıkarılmıştır. Ev, etrafında Dor düzeninde sütunların yer aldığı küçük bir avludan oluşmaktaydı. M.S.4. yüzyılda yaşanan depremde

hasar gören ev yeniden ele alınarak, ortadaki peristyl kaldırılıp küçük mekânların yanı sıra bir salon da yapılmıştır. Salon bölümünde bulunan mermer panellerin üzerinde renkli freskler ortaya çıkarılmıştır. Panolarda dikkat çekici resimler arasında yunus balıkları, dikkatli çizilmiş figürler ve erotik sahne yer alır. Ev içinde yapılan kazılarda masa ayakları da bulunmuştur; bir masa ayağında sarhoş *Dionysos* ve *Satyr*lar, bir başkasında *Attis* betimlemesi olduğu görülmüştür. "Dor Düzenli Avlulu Ev" e sonradan yapılan ekler arasında mutfak ve depo odaları vardır. Evin bölümleri ziyafet vermeye uygun bir yapı olabileceğini çağırıştırılmaktadır. Ev, M.S.7.yüzyıl depreminde de hasar görmüş, sonradan küçük onarımlar yapılmıştır. 10.yüzyıl depreminden sonra tamamen terk edilmiş olmalıdır.

16- TİYATRO

Hierapolis Tiyatrosu yaklaşık 12 bin seyirci kapasitelidir.

Hierapolis tiyatrosu, kentin büyük bir kısmını görebilecek konumda Frontinus Caddesi'nin doğusundaki yamaca inşa edilmiştir. Tiyatro, kente, travertenlere ve Lykos Ovası'na hâkim konumuyla Hierapolis'in her daim övünç kaynağı olmuştur. Hellenistik tipte, dik yamaca yaslanarak inşa edilen tiyatro, küçük, iki katlı, Dor cephele bir sahneye sahipti. Oturma basamakları travertenden yapılmış tiyatronun orkestrasını kentin ileri gelenleri için yapılmış mermer koltuklar çevirmekteydi. M.S.60 yılındaki depremde hasar görmüş, Flaviuslar Dönemi'nde yeniden inşasına başlanmış, Hadrianus Dönemi'nde inşası devam etmiş, Severuslar Dönemi'nde, M.S.206 yılında yapımı tamamlanmıştır. Tiyatronun sonradan yapılan üç katlı sahne binası mitolojik ve törensel anlatımları içeren kabartmalarla süslenmiştir. Büyütülmüş olan sahne yapısı mermer nişlerle süslü

görkemli bir cepheye sahipti. Alt caveadaki koltuklar mermerden yeniden inşa edilmiştir; bu koltuklar arasında kentin ileri gelenleri ve önemli konukları için (imparator vb.) oturma yerleri yapılmıştır. Kentin yıkımına neden olan depremler sonunda hasar gören tiyatro, M.S.5. ve 6. yüzyılda işlevini yitirerek farklı amaçlar için kullanılmıştır; mimari bloklar, kabartmalar, devşirme malzeme olarak kullanılarak, tiyatronun içine geçitler ve yoksul konutları inşa edilmiştir. M.S.7.yüzyılda meydana gelen depremde sahne binasının büyük kısmı orkestranın üzerine çökmüştür. Uzun yıllar süren kazı ve restorasyonların ardından sahne binasının birinci katının günümüze kadar korunmuş yüzde 95'lik mimari elemanları yeniden ayağa kaldırılmıştır. Görkemli sahne yapısının ilk katının restorasyonu 2013 yılında tamamlanmıştır. Güneybatıya bakan tiyatronun 50 basamağı -yaklaşık- 12 bin

Tiyatronun sahne yapısının 2. ve 3. katına ait mimari bloklar.

seyirci kapasitesine sahiptir; tiyatroya, batı ve güney yönünden tonozlu geçitlerle girilmekteydi. Geçitlerden *diazomaya* çıkan seyirciler *caveanın* alt ve üst basamaklarında yerlerini almaktaydı. Tiyatroya günümüz gezginleri doğu yönde / üst basamakların olduğu kapıdan girmektedirler. Oturma basamaklarının yapımında az sayıda mermer, çoğunlukla traverten kullanılmıştır. Bulunduğu dik yamaca yaslanan tiyatronun üst *caveasında* (*summa cavea*) son basamaklar yatay / beşik tonozlu galerinin üzerine oturmuştur. İki kademeli olan tiyatronun alt kademesi

8, üst kademesi ise 9 ışnsal merdivenle bölünmüştür; merdivenler, çoğu yerde basamaklar

Tiyatro sahnesi: Restorasyon öncesi (üstte), restorasyon sonrası (altta).

Bir kaide üzerindeki mask kabartması.

oyularak yapılmıştır. Merdiven başlarında ise kabaca yontulmuş aslan bacakları görülür. Yapının alt kademesinin (*Ima Cavea*) orta kısmında kentin ileri gelenleri ya da Hierapolis'i ziyaret eden

imparatorlar (Caracalla) için mermerden yapılmış, arkalıklı, yarım daire biçiminde (*eksedra* şeklinde) koltuk (*proedria*) yapılmıştır. Tiyatronun orkestrası geç dönemde -olasılıkla M.S.4.yüzyılda- yüksek bir podyumla ayrılarak içinde su oyunlarının yapılabildiği bir havuza dönüştürülmüştür; havuz, su sızdırmaz harçla sıvanmış, su sağlayan ve boşaltan kanallar yapılmıştır. Podyumun sağ tarafında, orkestraya bakan -orijinali müzede olan- kopya kabartma üzerinde Hierapolis'in taçlandırılması betimlenmiştir; Severuslar Dönemi'ne tarihlenen kabartma üzerinde, ortada,

Ortadaki Hierapolis şehir tanrıçasının Tykhe tarafından taçlandırılma sahnesi. H.A.M.

elinde Apollon Arkhegetes heykeli tutan Hierapolis Tanrıçası, sağında kent koruyucusu Tykhe tarafından taçlandırılmaktadır; sol tarafta ise sunak önünde halkın ödül ve kurbanı (boğa) sunulmakta, sağ alt köşede ise Gaia (Toprak Ana) olanları izlemektedir; kabartmanın fonunda ise yarışlarda galip gelenlere verilen kabartmalı ödül tacı yer almıştır.

Tiyatronun üç katlı sahne binası, Septimius Severus Dönemi'nde (M.S.3.yy.) -önceki evresinin bazı bölümlerini içine alarak, çoğunlukla yok ederek- inşa edilmiştir. Sahne yapısının bazı mimari bloklarında geçmiş evrelerinin izlerine

Tiyatronun yapımı M.S.206 yılında tamamlanmıştır.

rastlanır. Sahne binasının çökmesi sonucu tahrip olan *logeion* restorasyonla günümüz görünümünü almıştır; sahne yapısının bu bölümü yaklaşık 3,66 metre yüksekliğiyle Roma tarzından çok Hellenistik izleri yansıtır. *Logeion* üzerinde orkestraya bakan 5 kapıyla 6 niş görülür; niş ve kapılar arasında yer alan 10 yivli sütun üzerinde kompozit başlıklar ve mermer saçaklıklar bulunur. Saçaklık, nişlerin üzerinde girintili, diğer bölümlerde ise çıkıntılıdır; saçaklık üzerinde bulunan zengin bezemeler dikkat çekicidir; deniz kabuğu biçimli başlıkları bulunan nişlerin üzerinde ise yılan vücutlu yırtıcı hayvan, tavus kuşu ve taç figürü bezemeleri vardır. Sahne binasının restorasyonu yapılan birinci katında, üç sıra sütun dizisi içinde öndeki uzun olan sütunlar sekizgen kaideler üzerinde yükselirler. Arka sırada kısa olan,

1- Tiyatro sahnesinde Apollon'a ait dizi kabartmaların birinci sahnesi: Zeus'un tanrıça Leto'yla evlenmesi. H.A.M.

2- İkinci sahnede Apollon'un doğum sahnesi yer alır. H.A.M.

ikinci ve üçüncü dizi mermer sütunların üzerinde yükseldiği kaide cephelerinde devam eden, Apollon ve Artemis'e adanmış 47 bloktan oluşan kabartma friz yer alır; restorasyonda orijinal yerlerinde olanlar korunmuş, kazılarda bulunan diğer orijinal kabartmalar müzeye kaldırılıp yerlerine kopyaları yerleştirilmiştir. Sahneler binasının dikkat çekici bu kabartmalarında Apollon ve Artemis ile ilgili mitolojik sahneler yer almıştır; sahne binasının orta ekseninin sağında devam eden kabartmalar Apollon'a, sol taraftakiler ise Artemis'e ait mitolojik konuları içermektedir. Sahnenin sağına doğru ilerleyen **Apollon'a ait kabartma** bloklarının ilk sahnesinde Zeus'un, tanrıça Leto'yla evlenmesi betimlenmiştir. İkincisinde, Apollon'un doğumu sahnesinde Leto omzunu yatağa

3- Üçüncü sahnede Apollon'un yaşamı av ve mücadeleyle geçer.

dayanmış, hizmetçiler bebeği almıştır. Üçüncü sahnede tanrının yaşamı av ve mücadele ile geçer. Dördüncü sahnede ise

4- Dördüncü sahnede Adonis'in ölüm sahnesi betimlenmiştir. H.A.M.

Adonis'in ölümü anlatılmıştır; kabartmada betimlenen, Adonis Efsane'sinin bir kısmıdır; efsanede, Aphrodit dünyaya yeni gelen Adonis'ten hoşlanır; bebeği büyümesi için yeraltına, tanrıça Persephone'nin yanına bırakır; bebek büyüyünce Persephone de Adonis'ten hoşlanmaya başlar; iki tanrıçanın anlaşmazlığını tanrı Zeus çözer; Adonis'in yılın yarısını yeraltında, diğer yarısını ise yerüstünde geçirmesini kararlaştırır. Adonis, yerüstündeyken bir domuz avı sırasında yaralanıp ölür. Kabartmanın sağ tarafında Aphrodit kucağında Adonis'in

5- Beşinci sahnede Devler ile Tanrıların Savaşı betimlenmiştir. H.A.M.

yaralı çıplak bedenini tutmaktadır; sol tarafta ise Apollon sunak önünde zafer libasyonu yapmaktadır. Beşinci sahnede Devler ile Tanrıların Savaşı betimlenmiştir; Olympos Tanrıları ile *Gigantlar* arasında geçen bu savaş "*Gigantomakhia*" olarak bilinir. Olay Trakya'da geçer; çıkan savaş sonunda tanrılar *Gigantlar* öldürürler.

Tiyatronun sahnesinde olan bu kabartmada sol başta Athena, yanında ise *grifonların* çektiği arabanın üzerinde ayakta Apollon bulunmaktadır. Apollon'un üzerinde Nykhe, *grifonların* önünde, yerde toprağı temsil eden Gaia bulunmaktadır. Sağ başta ise yılan kuyruklu *Gigant* (dev) betimlenmiştir. Bu anlatımın en güzel örneği Berlin'de sergilenen Bergama Zeus Sunağı kabartmalarında da görülür. Kabartmaların 6.-7.-8.-9. ve 10. sahnelerinde ise Marsyas Efsanesi betimlenmiştir; mitolojide, Athena, Anadolu'ya özgü kavalı ilk çalan tanrıça olarak bilinir. Bir su kenarında kaval çalan

6- Marsyas Efsanesi. H.A.M.

Athena yüzünün çirkin olduğunu görerek kavalı atar; Marsyas, Athena'nın kavalına sahip çıkıp, çalmaya başlar; zamanla ustalaşan Marsyas, Apollon'u yarışmaya davet ederek meydan okur; yargıcı olarak da Tmolos (Bozdağ) seçilir; ilk yarışmada kimin galip geldiği anlaşılabilir; ikinci yarışmada Apollon *Lirayı* ters çalmasına karşılık Marsyas kavalı ters çalamaz ve yenik düşer; yarışmaya gözlemci olarak katılan Midas, kavalın *Liradan* daha üstün

bir müzik aleti olduğunu söyleyerek tanrı Apollon'u kızdırır; tanrı Midas'ın kulaklarını eşekkulacağına dönüştürür, Marsyas'ın da derisinin soyulmasını ister; bir İskit tarafından derisi yüzülen Marsyas ölür. Kavalını dinlemiş olan su ve kır perileri Marsyas'ın ölümüne çok üzüülürler; tanrı Apollon yaptıklarından pişman olur ve Marsyas'a tekrar hayat vermek ister; derin bir vadi içinde akan ırmağa dönüştürür;

■ 7- Yedinci sahnede Marsyas kavalıyla, Apollon'la yarışmak ister. H.A.M.

■ 8- Sekizinci sahnede cellat Marsyas'ı sürükleyerek götürür. H.A.M.

bu ırmak Menderes'in bir kolu olan Çine Çayı'dır. Marsyas Efsanesi'nin betimlendiği altıncı sahnede Athena su kenarında kaval çalarken yüzünün çirkinliğini görerek kavalı atar; Marsyas kavalı alır. Yedinci sahne kabartmalarında Marsyas, kavalıyla Apollon'la yarışmak isteyerek meydan okur. Sekizinci sahnede cellat Marsyas'ı sürükleyerek götürürken tanrı Apollon'a yalvarmaktadır; dokuzuncu sahnede ise Marsyas cezalandırılarak derisi yüzülür; sağ tarafta tanrı Apollon Marsyas'ı seyretmektedir. Onuncu sahnede Marsyas öyküsü tamamlanır; tanrı Apollon bir kayalık üzerinde çıplak oturmakta ve Nympheler tarafından taşlandırılmaktadır. Sonraki 11.-12. ve 13. sahnelerde tanrı Apollon'un da içinde bulunduğu betimlemede tanrıya kentin koruyucusu vurgusu yapılır; tanrı

11.-12. ve 13. sahnede Apollon'a kentin koruyucusu vurgusu yapılır.

yazıtlarda Katharsios olarak geçer ve kenti veba salgınından korur. 12.sahnede *girland taşıyan kızlar* dans etmektedir; bu sahnede vurgulanmak istenen, dans etmenin arınma işleminin bir parçası olduğudur.

9- Dokuzuncu sahnede Marsyas cezalandırılarak derisi yüzülür. H.A.M.

10- Apollon kayalık üzerinde oturmakta, Nympheler tarafından taçlandırılmaktadır.

12- On ikinci sahne: Dans eden, girland taşıyan kızlar.

13.sahne, kentte süren salgın hastalık sırasında Apollon'a sağaltıcı vurgusu yapılarak üzerine uzun *khiton* giydirilmiştir. 14.sahne Musalar Korosu'nun şarkılarından etkilenen bir çoban figürü

▲ 14- On dördüncü sahne: Şarkılardan etkilenmiş çoban.

▲ 13- On üçüncü sahne: Khiton giyinmiş Apollon.

▼ 15- On beşinci sahne: Dans eden Musalar.

betimlenmiştir. 15.sahne ise dans eden Musalar görülmektedir. Son sahne (16. sahne) ise elinde dümen tutan, başı kuleli taçlı Hierapolis Tykhesi betimlemesiyle Apollon'un mitolojik anlatımı sona

■ 16- On altıncı sahne: Elinde dümen tutan, başı kuleli taçlı Hierapolis Tykhesi.

■ Artemis'i anlatan frizin birinci sahnesinde Artemis'in doğumu betimlenmiştir.

■ İkinci sahnede Zeus'un kucığında Horai ve dans betimlemesi vardır.

ermektedir. Tiyatro sahnesinin *eksedrasının* sol tarafında -simetrik olarak yer alan- **Artemis'i anlatan kabartmaların** birinci sahnesinde Artemis'in doğumu, ikinci sahnede ise Zeus'un kucığında Horai ve dans betimlemesi yer alır. Üçüncü sahnede Artemis, domuz avlamaktadır: tanrıça geyiklerin çektiği araba üzerinde okuyla ayakta durmakta, kaçan domuzun peşi sıra bir köpek koşmaktadır. Dördüncü sahnenin bloklarında ise Niobe Efsanesi yer almıştır: Efsane'ye ismini veren Niobe, Lidya kralı Tantalos'un kızı olarak Manisa'nın Spylos Dağı yakınında dünyaya gelmiştir. Tanrıça Leto'yla arkadaş olan

■ Üçüncü sahnede Artemis domuz avındadır.

Niobe genç kızlığında Tabea kralı ile evlenerek altısı kız, altısı da erkek olmak üzere on iki çocuk dünyaya getirir. Niobe, iki çocuğu olan (Artemis ve Apollon)

■ Dördüncü sahnede Niobe Efsanesi anlatılmaktadır. H.A.M.

Niobe Efsanesi.

Niobe Efsanesi.

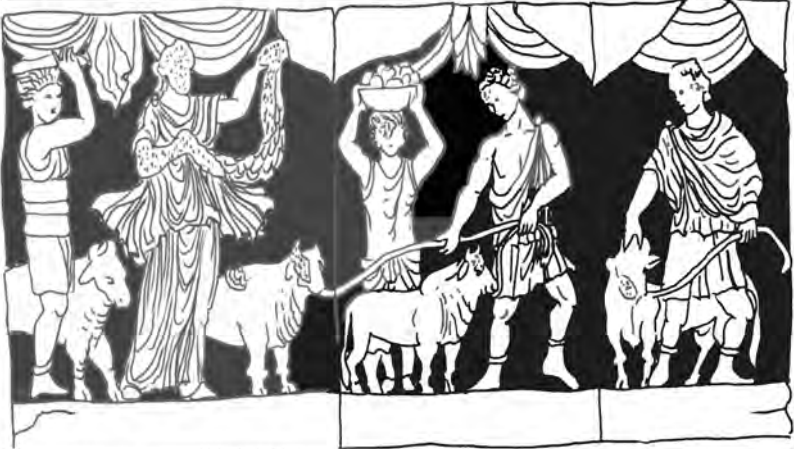
Niobe Efsanesi. H.A.M.

Leto karşısında böbürlenerek tanrıçayı kışkırtır; daha ileri giderek kendisine tapınmasını ister; Niobe'nin bu tavırlarına kızan tanrıça Leto, çocuklarından Niobe'nin 12 çocuğunu öldürmelerini ister; Leto'nun ikiz çocukları Apollon ve Artemis, Niobe'nin çocuklarının tamamını öldürür; bu olaya çok üzüldü sürekli ağlayan Niobe, tanrılar tarafından taşa dönüştürülerek "Ağlayan Kaya" görünümünü alır; Manisa'nın Spylos Dağı eteklerinde bulunan "Ağlayan Kaya"

olarak bilinen insan yüzünü andıran kaya bloğunun Niobe olduğu söylenir. Kabartmalarda, Niobe'nin tanrıça Leto'yu kızdırması ve ikiz çocukları Apollon ve Artemis'in oklarıyla çocukların öldürülüşü betimlenmiştir; sahnede kaçışan ve yere düşen çocuklar görülmektedir; bir sahnede ise Niobe, küçük çocuğunu kurtarmak için didişmektedir. Sonrasında gelen 5. ve 6. sahnelerde ise Artemis, klasik tanrıçadan farklı olarak Efes'te tapınım gören Anadolu Tanrıçası görünümüyle karşımıza çıkar; 5. sahnede, tanrıça onuruna düzenlenen tören alayının yürüyüşü tapınak önünde son bulur. 6.sahne ise rahip kutsal ayini yönetmekte, kurbanı (boğayı) rahatlatmak için tapınak hizmetçileri kaval çalmaktadır.

Beşinci sahnede Artemis tanrıça onuruna düzenlenen tören alayının yürüyüşü tapınak önünde son bulmaktadır.

Artemis onuruna düzenlenen tören alayı.

Altıncı sahnede, rahip kutsal ayini yönetmekte, tapınak hizmetçileri -kurbanı rahatlatmak için- kaval çalmaktadır.

Altıncı sahne: Tören alayı, kurban ve hizmetçiler.
H.A.M.

Artemis'le ilgili son yedinci sahnede elinde terazisi ile Dike, sekizinci sahnede ise Nemesis betimlenmiştir.

Son 7. ve 8. sahnedeki panolarda Adalet Tanrıçası ve Nemesis betimlemeleri yer almıştır.

Sahne binasının birinci katında, ana kapının üzerindeki kabartma frizde (orijinali müzede) imparator **Septimius Severus'un taçlandırılması** betimlenmiştir. Frizin kornişinde törene katılan kişilerin isimleri yazılmıştır. Frizde, Nykhe tarafından

Tiyatro sahnesinde Septimius Severus'un taçlandırılma sahnesi (kopya).

Septimius Severus'un taçlandırılma sahnesi (orijinal). H.A.M.

taçlandırılan Septimius Severus'un yarışmacıları yüceltmesi işlenmiştir; imparatorun sağında oğlu Caracalla, solunda ise diğer oğlu -sonradan gözden düşerek ağabeyi tarafından öldürülen- Geta yer almaktadır. İmparatoriçe Julia Domna ise Geta'nın karşısında, başı örtülü sunu yapmaktadır. İmparatoriçenin yanında Tykhe ve olasılıkla Roma'yı simgeleyen tanrıça figürü bulunur. Frizin sol tarafında oyunların sembolü olan metal taç masanın üzerinde durmaktadır; taç, silindirik formlu ve üzerinde kabartmaları vardır. Masanın altında ise nehir tanrısı

Septimius Severus'un taçlandırılma sahnesi (orijinal). H.A.M.

Septimius Severus'un taçlandırılma sahnesi (orijinal). H.A.M.

Khryssorhaos yere uzanmıştır; sahnenin devam eden sol tarafında sporcuların yarışma kurasını çektiği amphora, solunda ise adaleli bir sporcu taçlanmakta ve galip gelenlerin sembolü olan palmye yaprağını tutmaktadır.

Diğer yan bloklarda sporcular ve diğer kişilerin betimlemeleri yer almaktadır. Sol, alt tarafta yer alan kabartmada ise oyunların düzenleyicisi (*Agonothetes*) kısa khiton giysisi ve mantosuyla imparator ve tanrılara ait "büstler taci"ni taşımaktadır. Frizin sağ tarafındaki kabartmalarda ise sporcular görülmektedir. Bu grup içinde Tanrıça Roma'nın yanında kısa khiton giyinmiş, miğferli, elinde kalkan ve mızrağıyla -cesareti simgeleyen- *Andreia* figürü bulunmaktadır. Sağ bloklarda Sahne Sanatçıları Birliği simgesi *Synodos*, miğferli, yüzünde maskıyla kadın görünümüne sahip olarak betimlenmiştir; elinde meşale taşıyan rahibe ise *Dadoukhos*'tur. Yine sağ taraftaki bir blok kabartmasında bir sporcunun, mantolu bir kişi tarafından taçlandırılması betimlenmiştir.

Sahne binasının birinci katında en soldaki alınlıkta çifte balta taşıyan *Apollon*'un büstü yer almıştır. Tiyatronun yıkılmış ikinci katına ait, *Hierapolis* Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen **Persephone'nin yeraltı tanrısı Hades tarafından kaçırılışını** betimleyen

Tiyatro sahnesinden detay.

Yeraltı Tanrısı Hades'in Persephone'yi kaçırış sahnesi. H.A.M.

kabartma dikkat çekicidir: Kabartma üzerindeki figürler, Hades, Demeter, Eros, *Grifonlar*, Persephone, Hermes, Athena ve *Aphrodite*'dir. Kabartmada Hades, tanrıça Persephone'yi iki koluyla kavramış, araba üzerinde durmaktadır; dört atın çektiği arabayı aşk tanrısı Eros kullanmaktadır. Atların dizginlerini ise -yol gösterici olarak- tanrı Hermes tutmaktadır. Mitolojide Persephone'nin kaçırılış öyküsü şöyle gerçekleşir: Olympos'un on iki tanrısından bir tanesi olan yeraltı (ölüler ülkesi) tanrısı Hades, toprak ve bereketin tanrıçası Demeter'in kızı Persephone'yi kır çiçekleri topladığı sırada dört atın çektiği bir arabayla yeraltına kaçırır. Olayda yol gösterici olan tanrı Hermes'tir. Athena ve *Aphrodite* de olaya tanık olurlar. Demeter, onları, *grifonların* çektiği bir araba ile bir süre kovalamasına rağmen yakalayamaz; tanrıça Demeter çok üzülür. Bu olay sonunda yeryüzünde kuraklık ve kıtlık baş gösterir. Bu olaya tanrılar el koyarlar; Persephone'nin dört ay (kış) yeraltında (ölüler ülkesinde), diğer aylarda ise (bahar ve yaz) yeryüzünde geçirmesine karar verirler.

Dionysos Şenlikleri sahnesi. H.A.M.

Sahne binasının -müzede sergilenen- kabartmalarından bir diğeri ise **Dionysos Şenlikleri**'ni betimleyen -M.S.İI.yüzyılın sonuna tarihlenen- panolardır. Tanrı Dionysos, Bakkhos veya Bromios ismiyle de anılır. Anadolu'lu bir tanrı olan Dionysos, Tanrı Zeus ve Semele'nin oğludur. Nysa'da (Sultanhisar) dünyaya gelen Dionysos Lidya ile Frigya'nın şarap ve üzüm tanrısıdır. Antik Dönem'de onun adına tiyatro eğlenceleri düzenlenmekteydi. Bağ bozumu şenliklerindeki eğlence alaylarına Dionysos'un yanı sıra diğer tanrısal kişiler de katılırdı. Hierapolis tiyatrosunun sahne binasındaki bu panolarda Dionysos'a eşlik eden Kır Perileri, Satyroslar, Eros, Kentaurlar (At Adamlar) ve Pan görülmektedir. Hierapolis tiyatrosundaki mitolojik konulu kabartma frizleri, Anadolu'nun diğer tiyatroları Nysa (Sultanhisar), Perge (Aksu) ve Side tiyatrosu kabartmalarıyla benzer özellikler taşır.

Tiyatro içinde, mimari bloklar üzerindeki **yazıtlar ise Hierapolis kentinde yaşananlara ışık tutar**, adeta döneminin tanıklığını yapar yazıtlar; kuruluşundan, terk edilmesine kadar kentin tarihini

aydınlatırlar. Tiyatronun basamaklarındaki isimler kentin kuruluş öyküsünü ele verirler; tiyatro taşlarına kazınmış kenti yücelten şiirsel dizeler Hierapolis'in yükselişte olduğu yıllardır. Roma'yla sıkı ilişkileri tiyatro duvarlarında birçok ithaf yazısının kazınmasına neden olmuştur. Tiyatro'nun üst caveasında -duvarın üzerinde- yer alan mimari bloklarda, imparator Hadrianus'a ithafen bir yazıt yer almaktadır; çevirisi Tullia Ritti tarafından yapılan ithaf yazıtında, *"Kendi olanaklarıyla On İki Kutsal Alanı (.....) ve yapısını (temelinden bir tapınak?) yaptıran ve başka kutsal şeyler yapmış olan Tiberius Julius Myndios, On İki Tanrı rahibi olan karısı Glykonis (...) adına, Zeus Olympos'a ve ata soyu tanrılarına ve imparator Caesar Traianus Hadrianus Augustus'a ve Augustusların tüm ailesine (ve halkına) Hierapolis'e ithaf eder."* satırları yer almaktadır. Diazomanın duvarına ise Hierapolis'i öven, yücelten şiir dizeleri kazınmıştır: *"...Kutsal kent, altından kent, sen geniş Asya'nın en elverişli topraklarına sahipsin; Nymphelerin efendisi (senin) görkemli sularınla süslü..."* (Çeviri: T.Ritti) Tiyatronun güney duvarında yine kente övgü içeren iki yazıt daha bulunur:

Birincisinde, *"Bereketli ey Hierapolis!"*, ikincisinde ise *"Kentin büyük şansı!"* yazılıdır; güney duvar üzerindeki üçüncü kısa yazıtta kentin koruyucu tanrısı Apollon'la ilgili bir dua yer almıştır: *"Arkhegetes, size merhametli olsun"*.

Tiyatro sahne yapısı birinci katının restorasyonu 2013 yılında tamamlanmıştır.

Tiyatro sahnesinin birinci katındaki ithaf yazıtı.

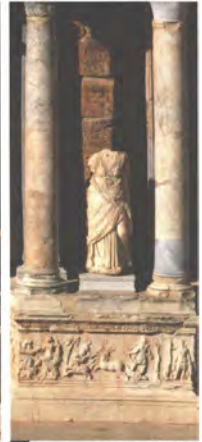
Tiyatroda, isimleri belirli halk gruplarının oturduğu bölümler vardı; alt caveadaki basamaklarda bu halk gruplarının (*tribu*) oturacakları basamaklara isimleri yazılmıştı; bu *tribular*dan (halk grupları) Romais, Tiberiane, Se(...), Eumenis, Seleucis, Laodicis, Attalis, Apollonias, Stratonice, Silanias ve Antiochis isimleri tiyatro alt cavea basamaklarında okunabilmektedir. Tiyatronun, sahne binasının birinci katının *arşitrav*ında -orta kapı üstüne kadar uzanan- bir ithaf yazıtı da dikkat çekicidir; çevirisi Tullia Ritti tarafından yapılan yazıtta, “*Apollon Arkhegetes’e ve diğer ata soyu tanrılara ve imparator L(ucius) Septimius Severus’a ve M(arcus) Aurelius Antoninus Augustus’a [ve P(ublius) Septimius Geta, en ayrıcalıklı Caesar] ve Julia Domna Augusta’ya, mater castrorum ve evlerindekiilere, Hierapolislilerin muhteşem kenti, prokonsül Quintus Tineius Sacerdos ve yurttaş Marcus Ulpus Domitius Arabiamus güvenlikten sorumlu kamu yönetimi temsilcisi kontrolörü iken; Augusti Ael(ius) [[Aglaos]] ve Aur(elius) Arimnastos vekil, Modestos II kentine strategoi; (...) on’ın oğlu ve arkadaşları; vasileri, kamu görevlileri Titus Flavius Athenagoras Aelianus ve Demetrios Zosimos, masraflarını*

hepsini kendisi karşılayarak, temelinden skenesine kadar inşa ettirdi ve (mermer) kaplama levhalarını kaplattı. Purpura boyacıları birliği, işlerin tamamlanmasına ve aynı zamanda birinci ve ikinci katın Dokymeion mermeri çalışılarak yapılan süslemelerine ve onun yanındaki 653 ayak büyüklüğündeki (eklenen kısmın yapımına) katıldı.” satırları yazılmıştır. Tiyatronun ikinci cephesinde yer almış başka bir ithaf yazıtı ise tiyatronun onarımına verdiği katkıdan dolayı imparator Constantius (M.S.337-361) içindir.

Sahne binasındaki nişler arasında konulmuş heykeller kentin dini konularıyla ilişkilidir; mermer sütunlar arasında 4 kadın tanrıça, *Hera, Aphrodite, Demeter ve Persephone* heykelleri bulunur. Tiyatronun yan kapılarında -Hellenistik tarz örneklerine benzeyen- iki kadın heykeli vardı; birinci heykelde kadın elinde asa tutmaktadır; diğerinin ise baş kısmı yoktur. Tiyatronun latrinası ise batı yönündedir.

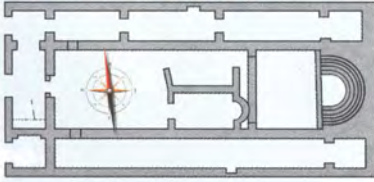
Tiyatro sahnesi. Heykelin altında Apollon’un devlerle savaşı betimlenmiştir.

Tiyatro sahnesi. Heykelin altında Artemis’in av sahnesi yer almaktadır.

17- TİYATRONUN ÜSTÜNDEKİ KİLİSE

Hierapolis'in görkemli tiyatrosunun üstündeki yamaçta bir kilisenin varlığı kazılarla ortaya çıkarılmıştır; üç nefli, bir apsisi olan kilise ileri tarihteki yapı evrelerinde küçültülerek, yan nefleri konut yapılarına dönüştürülmüştür. Bir sonraki evresinde ise orta *nefe* küçük bir şapel inşa edilmiş olmalıdır. Kilise içinde ortaya çıkan mezarlar dikkat çeker. Kilise içinde bulunan iki mermer lahit yeniden gömü için kullanılmıştır. Kilise, Frontinus Caddesi üzerinde yer alan Katedral'le -lon sütun başlıkları ve töreni yöneten din adamlarının oturduğu yarım daire planlı *synthronon* nedeniyle- benzer mimari özellikler gösterir; Antik Dönem'de tiyatroların üst kısımlarında tapınak yapıları bulunmaktaydı; Nicola Gullino, bu varsayıma dayanarak tiyatronun üzerindeki kayalıklarda bulunan kilisenin bir Antik Dönem tapınağı üzerinde yapılmış olabileceğini öne sürmüştür.

Kilisenin bir Antik Dönem tapınağı üzerinde yapılmış olabileceği öne sürülmüştür.

18- CASTELLUM AQUAE (SU DEPOSU)

Kentin içme suyunun dağıtıldığı su deposu.

Kentin ana su deposu tiyatronun kuzeydoğusundaki yamaç üzerinde bulunur; yapı M.S.2.yüzyıla tarihlenir. Tiyatrodan *Martyrion*'a yürüyen gezginler su deposunun batı cephesini yamaçta görürler. Hierapolis kentinin su kaynaklarıyla zenginliği tiyatro *diazomasına* kazınmış şiire bile yansımıştır: "... *Nymphelerin efendisi (senin) görkemli sulannla süslü...*" Kentin içme suyu, kemerlerle ve kayalara oyulan kanallarla kuzey yönden Karahayıt'tan, doğudan ise Güzelpınar'dan gelmekteydi; kanallarla büyük su deposuna gelen su pişmiş toprak künklerle kente dağıtılmaktaydı. Kentin görkemli iki *nymphaeum* da bu depodan sağlanan suyla beslenmiş olmalıdır. Depo yapısı, dörtgen bir yapıdır; büyük traverten bloklardan örülen duvarlarının dış cephesi dikkat çeker; duvarları metallerle birbirlerine kenetlemek için taşlar üzerine açılmış delikler görülür.

19- AZİZ PHILIPPUS MARTYRIONU

Antik Dönem'de Hierapolis kentinin gelişimi Apollon Tapınağı, Apollon kehanet yapısı ve zehirli karbon anhidrit gazının çıktığı *Plutonium* çevresinde sürmüştür. Kentin önemli yapılarından geçen inananlar gelecekleri hakkında bilicilerden bilgi edinmek, tapınmak ve kurbanlarını *Plutonium* 'un ağzından çıkan zehirli gazlarda kurban etmek üzere Apollon Kutsal Alanı'na gelmekteydiler. Hristiyanlığın Roma tarafından resmi din ilan edilmesiyle Apollon Kutsal Alanı önemini yitirmiş, mimari bloklarının bir kısmı kiliselerin yapımında kullanılmıştır; sonunda kutsal alan bir atık merkezine dönüşmüştür.

Hz. İsa'nın 12 Havarisi'nden birisi olan Aziz Philippus -Havariler çağında- Hristiyanlığı yaymak için Hierapolis'e gelmiştir. Eylemlerine, Roma'nın tepkisi gecikmemiş, St. Philippus cezalandırılarak hayatına son verilmiştir. Öldürüldüğü yerde yüzyıllar sonra ismini taşıyan, anısına -dörtgen içinde, sekizgen planlı- Aziz Philippus *Martyrionu* yapılmıştır; yapı, Frontinus Caddesi'nin doğusundaki tepede, Erken Roma Dönemi mezarlığının bulunduğu alandaki terasa inşa edilmiştir. Kentin bütün yapılarına,

Martyrion, Erken Roma Dönemi mezarlığının bulunduğu alana yapılmıştır.

Lykos Vadisi'ne hâkim konumda olan *Martyrion*'un yapılmasıyla bu bölge bir Aziz Philippus kült alanı haline gelmiştir. Uzun yolculuklar sonrası Hierapolis'e gelen hacılar, Frontinus Caddesi'nden doğuya yönelen antik yolla tepedeki muhteşem manzaralı Aziz Philippus *Martyrionu*'na çıkmaktaydılar; Katedral'den sonra doğuya yönelen yolcular 5.yüzyıl surları üzerindeki iki kuleli kapıyı geçerek yollarına devam etmekteydi. Selin açtığı bir yarık üzerinde, traverten ayakları olan köprüyü geçen yolcular sekizgen planlı bir kapıya ulaşırlardı; kapıdan geçen yolcular, geriye kalan basamakları da çıkıp *Martyrion*'un güneydoğusunda günümüzde görülen "*Mezar Kilisesi*", St. Philippus Mezarı ve Ayazma'nın olduğu alçak terasa gelirlerdi; yolcular, buradaki çeşmede yıkanıp arındıktan sonra sola dönen merdivenlerle *Martyrion*'un bulunduğu terasa çıkarlardı.

Paolo Verzone'ye göre -M.S.4. yüzyıl sonu ya da M.S.5.yüzyıl başına tarihlenen *Martyrion*'un yapımında Doğu Roma'nın (Bizans) başkenti Constantinopolis'in mimarları proje ve planlamada aktif rol oynamış olmalıdır; saray, kilisenin yapımına katkı sağlamış, imparatoriçe Eudoxia yardımların yapılmasında etkili olmuştur. Sekizgen yapının yıkılmasından sonra da kült 11.yüzyıla kadar yaşamaya devam etmiştir. St. Philippus'un kemiklerinin bir bölümü -kutsanması için- Constantinopolis'te bulunan Apostoleion

Constantinopolis'in mimarları Martyrion'un proje ve planlamasında aktif çalışmışlardır.

Martyrion'un merkezi bölümü sekizgen planlıdır.

Martyrion girişindeki çeşme nişi.

Bazilikası'na, *Martyrion*'da saklanan Aziz Philippus'a ait kutsal emanetleri de Roma'ya gönderilmiştir. St Philippus *Martyrionu*'nda ilk kazılara Paolo Verzone ekibi tarafından başlanmış, sonrasında Francesco D'Andria ekibi kazı ve araştırmaları sürdürmüştür.

Martyrion, sekizgen planlı merkezi bölüm ile çevresindeki odalarla birlikte 60x62 metre boyutunda dörtgen bir yapıdır. Yapının üstü ahşap, kurşun kaplamalı bir kubbeye örtülüydü. Kubbe, 8 adet travertenden yapılmış payandalara dayanır. Sekizgen merkez alan yan taraflarda bulunan sekiz dörtgen bölümlerden kompozit başlık taşıyan çift sütunlarla ayrılır. Sekizgen yapı özelliği kilise için -Antik Dönem'den günümüze ulaşan- güçlü simgesel vurgular taşır; vaftiz teknesinin sekizgen olma

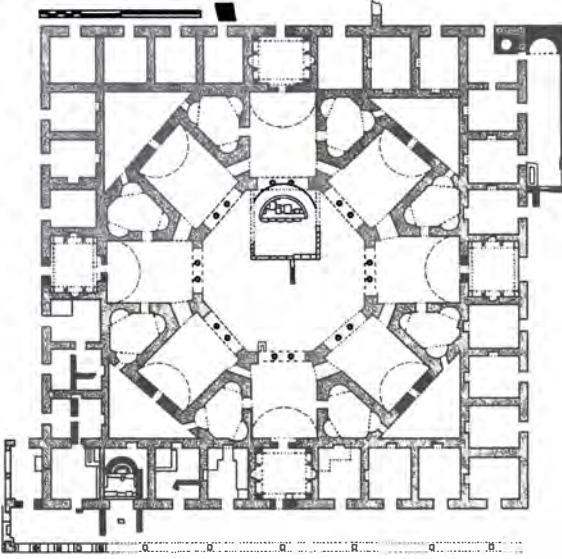
özelliliği, doğuşu ve ölümsüzlüğü simgeler. Hristiyanlık sembolizminde sekiz rakamı sonsuzluğun başlangıcı, hiç bitmeyen zamandır; tanrı Dünya'yı yedi günde yaratır

Martyrion kubbeli çatısını taşıyan payandalar.

ve sonsuzluğu, Aion'u başlatarak dinlenir. *Martyrion*'un sekizgen merkezi bölümü önünde *synthronon* ve yanlarında üzeri tonozlu 7 dörtgen bölüme açılır; bu dörtgen mekânların 4 tanesinde 2 nişli bir *atrium* ile çeşme vardır. 8 dörtgen bölüm arasında ise 8 adet şapel bulunmaktadır. Sekizgen yapının etrafını çeviren 28 küçük bölüm ise hacıların ağırlandığı, dinlendiği mekânlardır. Yapının batı kısmında ise bir *portik* vardır. Sekizgen merkezi alanın tabanı çeşitli biçim ve boylarda mermerle döşeliydi. *Martyrion*'un, kubbesini taşıyan sekizgen bölümdeki traverten ayakları etkileyicidir; kemerlerin kilit taşı bölümlerinde bulunan Hristiyan simgeleri dikkat çeker; yıldız içinde haç işaretleri ve diğer simgeler kemerlerde görülebilir.

Kazılar sonucunda ele geçen veriler *Martyrion*'un kubbesinin çıkan bir yangınla yok olduğunu göstermektedir. Sonradan, yapının güneyine dörtgen, *apsisli* bir şapel inşa edilmiştir. Olasılıkla bir depremde tahrip olduktan sonra yapının batısına bir şapel daha inşa edilmiştir. Kazılarda, 13.yüzyılda Hierapolis'te ölen -Fransız ya da Batı Avrupa kökenli- bir hacının mezarı da bulunmuştur; mezarda dikkat çekici buluntu ise hacının Avrupa'nın diğer kutsal yerlerinden getirmiş olduğu, üzerinde aziz tasvirlerinin yer aldığı 4 kurşun levhadır.

Martyrion, Aziz Philippus ismiyle anılsa da sonradan Hierapolis'e 4 kızıyla gelen Diyakoz Philippus ile de bağlantısı vardı; her ikisi de -tapınakları şeytanın yuvası olarak görerek- Pagan inanışıyla mücadele etmiş, "*Philippus'un Hayatı*" isimli efsanede birleşmişlerdir.

Martyrion planı.

20- AYAZMA (KUTSAL ALAN ÇEŞMESİ)

Aziz Philippus Martryionu'nun güneydoğusundaki alçak terasta "*Kutsal Alan Çeşmesi*" bulunur. Yorgun hacılar bu çeşmede yıkanıp arınırlardı. Dikme biçiminde inşa edilmiş çeşmenin sağ tarafında St.Philippus'un mezar anıtı ve "*Mezar Kilisesi*"nin girişi bulunur. Hacılar, çeşme suyunda yıkanıp arındıktan sonra sola dönen dik merdivenleri tırmanarak sekizgen Martyrion'un terasına çıkarlardı. Çeşme yapısında suyun aktığı deliğin bulunduğu yere deniz kabuğu biçimli bir mermer blok yerleştirilmiştir. Çeşmeye, kuzeydoğusunda bulunan kaynaklarından kemerlerle su getirildiği bilinmektedir.

Ayazma (Kutsal Alan Çeşmesi), Martyrion'un güneydoğu yakınındadır.

21- MEZAR KİLİSESİ

Son dönemde yapılan kazılarla ortaya çıkarılan yapı ise sekizgen *Martyrion*'un güneydoğusundaki alçak terasta bulunan "*Mezar Kilisesi*"dir; üç *nefi* kilise Roma Dönemi mezarlığı içinde, şapelli bir mezar anıtı etrafına inşa edilmiştir. Kutsal özelliğe sahip kiliseye *narteksten* geçtikten sonra girilip, mermer bir merdivenle mezarın olduğu platforma çıkılıyordu. Mezarın cephesi merkezi *nefin* sol tarafına bakmaktadır. Kilisenin *synthronon* (yarım daireli, sunak ve ayin sırasında rahiplerin oturduğu yer) kısmı ise doğusundadır. Hierapolis'ten gitmiş, Richmond'da bir müzede olan, -M.S.6.yüzyıla tarihlenen-bronz bir mühürde Aziz Philippus betimlenmiştir; mühürün ortasında duran Aziz'in solundaki merdivende sekizgen *Martyrion*, sağındaki merdivende ise iki eğimli çatısı olan kilise betimlenmiştir. Mühür içinde asılı duran lamba betimlemesi ise Philippus'un mezarını işaret ediyor olmalıdır. Francesco D'Andria, kazılarda ayağa kaldırılan bir sütun üzerinde ise M.S.6.yüzyılda kilisenin başpiskoposu tarafından Yunanca "*Tanrı beni koru...*" yazıtının okunduğunu belirtmiştir.

Mezar Kilisesi.

22- AZİZ PHILIPPUS MEZARI

Aziz Philippus Mezarı ve Mezar Kilisesi.

Aziz Philippus'un mezar anıtı 2011 yılı kazalarıyla ortaya çıkarılmıştır. Önceki kaynaklarda Aziz Philippus'un mezarının sekizgen *Martyrion* içinde olduğu sanılmaktaydı; 2011 yılı kazılarında bulunan mezar anıtı arkeoloji dünyasında heyecan yarattı; Francesco D'Andria, Aziz Philippus'un mezarının güneydoğu yöndeki basamaklarla inilen terasta ortaya çıkardıklarını açıkladı: "*Önce, sekizgen Martyrion'un içinde olan mezar, sonradan asıl anıta nakledilmiştir...*"

Mezar anıtı traverten bloklardan yapılmış bir alınlığa sahiptir; bloklar üzerinde çok sayıda grafiti, mezar süsleri asmak için çok sayıda delik vardır. 3,5x4 metre boyutunda olan mezar odasının

Aziz Philippus Mezarı.

Aziz Philippus Mezarı'nın iç kısmı.

içinde -üç tarafta- ölülerin yattığı sedirler bulunmaktadır. Mezarın sağ tarafındaki *nefte* iki bireysel kullanım için yapılmış havuzun yanı sıra, mermer plakalarla kaplı iki havuz daha ortaya çıkarıldı; bu kutsal alanda -Anadolu'nun Doğu Roma (Bizans) kutsal yerlerinde olduğu gibi- hastalıkların sağaltımıyla ilgili işlemler yapılıyor olmalıdır.

23- DOĞU NEKROPOLÜ

Doğu Nekropolü.

Hierapolis kentinin yaslandığı tepenin yamaçlarında çok sayıda mezar anıtı görülmektedir; tiyatrodan başlayarak dağın yamaçlarında -ikinci tiyatroya kadar- kaya mezarlarını andıran, önlerinde lahitlerin bulunduğu mezarlar vardır. Son yıllarda kentin bu kısmında yapılan kazılarda çok sayıda mezar odası ortaya çıkarılmıştır. Kentin Doğu Nekropolü'nde yer alan mezarların traverten bloklardan yapılmış çatıları, iç kısımdaki *tonoz*ları gizler; bu kesimdeki mezarlar, önemli mimari özellik göstermese de kent düzlüğüne kadar yayılan mezarlar arasında *heroon* tipli mezar anıtına da rastlanır. Bulunduğu ana

Doğu Nekropol'de kazılarla ortaya çıkarılan mezar anıtı.

kaya, ya da yamaç oyularak oluşturulan küçük teraslara oturan mezarların önlerinde çok sayıda lahit görülmür; lahitlerdeki yazıtlar bu kesimdeki mezarların yapımının en erken M.Ö.4.yüzyıla kadar gittiğini gösterir. Kenti detaylı olarak tanımak isteyen gezginlere önerilen, görkemli tiyatrosunun üstündeki tepeden başlayarak, kentin kuzeyine doğru önce Martyrion'a, sonra da kentin ikinci tiyatrosuna kadar uzanan bu yamaçlarda yürümeleridir; bu sayede tüm kenti ve traverten havuzları kuşbakışı görerek Doğu Nekropolü içindeki mezar anıtlarını da ayrıntılı inceleme olanağına sahip olacaklardır.

Doğu Nekropol'de kazılarla ortaya çıkarılan başka bir mezar anıtı.

24- BÜYÜK YAPI / ROMA HAMAMI

Kuzey Bizans Kapısı ve Frontinus Caddesi'ne doğru ilerleyen gezginler, *Triton Nymphaeum* yakınlarında, ana caddenin batısında Büyük Yapı / Roma Hamamı ismiyle tanımlanmış yapı kalıntısıyla karşılaşılır; M.S.1.yüzyıla tarihlenen kalıntıların batı tarafında bazı yapılarla, Frontinus Caddesi'ne kadar uzanan bir *portiko* korunmuştur. Yapının dış duvarları güçlü, kalın kalker bloklarla, iç duvarları ise küçük kalker blok, toprak ve taş karışımı yapı elemanlarıyla örülmüştür. Büyük Yapı / Roma Hamamı kentte yaşanan M.S.4.yüzyıl depreminde ağır hasar görmüştür. 10.yüzyılda ise ana cadde kıyısında ve yapının üzerine basit planlı yapılar inşa edilmiştir. Büyük Yapı / Roma Hamamı'nın içine 11. ve 12.yüzyıllarda ise zeytin sıkma işliği kurulmuştur; bu işliğe ait taştan ve lahitten yapılmış havuzları ile zeytini sıkma için kullanılan taş elemanları bulunmuştur.

Büyük Yapı / Roma Hamamı.

25- ZEYTİN SIKMA İŞLİĞİ

Flavius Zeuxis'in mezarıyla bitişik zeytin sıkma işliği.

Kentte önemli bir tarım ürünü olan zeytinden yağ çıkarabilmek için birçok yerde zeytin sıkma işliği kurulmuştu; kaliteli olan zeytinyağı yemeklerde, arta kalan yağlar ise kentin aydınlatılmasında ve spor karşılaşmalarında kullanılmaktaydı. İşliklerin bir kısmında devşirme malzemeler kullanıldığı gözlenmiştir. Hierapolis'te zeytin sıkma işleminin gerçekleştirildiği birçok yapının varlığı bilinmektedir. Frontinus Kapısı yakınında, Flavius Zeuxis'in anıtsal mezarının kuzeyinde bir zeytin sıkma işliği bulunmuştur; işliğin mezar anıtıyla bitişik olması dikkatleri üzerine çeker. Kazılar sonucunda bulunan diğer zeytin sıkma işliği ise *Triton Nymphaeum*u yakınlarında yer alan Büyük Yapı / Roma Hamamı üzerine -yapı işlevselliğini yitirdikten sonra- 11. ve 12. yüzyılda inşa edilmiştir; yapının üzerinde zeytin sıkma işliğine ait havuzlar, sıkma için kullanılan denge taşı bulunmuştur; işliğin birinci havuzu devşirme taşlardan yapılmış, ikinci havuz olarak nekropolden getirilmiş bir lahit kullanılmıştır. İşliklerde ahşaptan yapılmış pres düzeneğiyle zeytinler ezilmekte, yağlar da pithoslarda depolanmaktaydı.

26- KATEDRAL

Katedral, ana caddenin doğusunda, üç neflidir.

Katedral, Frontinus Caddesi'nin doğu yakasında yer alır; Hierapolis'in önemli dini yapılarından birisidir. Yapı üç neflidir; sağ tarafında vaftizhanesi vardır. Katedral'in son yapı evresi -kazı bulgularına göre- olasılıkla M.S.535 yılında Hierapolis'in Phrygia Pacatiana Secunda'nın metropolisi seçtiği döneme denk gelmektedir; ancak önceki yapı evresi ve yeri hakkında bilgi edinilememiştir. Katedral'in yapımında, işlevini yitirmiş *Agora*'nın mimari blokları da kullanılmıştır. Katedral'in anıtsal kapısı Frontinus Caddesi'ne açılır. Yapının kapısından girildiğinde önce mermerli antreye ve üç tarafında çatısı kiremit kaplı sütunlu *portikleri* olan avluya, ardından nartekse geçilir; *narteksten* üç kapıyla yapının neflerine, sağ taraftan ise *-narteks-*ten daha büyük- Katedral'in vaftizhanesine girilir. Yapının orta *nefi*, -iki sütun dizili- 12 sütunla yan *neferden* ayrılmıştır; sütun başlarının üzeri Bergama stili ile su yapraklarıyla bezenmiştir; alt sırada bulunan sütunlar yapının yatay saçaklığını, üst sırada olan sütunlar ise kemerleri taşırlar; sağ *nefin* tabanında renkli, geometrik

Katedral'in güney nefi ve apsisi.

desenli mermer döşemelerin izleri görülür. Katedral'in iki katlı olan yan *neferinin* üst katları kadınlara aitti. Yapının merkezi *apsisinde* -piskopos ve rahiplerin oturduğu- yarım daire şeklinde oturma basamakları (*synthronon*) vardır; içeride yarım daire formunda, dışarıda ise çok kenarlı inşa edilmiş olan *apsis* kemerli üç pencereye sahiptir.

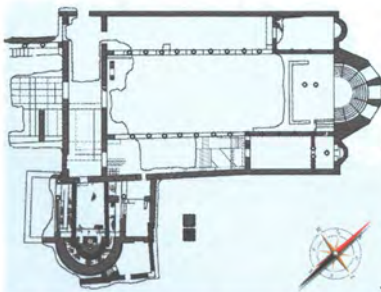
Katedral'in vaftizhanesi, üç *nef* ve büyük bir vaftiz çeşmesine sahiptir. *Nefler* birbirinden sütunlarla ayrılmıştır. Tabanı mermer karolarla döşenmiştir. Sonradan vaftizhanenin içine küçük bir kilise inşa edilmiştir; ortaçağda, vaftizhane içinde bu kiliseyle bağlantılı bir mezarlık alanı oluşturulmuştur. Kazılar sırasında, Katedral'in *apsisinde* bir mezar ortaya çıkarılmıştır; olasılıkla kentin ileri gelenleri içindeki bir din adamına ait mezar 7.yüzyılda meydana gelen depremden sonra yapılmış olmalıdır; mezarda görülen pişmiş topraktan yapılmış su kanalı dikkat çekicidir; bilim insanları, su kanalıyla libasyon amaçlı mezara su akıtıldığını öne sürmüşlerdir. Yapıda bir başka mezarlık da *narteks* bölümünde oluşturulmuştur; sonradan yangınla tahrip olan *narteksin* bir bölümündeki büyük taş bloklar kaldırılarak basit mezarlar yapılmıştır. Hierapolis'te yaşanan 7.yüzyıl depreminde Katedral de ağır hasar görmüş, olasılıkla yan *neflere* bu deprem sonrası iki küçük kilise inşa edilmiştir.

Katedral'in güneydeki vaftizhanesi.

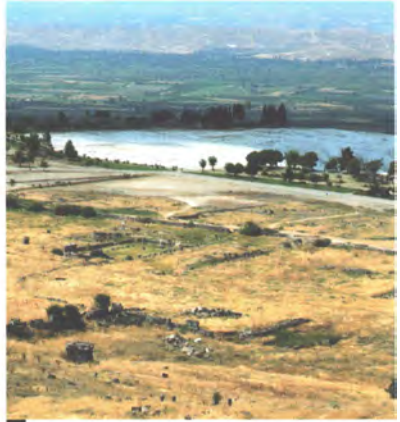
Katedral'e ait mimari bloklar üzerindeki dini semboller.

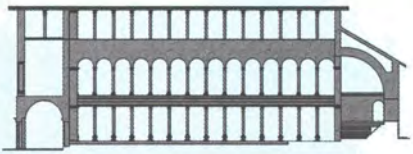
Katedral ve vaftizhanesinin planı.

27- KATEDRAL'IN BATISINDAKİ KÜÇÜK KİLİSE VE ÜÇ NEFLİ KİLİSE

Hierapolis'te kazı ve araştırmalar sonucu bulunan iki kiliseden bir tanesi Küçük Kilise olarak isimlendirilmiş yapıdır; Frontinus Caddesi'ne açılan Katedral'in batısında küçük bir kilisenin yapı kalıntıları görülebilmektedir. Diğer ikinci kilise Üç Nefli Kilise ise Payandalı Kilise'nin yakınlarında yer alır; günümüze sağlam ulaşmamış yapının isminden de anlaşılacağı gibi üç nef tespit edilebilmiştir; kilisenin apsis kalıntıları da görülebilmektedir.

Katedral'in batısında ve Payandalı (Sütunlu) Kilise'nin yakınında birer kilise daha vardır.

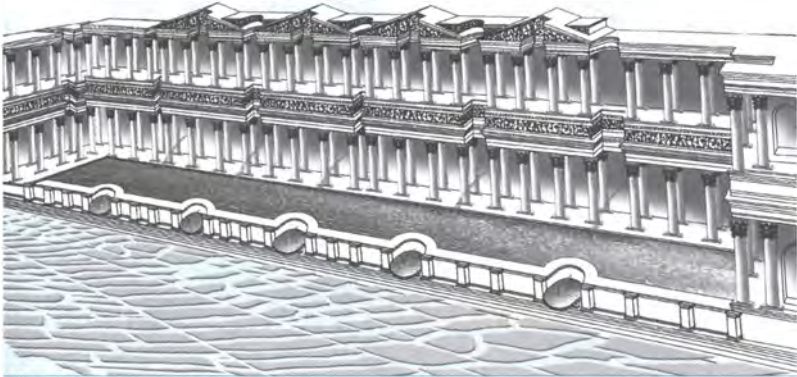
28- TRITON NYMPHAEUMU

Hierapolis, su kaynaklarıyla zengin bir kenti; termal su kaynaklarının bol oluşu hamamlarını önemli kılmıştır; çok sayıda içme suyu kaynaklarının kolayca kente ulaştırılması ise gösterişli anıtsal çeşmelerin yapılmasına yol açmıştır.

Kentin bu doğal zenginliği ozanların dizelerine yansımış, bu özelliği ve ayrıcalığı övgülerle kentin yapılarına kazınmıştır: tiyatro diazomasındaki bir yazıtta kent övgülerle yüceltilmiştir: “...Kutsal kent, altından kent... Nymphelerin efendisi (senin) görkemli sularınla süslü...” Termal suların kentin güney ve batı yamaçlarında oluşturduğu travertenler de eklenince Hierapolis, Roma’nın “...geniş Asya...”sında “...altın kent...” olmayı hak etmiştir.

Triton Nymphaeumu ana cadde üzerinde, Kuzey Bizans Kapısı güney çıkışındadır.

Triton Nymphaeumu rekonstrüksiyon çizimi.

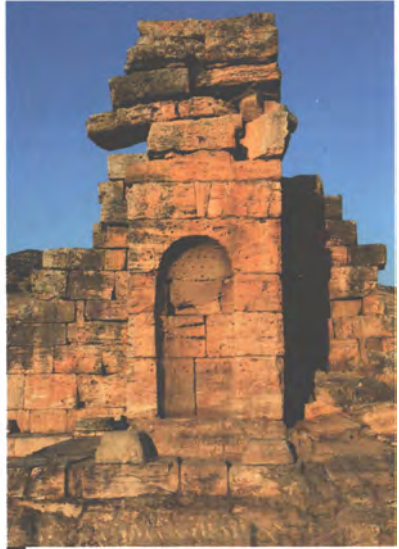
Triton Nymphaeumu iki katlıydı.

Kentte bulunan önemli iki anıtsal çeşmeden bir tanesi *Triton Nymphaeumu*'dur. Kuzey Bizans Kapısı'nın güney bitişiğinde, Frontinus Caddesi'nin doğu kıyısında kentlileri, kente gelen yolcuları her daim etkilemiş olmalıdır. Kentin kuzey-güney doğrultusunda ilerleyen ana caddesinde böylesi görkemli anıtsal bir çeşmeyle karşılaşmak uzak yol kervanlarını, gezginlerini şaşırtmış olmalıdır; suyun çeşme üzerindeki görkemli mimari parçalar üzerindeki "dansı" ve serinliği hangi yolcuyu baştan çıkarmaz ki... Uzun yolculukların kahrı ve yorgunluğu anıtsal çeşmenin serinliği ve görsel şöleninde giderilmiş olmalıdır. Antik yazarların bu tür anıtsal çeşmeleri, sundukları görsel şölenleri nedeniyle "su tiyatrosu"yla özdeşleştirdikleri bilinir; aynı görsel şölenlere günümüz gezginleri Dünya'nın anıtsal çeşmelerinde de tanık olurlar. Görkemli bezemeler ve heykellerle

Triton Nymphaeumu detay.

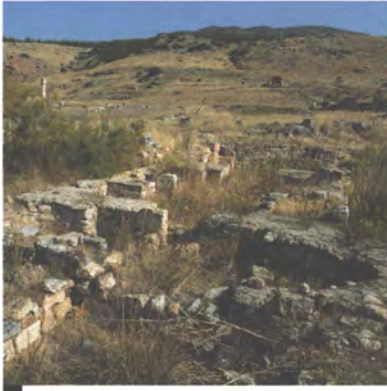
süslü iki katlı *Triton Nymphaeumu*'nun ön cephesinin uzunluğu 60 metredir. Bizans sur yapısının içinde kalan anıtsal çeşme kentte meydana gelen şiddetli depremle yıkılmıştır. 1993 yılından bu yana yürütülen kazılarla mimari parçaları ortaya çıkarılmış olup restorasyonu hâlâ devam etmektedir. Kazılarla ortaya çıkarılan arşitravları, alınlıkları ve diğer mimari parçalarındaki görkemli kabartmaları ve bezemeleri dikkat çekicidir; mimari parçalar üzerinde *Amazonamakhia* betimlemeleri, Eros, Yunus ve Triton figürleri gözlenir. Anıtsal çeşmenin üzerinde bulunan nişlerde ise heykeller bulunmaktaydı. Anıtsal çeşmenin birinci katındaki yazıtta göre yapı M.S.222-225 yıllarına tarihlendirilmiştir; yine aynı yazıt *Triton Nymphaeumu*'nun Apollon Arkhegetes'e, İyi Kader Tanrıçası ve imparator Severus Alexander'e adandığını aktarmaktadır.

Triton Nymphaeumu M.S.222-225 yıllarına tarihlenir.

29- BİZANS HAMAMI

Bizans Hamamı, kentin girişinde, M.S.4.yüzyılda yıkılan Agora'nın güney stoası üzerine inşa edilmiştir. Dörtgen hamam yapısı olasılıkla M.S.5.- 6. yüzyıllar arasında yapılmış olmalıdır. Hamamın içinde yapılan kazılarda suyun ısıtıldığı kısım, havuzu, sıcak havanın dolaştığı kısım ile sıcaklık bölümü (*caldarium*) gün ışığına çıkarılmıştır. Yine kazılarda elde edilen veriler, hamamın çatı örtüsünün tuğlalı bir kubbeyle örtülü olabileceği düşüncesini güçlendirmiştir. Hamam yapısı, Hierapolis'te meydana gelen 7.yüzyıl depreminde hasar görmüş, sonradan onarılarak bazı bölümleri kullanılmıştır. Araştırmalar sonucunda yapının 10. ve 11.yüzyılda da kullanılmış olabileceği sanılmaktadır. Yapılan kazı ve araştırmalarla, hamam yapısı içinde bulunan -12.yüzyıl sonu ile 13.yüzyıl başına tarihlenen- tandır nedeniyle yapının Selçuklu Türkleri tarafından da olasılıkla kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Bizans Hamamı.

30- BİZANS SUR DUVARLARI

Bizans Surları doğu bölümü ve kapısı (Sur içi).

Bizans Surları doğu bölümü ve kapısı (Sur dışı).

Kenti çevreleyen, Roma yapılarını da içine alan Bizans Surları M.S.4.yüzyıl sonu ve M.S.5.yüzyıl başında inşa edilmiştir. M.S.395-396 yıllarında imparator Theodosius ve Arcadius döneminde, imparatorların isteğiyle kısa sürede inşa edilerek bitirilmiştir. Çok güçlü olmayan surların kalınlığı 2,5 metredir ve bir mazgala sahiptir; normal yüksekliği bilinmeyen surların Agora'nın güney bölümünde 4,10 metre olduğu tespit edilmiştir. Surların üstünde önemli seyir noktalarında, yaklaşık 80 metre aralıkla 24 adet dörtgen kule inşa edilmiştir. Yapımında, depremlerde çok tahrip olup işlevini yitirmiş Agora ve kentin kuzeyindeki ikinci tiyatrosundan çok sayıda devşirme blok taş kullanılmıştır. Surlara, kuzey, güney ve doğuda kapılar yapılarak kente giriş-çıkış sağlanmıştır; kentin batısına coğrafi yapısı gereği -savunmaya uygun olduğu için- sur inşa edilmemiştir.

Bizans Surları güney bölümünde yer alan kapı.

Kuzeydeki kapı, Kuzey Bizans Kapısı iki kuleli anıtsal bir kapıdır; simetriğinde ise restorasyonla açılan yine iki kuleli Güney Bizans Kapısı vardır; bu kapının batı yakınlarında bulunan diğer kapı üzerinde bulunan aslan kabartmaları dikkat çeker. Surlar önemli birçok yapıyı içine almış, kentin eski yol sistemine de uyum sağlayacak şekilde inşa edilmiştir. Fakat doğu yamaçta bulunan su deposundan kente inen su kanallarının üzerinden geçmiştir. Kentte meydana gelen şiddetli depremlerde bu surlar da olumsuz etkilenmiş, 7.yüzyılda yaşanan depremde bazı yerleri tahrip olmuştur.

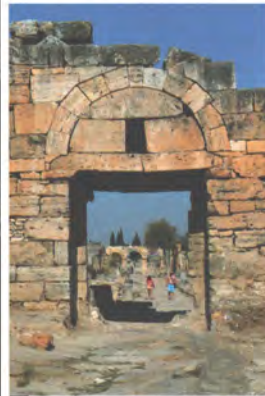
Bizans Surları güney bölümünde yer alan kapıdaki kabartma.

31- KUZEY BİZANS KAPISI

Frontinus Caddesi üzerindeki Kuzey Bizans Kapısı.

Kentte, M.S.4.yüzyıl sonu ve M.S.5.yüzyıl başında inşa edilmiş surların üstüne, Frontinus Caddesi'ne geçişi sağlayan anıtsal Kuzey Bizans Kapısı yapılmıştır. Kapının her iki yanında kare planlı kuleler bulunur. Kuzeyinde -daha önceki döneme tarihlenen- Frontinus Kapısı, güneyinde ise Güney Bizans Kapısı bulunmaktadır. Kapının ve kulelerin yapımında depremler sonrası yıkılan yapılardan çok sayıda devşirme malzeme kullanılmıştır. Kapıdaki *arşitravın* üzerindeki kemer üzerinde bulunan haç motifi dikkati çeker. Ayrıca kapının her iki yanında kenti

Kuzey Bizans Kapısı.

kötülüklerden koruduğuna inanılan gorgo, aslan ve panter betimlemeli *konso*lar bulunmaktaydı; bu *konso*lar farklı yapılardan kapıya uyarlanmış olmalıdır.

32- FRONTINUS CADDESİ

Kentin kuzey-güney hattında uzanan Frontinus Caddesi.

Frontinus Caddesi'nin orijinal genişliği 14 m. dir.

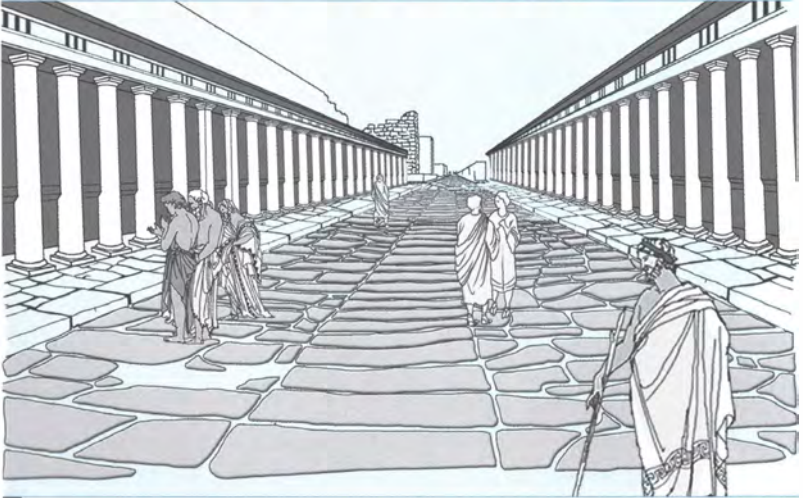
Antik yolun devamı olan Frontinus Caddesi kuzey-güney yönde uzanarak kentin ana aksını oluşturur. Orijinal hali

14 metre genişliğinde olan ana cadde ileri dönemlerde konut ve çeşitli yapılanmalar nedeniyle daralmıştır. Caddenin ortasından *monolit* taşlarla örtülmüş kanalizasyon geçmektedir. Caddenin her iki yanında -M.S.5.yüzyılda yapılan Bizans Kapısı'na kadar- dükkânlar ve depolar bulunmaktaydı. Caddedeki yapıların cepheleri *Dor* düzenindeydi. Kentin terk edilışinden sonra termal sular Orta Çağ boyunca, kanalların dışında doğal akış yatakları bulup yayılarak akmıştır; kentin yapıları termal suların çökeltisinden oluşan kalker tabakayla örtülmüştür; ana cadde kazı öncesi, yer yer 2 metreye varan kalker tabakayla kaplıydı. Kazı ekibi bu kalker tabakayı -zorlu bir uğraşla- kompresörlerle kırarak caddenin taş döşeli tabanını ortaya çıkarmıştır. Caddenin her iki yanında dükkânların girişini belirten söve ve *arşitravlar* görülmektedir. M.S.4.yüzyılda caddenin her iki yanına gölge olması için devşirme malzemelerle *portiko* yapılmıştır. M.S.7.yüzyılda meydana gelen deprem sonrasında Frontinus Caddesi yıkıntılarla iyice daralmıştır; ardından temizlenerek açılan caddenin üzerine bazı binalar yapılmıştır; bu yapılarla caddenin genişliği 3,5-6,5 metre arasında daralmıştır. Caddenin, 10.yüzyıl içinde daralmasına etken diğer bir yapı kalıntısı ise

-bilim insanlarının olasılıkla öne sürdüğü ikinci sur kalıntısıdır; bu yapılaşmayla caddenin genişliği bu tarihten sonra daralarak yaklaşık 2 metrenin altına düşmüştür. 11.yüzyıldan sonra işlevini yitiren caddenin üzerinde daracık, bir iz kalmıştır. Geç dönemde, Hellenistik Dönem planı yok edilerek cadde ve sokaklar, üzerlerine inşa edilen derme-çatma yapılarla daracık, dolambaçlı yol izlerine dönüşmüştür.

Frontinus Caddesi.

Frontinus Caddesi rekonstrüksiyon çizimi.

Frontinus Caddesi üzerine inşa edilmiş yapılar.

33- FRONTINUS CADDESİ ÜZERİNDE YER ALAN YAPILAR

Frontinus Caddesi'nin batı kısmında, Bizans Kapısı'na yakın bölümünde 7.yüzyıl depreminin ardından 8. yüzyıl ve 9.yüzyıl boyunca yaklaşık 6 tane yapı inşa edilmiştir. Yaşanan depremle kapanan ana cadde yıkıntılardan temizlenerek geçiş sağlanmıştır. Sonrasında caddeye Dor düzeninde cepheye sahip, kaldırırma

dayanan, hatta caddeye taşan yapılar inşa edilmiştir; caddenin bu bölümü yeni yapılar nedeniyle daralmıştır. Tahıl benzeri ürünleri depolamak için kullanılan yapıların inşasında çoğunlukla Roma Dönemi yıkıntılarında bloklar kullanılmıştır; hatta bazı yapılarda zeytinyağı çıkarmakta kullanılan ezgi taşları, değirmen taşı, kırık kiremitlerin bu yapılarda çokça kullanıldığı görülmektedir; caddeye taşan bazı yapıların taban döşemelerini de Frontinus Caddesi'nin döşemeleri oluşturmuştur. Araştırmalarda, yalnızca bir yapının yeni inşa tekniğiyle yapıldığı ortaya çıkmıştır.

34- TOMBA BELLA

Frontinus Caddesi'nin batısında, Bizans Kapısı yakınlarında ortaya çıkarılan "Tomba Bella" mezar anıtından getirilen görkemli lahit Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Lahit, bulunan kırık parçalarıyla restorasyonu yapıp ayağa kaldırılmıştır; lahit dört sütunlu olarak yapılmıştır. Yazıtı olmayan *girlandlı* lahdin kime ait olduğu bilinme-

mektedir. Olasılıkla kentin ileri gelenlerinden birisine ait olan lahit, -Roma Claudiuslar Dönemi'ne- M.S.1.yüzyılın ortasına tarihlenir. Lahit, ana caddenin

Tomba Bella mezar anıtından getirilen lahit. H.A.M.

Tomba Bella
mezar anıtından getirilen
lahdin uzun kenarından detay.
H.A.M.

Lahitten detay. H.A.M.

Bizans Kapısı bitişiğinde dörtgen levhalarla çevrili bir bölümde yer almaktaydı; orta kısmında travertenden yapılmış merdivenli bir *podium* bulunmaktaydı. Lahit bu *podium* üzerindiydi. Lahdin üzerindeki kabartmalar dikkat çekicidir. Yüksek bir kaide üzerine oturan lahdin dört yüzü yüksek kabartmalarla bezenmiştir; lahdin sağ tarafındaki uzun kenarında ayakta duran figürler, tahtta oturan bir figürün

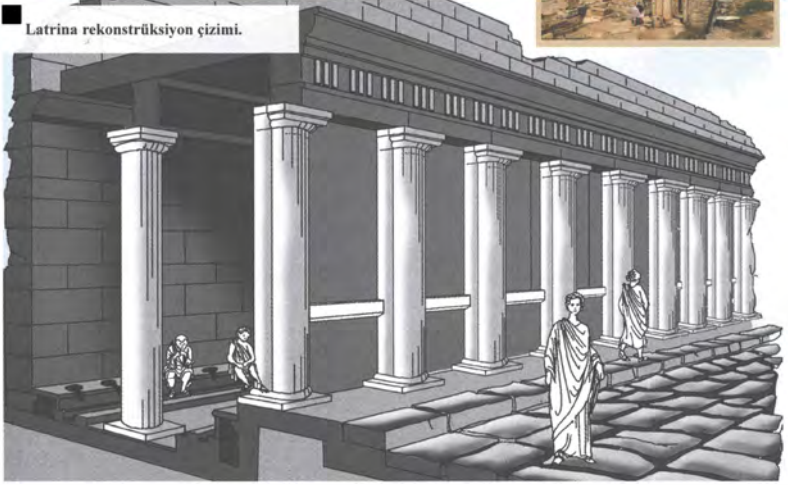
karşısında durmaktadır; tahtta oturan figürün yukarı kalkmış elinde bir asa vardır; başında bulunan bant nedeniyle figürün bir prene ait olduğu anlaşılmıştır. Kısa kenarda ise sadece eli kalmış kişi, çıplak bir genci, bir kadın figürünün önünde taçlandırmaktadır; sol uzun kenarda, olasılıkla aynı kişinin taçlandırılma sahnesi betimlemesi işlenmiştir ve figür bir manto ile örtünmüştür; bu sahneyi başka bir kadın figürü izlemektedir. Lahdin altında bulunan kaide ise görkemli bezemelerle süslüdür. Üzerindeki frizde çeşitli çiçek ve meyve motifleri dikkat çekicidir.

Kabartmalar, olasılıkla Hierapolis'te yönetici sınıftan ileri gelen birisinin kahramanlığını ve tanrı düzeyine çıkartılarak kutsanmasını betimlemektedir; kabartmalarda kişiler mitolojik tanrılar tarafından taçlandırılmaktadır. Üst yapısı 'beşik çatı' şeklinde yapılmış, alınlığında *Medusa* kabartması bulunmaktadır.

■ **Latrina (Genel tuvalet), Frontinus Kapısı'nın**
güney çıkışıdır.

■ Latrina rekonstrüksiyon çizimi.

35- LATRİNA (GENEL TUVALET)

Latrina, Frontinus Kapısı'ndan ana caddeye girdiğinde Küçük Kilise'den hemen sonra doğu yönde yer almaktadır. Yapı, 20,5x6,3 metre boyutunda Dor düzeninde cepheye sahiptir. Deprem sonrası yıkılmış yapı kazı ve restorasyonu yapılarak yeniden ayağa kaldırılmıştır. Bir halk tuvaleti olarak inşa edilmiş yapı, kısa kenarındaki iki kapıyla Frontinus

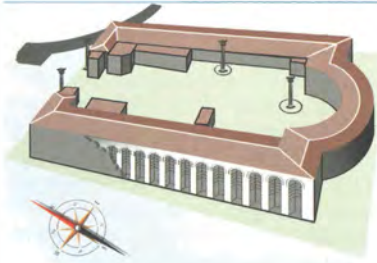
Caddesi'ne (ana caddeye) açılır. İç mekânı Dor düzeninde sütunlarla iki bölüme ayrılmıştır. Bu kapılardan, cadde seviyesinden 1 metre aşağıdaki mekâna inilir; tabanı traverten taş bloklarıyla kaplı yapının duvar kenarlarında su kanalı yer almaktadır. Tuvaletlerden çıkan lağım ana cadde altındaki kanalizasyona bağlanmıştır; tuvalet içinde temizlik için, başka bir kanaldan su akmaktaydı. Geç dönemde yapının işlevi değişmiş, hayvanların bağlandığı ve yemlerinin saklandığı bir mekân olarak kullanılmıştır.

36- KÜÇÜK KİLİSE

Küçük Kilise, Frontinus Kapısı güney çıkışındadır.

Frontinus Kapısı'nın bitişiğinde, ana caddede üzerinde, doğu yönde küçük bir kilisenin kalıntısı görülmektedir. Devşirme malzemeye inşa edilmiş kiliseye ait altın mermer kaidesi ve korkuluk levhaları ortaya çıkarılmıştır. Olasılıkla Meryem Odighitria'ya adanmış kilise M.S.6.-7. yüzyıl aralığında inşa edilmiş olmalıdır. Çevresindeki yapılardan getirilen düzgün bloklarla inşa edilen kilise, antik kapıdan gelen, giden yolcuların ibadeti için yapılmış olmalıdır.

Küçük Kilise rekonstrüksiyon çizimi.

37- FRONTINUS KAPISI

Frontinus Kapısı.

Frontinus Kapısı imparator Domitianus'a adanmıştır.

Kuzey *Nekropol*'den gelen antik yol görkemli Frontinus Kapısı'na çıkar; üç kemerli Roma kapısından sonra kent içinde ilerleyen antik yol Laodikeia ve Kolassia'ya devam eder. Düzgün işlenmiş travertenden yapılmış kent kapısının doğu ve batı yönünde silindirik kuleleri bulunmaktadır. Frontinus Kapısı'nın her iki yanında mermer yazıt bulunmaktaydı. Kazı ve restorasyonlar sonunda kapının Asya Prokonsülü Latin şairi Sextus Julius Frontinus tarafından yaptırılarak imparator Domitianus'a adandığı anlaşılmıştır. Prokonsül Frontinus'un Roma suyuolları üzerine incelemeler yaptığı da bilinmektedir. Frontinus'un, kent kapısının yanı sıra kent içinde suyuollarıyla da ilgilendiği yazıtlardan anlaşılmıştır. Kapının

Frontinus Kapısı'ndan Kuzey Nekropol'e ilerleyen günümüz gezginleri.

nekropole ve caddeneye bakan yüzlerinde birbirinin benzeri yazıt bulunmaktadır. Yazıtın bazı parçaları müzede korunmaktadır. Yazıtta şu açıklamalar yer almaktadır: “İmparator Domitian Caesar Augustus Germanicus, pontifex maximus, dördüncü defa halk için yüksek memur, on ikinci defa konsül, vatanın babası, Prokonsül Sextus Julius Frontinus kapıyı, kuleleri ve yolu inşa ettirdi”. Kentin kuzey girişinde bulunan Frontinus Kapısı'nın simetriğinde -günümüzde ören yerinin güney girişinde- kentnin Güney Frontinus Kapısı (?) yer almaktadır.

▲ Frontinus Kapısı yazıtı. ▼

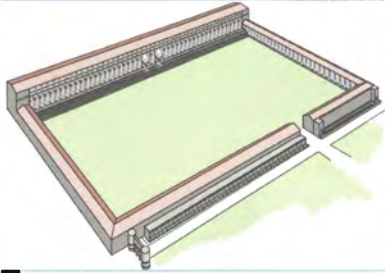

38- AGORA (TİCARET AGORASI)

Agora, ana caddenin doğusundadır.

Frontinus Caddesi'nin doğusundaki yamaca kurulmuş 280x170 metre boyutundaki Agora, kentin ve “Küçük Asya”nın önemli bir yapısıydı. M.S. 2. yüzyılda Doğu Nekropolü ile Frontinus Caddesi arasındaki düzlük alana bu görkemli Ticaret Agora'sı inşa edilmiştir; doğusu tepeye yaslanan Agora depremlerle ağır hasar görmüş, terk edilmişinden sonra erozyon sonucu 3 metreyi bulan toprak tabakayla kaplanmıştır. M.S.4.yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen depremde yıkılan Agora'nın içine kiremit üretimi yapan fırınlar ve zanaatkarların kaldığı evler inşa edilmiştir. Agora'nın kuzey kısmının bir bölümünde ise yakın zamanda selvi ağaçları dikilerek koruluk oluşturulmuştur. Yapılan kazılarla Agora'nın dört tarafında stoalar ortaya çıkarılmıştır; doğu yönündeki, bulunduğu tepeye yaslanmış bölümü iki katlı bazilika-stoa tipinde inşa edilmiştir. Batı stoanın, ön düzeninde bir cephesi vardır; cephenin gerisindeki iç sütun sıraları ise Korint tarzında yapılmıştır. Stoa'nın bazı bölümlerinde geç dönemlerde yapılmış keramik ışıkları ve zanaatkarlara ait evler de ortaya çıkarılmıştır.

■ Agora, 280x170 metre boyutunda bir alana oturmuştur (Üstte). Agora'nın genel rekonstrüksiyon çizimi (Altta).

■ Agora'nın batı stoası rekonstrüksiyon çizimi.

Stoa üzerinde, Doğu Roma (Bizans) Dönemi sonrasında Osmanlı Dönemi'ne ait köy tipi konutlara da rastlanmıştır. Agora'nın **Kuzey stoası**, İon düzeninde bir cepheye sahiptir; yine bu stoa üzerinde M.S.4. yüzyıldan itibaren zanaatkârlara ait **keramik fırınları** ve konutlar yapılmıştır; kazılarda, Hierapolis'te yaşanan depremin yıkım izlerini de görmek olasıdır. Geç dönemde,

■ Agora batı stoası.

■ Agora doğu bazilika-stoa.

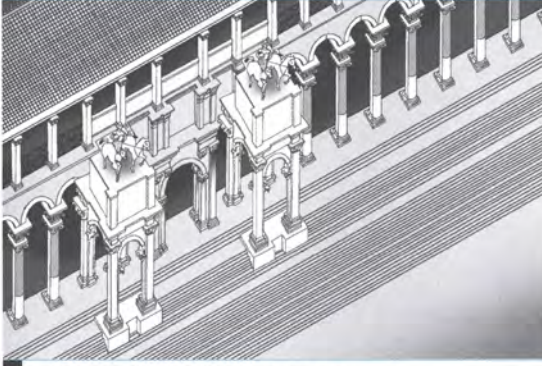
Agora içine açılan çukurlarda mermer sütunlar, sütun başlıkları ve heykeller eritilip kireç elde edilmiştir. Agora'nın 280 metre uzunluğundaki **doğu bölümü** ise 4 metre yüksekliğinde, iki katlı **bazilika-stoa** tipinde inşa edilmiş, orta kısmında görkemli bir kapısı bulunmaktaydı.

Bazilika-stoadan, batıya inen merdivenlerle Agora'ya girilmekteydi. Bu bölüm, yapılan restorasyonla, kayıp mermer basamaklar

yerine traverten basamaklar koyularak yeniden canlandırılmıştır; stoanın güneyindeki sütun da ayağa kaldırılmıştır. **Bazilika-stoada** yapılan kazılarda bulunmuş çok sayıda sütun başlığı ve diğer mimari parçalar

■ Agora, doğu bazilika-stoada İon sütun başlığı üzerinde mask ve üstündeki girland bezemeler.

Agora'nın doğu basilika-stoa üstünde yer alan görkemli kapısının rekonstrüksiyon çizimi.

Doğu basilika-stoadan kabartmalı mermer blok.

üzerindeki kabartmalar ilgi çekicidir. Kabartmalar arasında *akanthus* yaprakları arasında Eros büstleri, *girlandlar*; sütun başlıkları üzerinde boğaları boğazlayan aslan ve *sfenksler*, ön başlıklar üzerindeki mask bezemeleri dikkat çekicidir; Agora'ya ait bu mimari parçalar Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Agora'nın **güney kısmında** yapılan kazılarda ise *stylobat* (yapı elemanlarının üstüne bindiği, toprağa dayanan temel kısmı) üzerinde geç dönemde Doğu Roma (Bizans) surları inşa edilmiştir. Surların M.S.7.yüzyılda meydana gelen depremde tahribata uğradığı görülmüştür. Güney stoanın batı köşesinde

yapılan kazıda toprağın ve denizin tanrısı Serapis'e ithaf edilmiş bir kaide bulunmuştur; kaidenin yanında ise Frig başlığı taşıyan, 2 metre boyunda bir Attis heykeli ortaya çıkarılmıştır; heykelde, uzun *khiton* giyinmiş Attis başını sağ eline dayamıştır. Araştırmalar sonucu bu görkemli büyük yapının Ticaret Agora'sı olarak kullanılmasının yanı sıra olasılıkla *agorada* gösteri ve yarışmalar da yapılmıştır.

Agora'da bulunmuş, Frig başlığı taşıyan Attis heykeli 2 metre boyundadır. M.S.2.yy'ın ikinci yarısı. H.A.M.

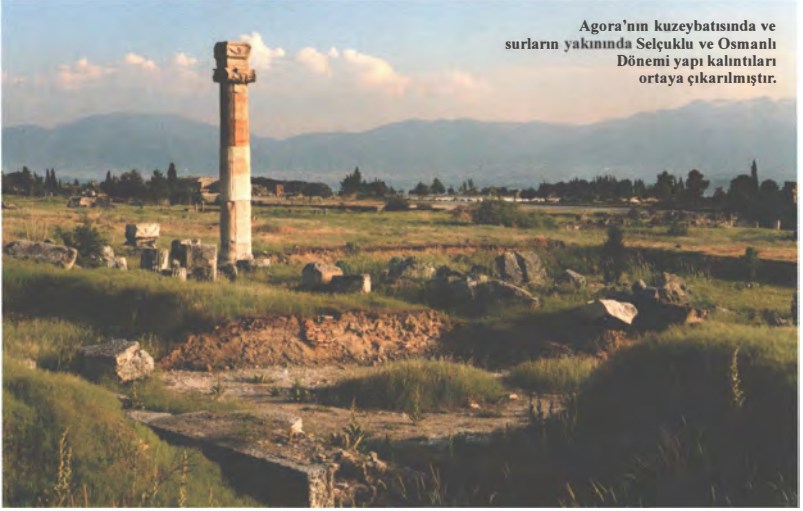
Agora'da yapılan gladyatörler karşılaşması çizimi.

39- AGORA VE SURLARIN YAKININDAKİ SELÇUKLU VE OSMANLI YERLEŞİMİ

Agora'nın kuzeybatısında ve
surların yakınında Selçuklu ve Osmanlı
Dönemi yapı kalıntıları
ortaya çıkarılmıştır.

Hierapolis'te, Doğu Roma (Bizans) Dönemi sonrasında kent egemenliğini ele geçiren Selçuklulara ait az sayıda yapı kalıntılarına rastlanmıştır; Geç Roma Dönemi surları yakınında ortaya çıkarılan Selçuklu yapılarının, yuvarlak ve oval formlu basit yapılar olduğu görülmüştür. Kazılarda 13.yüzyıla tarihlenen kap parçaları ve sikkeler ele geçmiştir; bulunan bir bakır sikkenin Sultan I.Keykavus bin Keyhüsrev zamanına ait olduğu anlaşılmıştır; bu yapıların içinde tandır benzeri ocaklara da rastlanmıştır. Osmanlı Dönemi'ne ait bir çiftlik evinin kalıntıları ise Agora'nın kuzeybatı kısmında ortaya çıkarılmıştır; bu yapı kalıntıları Bizans Dönemi'ne tarihlenen Avlulu Ev'in kuzeyindedir. Hierapolis'te yaşanan depremler sonrasında işlevini yitiren Agora içinde keramik fırınları ve konutlar inşa

edilmiştir. İlerleyen yüzyıllarda Agora'nın erozyon sonucu toprakla dolması bu alanı tarıma elverişli hâle getirmiştir; işte Osmanlı çiftliği de bu dönemde Agora'nın kuzeybatı kısmına kurulmuştur. İncelenen evler içinde duvarlara gömülü yapılmış ocaklar ve oturma sekileri tespit edilmiştir. Çiftlik içindeki konutlar olasılıkla 16.-17.yüzyıla tarihlenmiştir. Agora'nın doğu yamaçlarında yapılan kazılarda ise Türk Dönemi'ne ait başka konutların varlığı ortaya çıkarılmıştır; olasılıkla 17. ve 18.yüzyıllara ait olan konutlar, bulunduğu yere teraslar açılıp, çevredeki mezar vb. yapıların blok taşları kullanılarak inşa edilmiştir; evlerin dikkat çekici yanı duvara gömülmüş ocaklarının olmasıdır. Kazılarda, bu yapılar içinde günlük kullanıma yönelik eşya parçaları ve koşum takımları bulunmuştur.

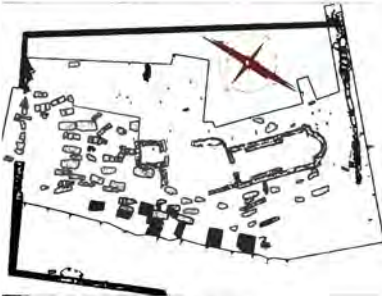

Bizans Kilisesi ve Mezarlığı.

40- BİZANS KİLİSESİ VE MEZARLIĞI

Agora'nın doğusunda Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait bir kilise ve mezarlık vardır. Doğu Nekropolü'nü ve kentin ikinci tiyatrosunu ziyaret eden gezginler, yamaçtan Agora yönüne doğru inişe geçtiklerinde bu küçük, basit kilise ve çevresindeki mezarlık alanıyla karşılaşır. Tek *nefi* olan kilise iki yapı evresine sahiptir; önceden kilise olarak kullanılan yapının son evresinde mezarlık alanı oluşturulmuştur. Kilise devşirme malzeme kullanılarak yapılmış, yaklaşık 40 metre uzunluğundadır; çevresinde bulunan

bazı yapıların hizmet amaçlı olduğu sanılmaktadır. Kilise ve mezarlık alanı 10. ya da 11.yüzyılda yapılmış olmalıdır. Kilisenin çevresinde Roma Dönemi blokları, kiremitleri kullanılarak yaklaşık 300 kişinin gömülü olduğu mezarlık alanı oluşturulmuştur. Mezarlar genellikle dörtgen formudur, üstleri büyük taş bloklar ya da kiremitle örtülmüştür. Her mezar için mezar taşı dikilmiş, üstlerine haç benzeri motifler çizilmiştir; mezarların kime ait olduğu yazılmamıştır; her mezara birden fazla gömü yapıldığı için, önceki gömülen kişilerin kemikleri toplanıp kemikliğe yığılarak yeni kişilere yer açılmıştır. Araştırmalarda, bölgeye akınlar düzenleyen Selçukluların kiliseye zarar vermedikleri anlaşılmıştır.

Bizans Kilisesi ve Mezarlık planı.

Bizans Kilisesi.

41- KENT MERKEZİNİN KUZEYİNDEKİ İKİNCİ TİYATRO

Kuzeydeki ikinci tiyatronun oturduğu alan.

İkinci tiyatrodan geriye az sayıda oturma basamağı kalmıştır.

Kent merkezinin dışında yer alan ikinci tiyatro Agora'nın kuzeydoğusundaki yamaçtaadır. Çok tahrip olmuş, birkaç basamağı dışında diğer bölümleri yok olmuştur. Tiyatro üzerine yapılan ön araştırmalarda yapılaş tarihi Hellenistik Dönem olarak belirlense de bilim insanları, merkezden uzakta, o dönemde böylesi bir yapının kurulmasının mantıklı olmadığını ileri sürmektedirler. Tiyatronun oturma

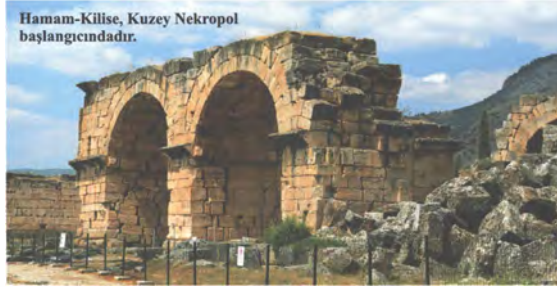

İkinci tiyatronun kuzeydoğu yakınında yer alan "Tomba del Solitario" isimli mezar anıtı.

basamaklarından görülebilen birkaç blok kalmıştır; sahne binası ve diğer bölümleri tamamen yok olmuştur. Basamaklarında görülen benzerlikler ilgi çeker; oturma bloklarının yakın taş ocaklarında seri üretim sonucu yapıldığı anlaşılmıştır. Hierapolis'te meydana gelen depremlerde kentin önemli yapılarının bir kısmı yıkılmış, onarılamayacak durumda olanlar terk edilerek işlevini yitirmiştir; bu depremler sonucunda ikinci tiyatro da işlevini yitirmiş, mimari blokları -M.S.4.yüzyıl sonu ve M.S.5.yüzyıl başında inşa edilen- Doğu Roma (Bizans) surlarının yapımında kullanılmıştır. Tiyatroya, Agora'nın kuzeydoğusundaki patika yolla çıkılır. Tiyatronun üstünde görülebilen "Tomba del Solitario" isimli mezar anıtı ise etrafa dağılmış mimari parçalarıyla ilgi çekmektedir.

İkinci tiyatronun kuzeydoğu yakınında yer alan "Tomba del Solitario" isimli mezar anıtına ait silindirik blok.

Hamam-Kilise, Kuzey Nekropol başlangıcındadır.

yararlanmış olmalıdır. Hamam-Kilise yapısı Hierapolis'te meydana gelen depremlerde ağır hasar görüp yıkılan yapılar arasındadır; yapının apsisinde çatlaklar oluşmuş, doğu duvarı yan yatmıştır; kentteki depremin izlerini, ziyaretçilere

42- HAMAM-KİLİSE

Kuzey Nekropol' içinden Frontinus Caddesi'ne uzanan antik yolun yakınındaki yapı, hamam olarak Roma İmparatorluk Dönemi'nin ortalarında (M.S.2.yy.) inşa edilmiştir. Traverten kesme taşlardan yapılan hamam yapısı, tonozlu Büyük Hamam kadar görkemli bir yapıdır. Kazısı yapılamayan hamam üzerine gerçekleştirilmiş araştırmalarda *hypokaust* ısıtma sistemi ile *prefurnium* (külhan/ocak) kısımları saptanmıştır. Kuzey girişte olması nedeniyle yerli halkla birlikte kente gelen yabancılar da hamamdan

gösterebilmek için restorasyonla yapının bazı bölümleri deprem sonrası görünümüyle korunmak istenmektedir.

Hamam yapısı M.S.535 yılında Hierapolis'in Phrygia Pacatiana metropolisi olmasından sonra kiliseye dönüştürülmüştür. Yapının büyük bölümünde kemerlerle oluşturulmuş 6 niş gözlenir; kemerleri sütunlar taşımaktadır; yapının kiliseye dönüştürülme evresinde bazı ek düzenlemelerle bölümlerin arasına tonozlu geçitler yapılmıştır. Yapının kiliseye çevrilmesinden sonra *girland* motifli fresklerle bezendiği düşünülmektedir; yapı içindeki bir kemerin iç kısmında bu fresklerden kalma izler görülmektedir.

Hamam olarak M.S.2.yy'da inşa edilen yapı, sonraki dönemde kiliseye çevrilmiştir.

Kuzey Nekropolü genel görünümü.

43- KUZEY NEKROPOLÜ

Hierapolis'in kuzeyi, doğusu ve güneyinde *nekropol* alanı bulunur; çok geniş alana yayılmış *nekropolün* büyüklüğü, mimari özellikleri ve çeşitliliği şaşırtıcıdır; kentin kutsallığı ve yaşanan refah düzeyi bunda etkili olmuştur; Hierapolis'in çevresinde yaşayan birçok kişi yaşamı son bulduğunda bu kente gömülmek istemiştir. Kentin kuzey kapısından giren gezginlerin ilk karşılaştıkları bölüm Kuzey *Nekropol* içindeki mezarlardır; 2 kilometre uzunluğundaki alana yayılan mezarlar, Menderes Vadisi'nden kente girip Laodikeia ve Kolossai'ye uzanan antik yol kenarındadır; 8 metre

Kuzey Nekropol içinde yer alan tümülüsler.

genişliğindeki antik yolun nehir döşeme taşları kazılarla ortaya çıkartılmıştır. Kuzey *Nekropol* mezarları içinde *tümülüsler*, *bomós*lar, *heroon* türü mezar anıtları, küçük tapınak biçimli mezarlar ve lahitler dikkat çeker. *Nekropolün* en eski mezar tipleri *tümülüsler*dir; M.Ö.2. ve 1.yüzyıla tarihlenen, Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kullanılan, traverten taşlarla silindirik örüldükten sonra üstleri konik toprak yığıntısıyla kaplanmış, *tümülüslerin* üstünde -kötülüklerden koruduğuna inanılan- fallus betimlemeli taş konulmuştur; mezarın içine bir koridordan geçilerek girilir. Mezar anıtlarının bazıları kübik tek ya da iki katlıdır; bu mezar anıtlarının üstüne lahitler de konulmuştur. Seçkin ailelere ait bu mezarların ihtişamının yanı sıra

Kuzey Nekropol'de 158 No'lu mezar anıtı.

Kuzey Nekropol'den bir lahit.

yoksul ailelerin mezarları kayaya oyulmuş basit türde mezarlardır. Zengin aileler, ölünün mezara götürülüşü sırasında ağlayıcılar tutar, biriken gözyaşları küçük şişelere konularak mezara konurdu. Gömü

sırasında, ölülerin eline ve ağızına para bırakılırdı; eline bırakılan para öbür dünyadaki hayatı, ağızına bırakılan para ise ölen kişiyi ölümler ülkesine götürecekti. Kayıkçı *Kharon*'a verilmesi içindi. Gömme törenlerinde, mezar içinde istenmeyen kokuları gidermesi için ölünün baş ve ayak kısmına cam şişe içinde yağ ve parfüm olan koku kapları bırakılırdı; ölü gömülürken yakınları tarafından yağlanır,

Mezar anıtları özenli mimari yapılarıyla dikkat çeker.

Kuzey Nekropol'de 29 No'lu mezar anıtı.

Kuzey Nekropol'de 53 No'lu mezar anıtı.

yanına şarap ve yağ dökülürdü; törene katılan kişiler defin sırasında kendilerine verilen cam şişelerdeki yağı dökerek sunu yaparlardı. Aile mezarlarında sürekli gömü yapıldığından, önce ölen kişinin kemikleri kiline altındaki 'kemiklik' bölümünde toplanarak, sonraki gömü için yer açılırdı. Ölü yakılmışsa (*kremasyon*), sonrasında kemikleri toplanıp şaraba batırılır, mezara ise yağ damlatılırdı. Roma Dönemi'nde ölen kişinin ardından -öldüğü ayın üç gününde- toplanan ailesi ve yakın dostları anma törenleri yapmaktaydı.

Lahitlerin çoğunluğu travertenden yapılmıştır; mermerden yapılmış çok az lahit vardır. Mezarlar içinde tek ya da bir kaide üzerinde birden fazla lahit de görülür. Nekropol içindeki mezarların üzerinde çok sayıda yazıt bulunmaktadır. Yazıtlar, mezar sahiplerinin isimlerini, yaptıkları işi,

Nekropolde bir lahde ait yazıt.

Kuzey Nekropol'de
bir lahitin detay.

Kuzey Nekropol'de
bulunmuş gladyatörler
kabartması. H.A.M.

mezara kimlerin gömülebileceğini, vasiyetlerini belirtir; az sayıdaki yazıtta kişinin dini, yaşam süresi, ölüm nedeniyle ilgili bilgilere de rastlanmıştır. Yazıtlarda sıklıkla mezar sahibinin "...sen, siz iyi yaşayın..." türü

iyi dilekleri de okunmaktadır. Birçok mezar yazıtında, metnin bir kopyasının "Kamu Arşivi"nde olduğu belirtilerek sonlanmaktadır. Yazıtlarda, yasa dışı yollarla mezara zarar verenlerin ödeyecekleri ceza tutarları da belirtilmektedir. Mezarlara zarar veren ya da yasadışı gömüde bulunan kişiler para cezalarını mezarları koruyan kuruluşlara vermekteydiler; imparatorluk hazinesi, Yaşlılar Birliği (Gerusia), Meslekler Birliği, Kent Konseyi bu kuruluşlar arasındaydı. Ayrıca ihbarcılara da para ödülü dağıtılmaktaydı. Mezar sahibi, yıllık anma törenlerini düzenlemesi için önceden bu

Kuzey Nekropol'de
bulunmuş anıt yazıtında
"Uğurlu olsun... Bu anıt,
gladyatör döğüşleri,
avcılık ve boğa oyunları
(venationes) grubunun
lideri Gnaeus Arrius
Apuleius Aurelianus'a ait
olup onun Tribün olan
oğlu ve eşi Aurelia Melitine
Atticiana tarafından
yaptırılmıştır." satırları
yer almaktadır. M.S.3.yy.
başı. H.A.M.

kuruluşlara belirli tutarda ödeme yapmaktaydı; istenen günde bu kuruluşlar törenleri düzenlemekteydiler. Anma törenlerinde mezarların bakımı yapıp çiçeklerle süslenir, gelenlere hediyeler sunulurdu. Törenin en önemli kısmı ise taçlandırma anıydı. Bazı mezar yazıtları lanetleme, felsefi ve dini konuların yanı sıra kent içindeki kuruluşlar (esnaf birlikleri vb.) hakkında açıklayıcı bilgiler vermektedir. Son dönemde yapılan

kazılarla birçok mezar anıtı ortaya çıkarılıp restorasyonu yapılmıştır; giriş kapısından başlayarak numaralandırılmış mezar anıtları kente giren antik yol boyunca görülebilmektedir.

A 6 No'lu Mezar**A 6 No'lu mezar anıtı.**

Kuzey Nekropol alanından kente girerken Hamam-Kilise'nin ön kısmında, yolun batı yakınında A 6 No'lu mezar anıtı görülür. Özenli işçiliğiyle dikkat çeken, U planlı mezar anıtının üzerinde lahitlerin yer aldığı kaide vardır. Anıtın cephesi Hamam-Kilise önündeki yola bakmaktadır; altında mezar nişli iki adet mekân vardır. Duvar örgüsü M.S.1.-2.yüzyıla tarihlenir. Dış kısmında iki çıkıntı arasında *girland* bezemeli büyük bir lahit yer almıştır.

A 18 No'lu Mezar**A 18 No'lu mezar anıtı Frontinus Kapısı yakınlarındadır.**

Frontinus Kapısı'nın batı yakınlarında yer alır; payanda ile çevrili yüksek bir merdivenin üzerine kurulmuştur. Yapı dikdörtgen planlı iki anteli cepheye sahiptir. Çatısı *semerdam* biçimlidir; alınlığı üzerinde ise kalkan betimlemesi kabartması bulunmaktadır. Süslü kornişe sahip

A 18 No'lu mezar anıtı.**A 18 No'lu mezar anıtı yazıtı.**

gösterişli kapısı yukarıya doğru daralır biçimde inşa edilmiştir. Yapı olasılıkla -özenli taş işçiliği nedeniyle- Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenmektedir.

**A 28 No'lu Mezar
(Titus Flavius Zeuxis Mezarı)**

Frontinus Kapısı'nın batı kulesi yakınında bulunan mezar anıtı

A 28 No'lu mezar anıtı Frontinus Kapısı'nın batısındadır.

M.S.1.yüzyılın sonu ile 2.yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Basamaklı bir kaide üzerinde yükselen anıt, dikdörtgen planlı ve düz çatılıdır; merdivenle inilen mezar odasında üç tane ölü sediri vardır. Üst kornişinde çiçek motifi olan bir friz bulunmaktadır. Anıtın bir bahçeye açılan bölümünde -müze de saklanan- başka lahitler de bulunmaktaydı. Bu lahitlerden bir tanesinin mezar anıtının sahibi Flavius Zeuxis'in kızına ait olduğu düşünülmektedir. Mezar anıtının kornişindeki yazıtta sahibinin Titus Flavius Zeuxis olduğu yazılıdır. Yazıtta, tüccar Zeuxis'in, Peloponnesos'un güney ucunda yer alan Malea Burnu'nu 72 defa dönerek İtalya'ya gittiği yazılıdır. Araştırmalarda tüccar, olasılıkla bölgenin ünlü yün dokumalarını 30 yıl boyunca İtalya'ya götürmüş olmalıdır.

51 No'lu Tümülüs

Tümülüs, traverten levhalarla silindirik şekilde yapılmış alçak bir kasnak üzerine koni şeklinde toprağın yığılmasıyla oluşturulmuştur. Hierapolis'teki *tümülüs*lerin üstüne -kötülüklerden koruduğuna inanılan- fallus betimlemeli taş konulmuştur. *Tümülüs*'ün yeraltı mezar odası beşik tonoz örtülüdür; duvar kenarlarında ölü yatakları bulunan mezar odasına iki basamakla inilir; mezar odasının kapısı taş bir levhayla kapatılmıştır. Anıt, Geç Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş, M.S.1.yüzyılda

51 No'lu Tümülüs.

ikinci sahipleri tarafından tekrar kullanılmıştır; M.S.1.yüzyıla tarihlenen yazıtında son sahibinin isminin Lucius Salvius Paolinus olduğu belirtilmiştir.

56 No'lu Mezar

56 No'lu mezar anıtı.

56 No'lu mezar anıtı yazıtı.

56 No'lu mezar anıtının iç kısmı.

Mezar anıtı lahitlerle çevrili bir alanda yer almaktadır; basamaklı bir kaidesi ve cephesinde aslan ayağı şeklinde son bulan oturma basamağı vardır. Üst kapağı beş adet traverten levhayla kapatılmıştır; üzerinde iki adet lahit bulunmaktadır. Duvara yerleştirilmiş iki adet sütun,

cephenin kenarlarına işaret etmektedir. Mezar odasının kapısı metal bir kilit sistemiyle kapatılmaktaydı. İç odada ölü yatakları ve döşemeye kazılmış kemiklik vardır.

▲ 56 No'lu mezar anıtı yazıtı. ▼

65 No'lu Mezar

65 No'lu mezar anıtı.

Mezar anıtı bir basamaklı kaide üzerinde yükselmekte ve aslan ayağı ile son bulan oturma basamağı vardır. Anıt, küçük kaideli, mezar odalı, lahitleri taşıyan tipik bir mezar örneğidir. Anıtın

blok taşlarıyla örülü iki mezar odası bulunur. Kısa kenarında bulunan yazıtında mezarın sahibi Flavia Mettia Theophiliana ait olduğu okunmuştur. Çatıda -daha önce- bulunan lahdin kaliteli mermeri -Afyon yakınlarında bulunan- Dokymeion (İscehisar) ocaklarından getirilmiştir.

65 No'lu mezar anıtı yazıtı.

81 No'lu Mezar

81 No'lu mezar anıtı.

Nekropolde ilerlerken yolun batı tarafında, yüzeydeki seviye farkını ortadan kaldıran yüksek bir kaide üzerinde bir iç odaya sahip 81 No'lu mezar görülür; mezar odasında, yan duvarlara yaslanmış üç adet ölü yatağı ve derin kemiklik bulunmaktadır. Yanında iki lahit ve travertenden yapılmış sunak taşı vardır; çatısının üzerindeki lahit kırılarak tahrip olmuştur. Mezar anıtının giriş kapısının sağ tarafında okunan yazıtı göre mezarda Titus Flavius Julianus

81 No'lu mezar anıtı.

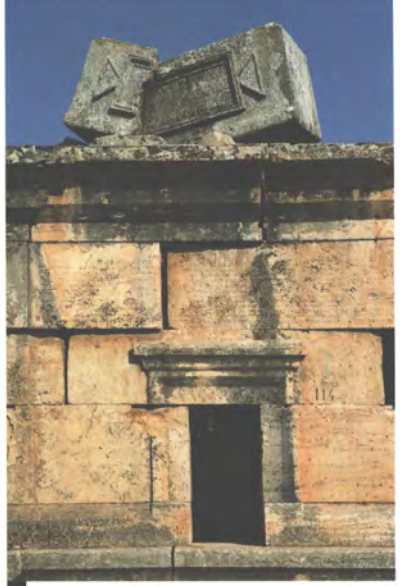
Alexandros Medon, Aurelius Eutykhes II Pompeius ile Marcus Aurelius Ammeianos Khymatas gömülüdür. Bu tespiti göre mezar anıtının çatısı üzerindeki kırık lahdin yanı sıra başka lahitlerin de olduğu düşünülmektedir.

114 No'lu Mezar (Publius Aelius Apollinarios Makedon'un mezarı)

114 No'lu mezar anıtı.

Antik yol kenarında, üç basamaklı bir kaide üzerinde inşa edilmiş mezar anıtı düz bir çatı ve iç odadan oluşmaktadır; ön tarafında bir oturma basamağı vardır; mezar odasına üç tane ölü sediri ve kemiklik yapılmıştır. M.S.2.yüzyılın ortasına tarihlenen anıtın, giriş kapısının üzerindeki yazıtı oldukça ilgi çeker. Yazıtta mezar sahibinin soyu, kimlerin gömüleceği, mezara zarar verenlerin Gerusia'ya (Yaşlılar Birliği) 5000 denar para cezası

114 No'lu mezar anıtı girişi.

ödeyeceği yazılıdır; devamında ise mezara zarar verecek olanlar lanetlenmektedir: *"...evlat sahibi olmasın. Ne karada, ne de denizde yol almasın; ama evlatsız ve her türlü hastalıktan sonra gün yüzü görmeden ölsün ve ölümünden sonra kızgın yeraltı tanrılarının gazabına uğrasın..."* (Çeviri: D. Ronchetta). Mezar anıtının çatısı üzerinde bulunan mermerden yapılmış kırık lahit ise, yazıtından anlaşıldığına göre Publius Aelius Apollinarios Makedon ve Neratia Apollonis'e ait olduğu yazılmıştır. Her iki yazıttan anlaşıldığına göre mezara sahibiyle karısı gömülmüştür.

114 No'lu mezar anıtı yazıtı.

142 No'lu Mezar

142 No'lu mezar anıtı.

Yolun kenarında görülen dörtgen planlı mezar anıtının ön cephesi açıktır; üstü yıkılmış, beşik *tonoz* örtüyle kaplıydı; arka duvarı depremde tahrip olmuştur; *tonoz*un üzerinde yazıt için açılmış mermer levha yuvası dikkat çekicidir. Olasılıkla mezar odasının içinde lahitler bulunmaktaydı.

**148 b No'lu Mezar
(Yahudi Mezarı)**

148 b No'lu mezar anıtı.

Giriş kapısında Musevi sembolleri vardır; yedi kollu şamdan (*menorah*), palmye dalı ve koç boynuzundan işlenmiş borazan betimlemesi dikkat çekicidir. Mezar sahibinin isminin kazındığı yazıt silinmiştir. Mezar anıtı sonraki dönemlerde başkaları tarafından kullanılmıştır. Anıtın kaidesinin

üstünde bulunan lahdin kısa kenarında, mezarın Marcus Aurelius Philoumenos Strenion isimli bir Yahudi'ye ait olduğu anlaşılmıştır. Yazıtın okunmasıyla Hierapolis'te yerel bir Yahudi topluluğunun varlığı ortaya çıkarılmıştır.

162 No'lu mezar anıtı.

162 No'lu Mezar

Kuzey Nekropol'den çıkış kapısına doğru ilerleyen caddenin doğu (sağ) tarafında birbirinden ayrılmış iki odalı bir mezar anıtı görülür; mezar anıtının ana caddenin tarafındaki cephesi bütünlük içindedir. Odalara ayrı iki kapıyla girilir. İçinde üç lahit vardır. Mezar yazıtından, anıtın M.S.2.yüzyıla tarihlendiği anlaşılmıştır. Sol taraftaki odada mermerden yapılmış lahit, yarı işlenmiş, üzerinde üzüm salkımlarının asılı olduğu *girlan*larla süslenmiştir.

162 No'lu mezar anıtı.

Girlandların üzerinde bulunan üç büst taslak halinde bırakılmıştır. Lahit teknesi ve kapağı üzerindeki yazıtlarda mezar odasının Marcus Aurelius Ammianos Menandrianus'a ait olduğu, mezara zarar vereceklerin kutsal hazineye 1500 *denar* ödeyeceklerini, ayrıca 250 *denar* yün çalışanları birliğine taşlandırma bedeli olarak bırakıldığı yazılıdır. Yazıtın beşinci satırında karısının ismi olduğu, sonradan bu satırın silindiği anlaşılmıştır. Lahit müzede korunmaktadır. Mezar odasında travertenden yapılmış diğer lahdin yazıtında gömülü olan kişinin Aelia Glykonis olduğu yazılıdır.

163 d No'lu mezar anıtı yazıtı.

163 d No'lu Mezar

Yahudi bir aileye ait mezar anıtının çatısı her iki yana eğimli ve özenli bir cepheye sahiptir; ince işçilikli kapısı vardır.

163 d No'lu mezar anıtı.

Mezar anıtı, bir kayalığın üzerindeki podyum üzerine dörtgen biçimli inşa edilmiştir. Yapılan kazılarda mezar odasının içinin açılmadığı görülmüştür; kazılarda 31 adet insan iskeleti bulunmuştur; döşemeye -içinde insan kemikleri ve küçük mezar hediyelerinin bulunduğu- pişmiş toprak umeler yerleştirilmiştir.

166 No'lu Mezar (Gladyatörler Mezarı)

Kentin kuzey girişi yakınlarında olan mezar anıtının girişi üzerindeki pano üzerinde tipik gladyatör dövüşlerini betimleyen 3 kabartma vardır; sol baştaki kabartmada galibiyet hediyesi olarak verilen içi yağ dolu amfora; ortada, dövüşü simgeleyen üçlü yaba ve sağ başta yuvarlak kalkan betimlemesi vardır. Yapı iki evrelidir; birinci evresinde yapı dörtgen planlı ve duvarlarında ölü yatakları yer almıştır; yapının ikinci evresinde ise girişine yeni bir cephe inşa edilmiştir; yapının kısa kenarlarının güçlendirilmesi için duvarlar örülmüştür.

166 No'lu gladyatörler mezar anıtı.

166 No'lu Gladyatörler Mezar anıtının kapı üstündeki kabartmaları dikkat çekicidir.

170 No'lu Mezar

170 No'lu mezar anıtı.

Bir mezar alanının içinde yer alan 170 No'lu mezar anıtının, basamaklı bir kaidesi ve cephesinde aslan ayağı şeklinde son bulan oturma basamağı vardır. Düzgün bloklarla özenle inşa edilmiş mezar odasının köşelerinde duvara yerleştirilmiş sütunlar vardır. Kapısının üstünde yazıtı silinmiş bir mermer blok bulunmaktadır. İç kısımda biri diğerinin üzerine yerleştirilmiş üç adet ölü yatağı yapılmıştır; kemiklerin saklandığı yer ise döşemenin altında bulunmaktadır.

174 No'lu Mezar

Duvarlarla çevrili mezar anıtında mermer ve travertenden yapılmış lahitler vardır; mermer lahitte *satry* başı ve yiv, traverten lahitte ise üzüm yiyen iki kuş kabartmasıyla yazıt bulunmaktadır.

174 No'lu mezar anıtı.

175 No'lu Mezar

175 No'lu mezar anıtı.

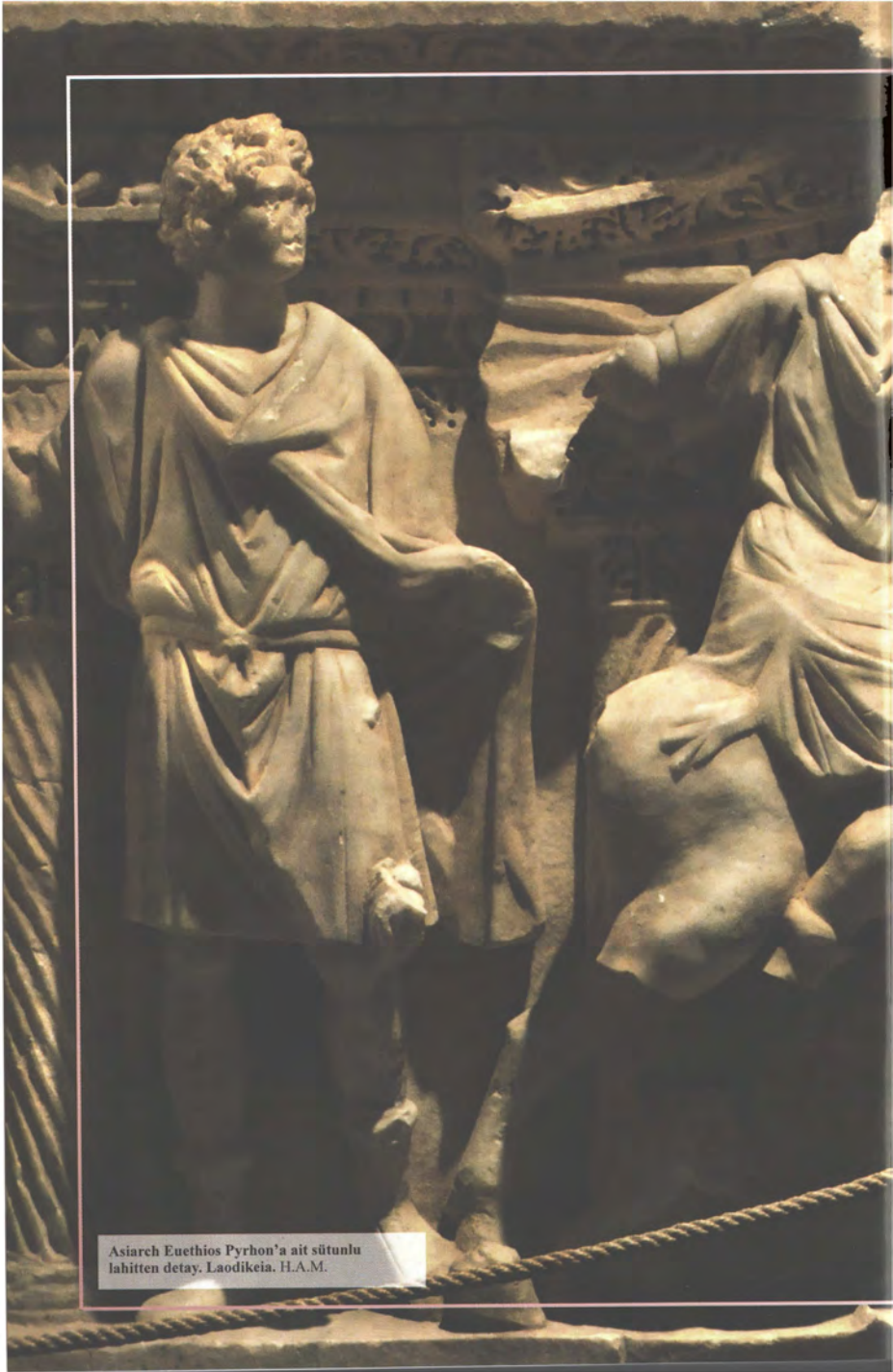
Basamaklı kaidesi ve oturma basamağı olan mezar anıtının cephesi yola dönüktür. Çatısı silmeli levhalarla inşa edilmiştir. İç kısmında iki kat halinde üç ölü yatağı vardır; kemiklerin saklandığı yer ise döşemeye yerleştirilmiştir. Çatısındaki mermer kaide üzerinde var olduğu düşünülen lahitler günümüze ulaşmamıştır.

176 No'lu Mezar

Mezar anıtı ev mimarisini andıran cepheye sahiptir; pencere dizisi vardır; mezarlık alanının giriş kapısı pervazlı, silmeli arşitravlıdır. İki avluda lahitler bulunmaktadır. İki merdivenle beşik tonozlu mekânlara girilir.

176 No'lu mezar anıtı.

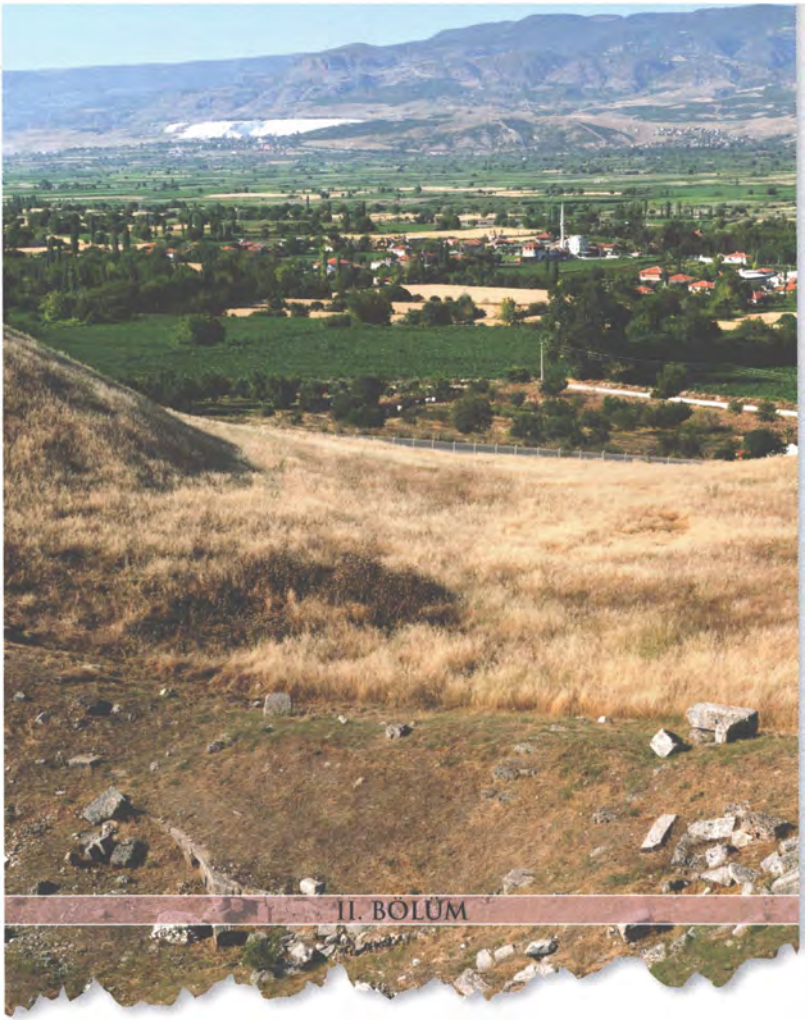

Asiarch Euthios Pyrrhon'a ait sütunlu
lahitten detay. Laodikeia. H.A.M.

II

LAODIKEIA

- KENTİN COĞRAFYASI VE KISA TARİHİ
- LAODIKEIA GEZİ GÜZERGAHI VE KENTİN YAPILARI

II. BÖLÜM

LAODIKEIA

KENTİN COĞRAFYASI VE KISA TARİHİ

Hierapolis'in güney yakınında yer alan önemli kentlerden bir tanesi de Laodikeia'dır; Laodikeia Kuzey Tiyatrosu'ndan Hierapolis'in beyaz travertenlerini ve kent kalıntılarını, Hierapolis'ten ise Laodikeia'yı görmek

olasıdır. Bu denli yakın kentler ortak kültürleri paylaşmış, yaşama biçimlerinde benzerlikler olmuş, bölgede meydana gelen doğal afetlerde ve saldırılarda ortak yazgıyı paylaşmışlardır. Fay hattı üzerinde kurulmuş olmaları, depremlerle

Laodikeia kenti, Hierapolis'in güney yakınındadır.

yıkımlarına neden olmuş, ortak acılar yaşamışlardır. Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde görkemli yapıları, tapınaklarıyla çekim merkezi olmuşlardır; her ikisi de Roma'nın gözdesi olmuş, imparatorluğun desteği ve ilgisi üzerlerinden hiç eksik olmamıştır. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde ise bir inanç merkezi olarak, yazıtlarda sıkça isimleri anılmıştır. Kentlerin ikiye tiyatrosu vardır; belki de birbirleriyle yarışır olmuşlardır! Komşu kentlerin anlaşmazlıkları da olmuş; uydu fotoğraflarında varlığı bilinen bir gölde balık avlanmasıyla ilgili Laodikeia'nın Hierapolis'ten istediği fazla vergi nedeniyle Roma'ya başvurulmuş, imparatorluk Hierapolis'ten yana tavır almıştır.

Laodikeia kenti, Pamukkale yolu üzerinde, Denizli'nin 6 kilometre doğusundadır; Laodikeia'ya, modern şehir merkezinden Pamukkale/ Hierapolis'e uzanan yolla gidilir; Pamukkale yolundan yönlendirme tabelası izlenerek 1 kilometre sonra kente ulaşılır. Antik yerleşim, Eskihsar, Goncalı ve Bozburun mahallelerinin olduğu yerdedir. Laodikeia, Denizli Ovası (Lykos) içinde, deniz seviyesinden

yaklaşık 285 metre yükseklikte bir tepe üzerinde kurulmuştur; üç tarafından akarsular geçer; kuzeydoğusunda Lykos (Çürüksu), güneydoğusundan Kapros (Başlıçay), güneybatı ve batısından Asopos (Gümüşçay-Goncalı) Deresi akar. Lykos Ovası içinde bulunan Laodikeia, güneyde Salbakos (Babadağ), güneydoğuda Kadmos (Honaz) Dağı, kuzeyde Çökelez Dağı, batıda ise Buldan Sazak Dağı ile çevrelenmiştir.

Antik bölge haritasında Frigya'nın batı ucunda olan Laodikeia, Anadolu'nun iç bölgelerini batıya, batı bölgesini ise Anadolu'nun iç ve güneyine bağlayan antik yolların kavşağında kurulmuştur. Antik yolların kesiştiği yerde olması kente ticari olarak birçok ayrıcalık sağlamıştır;

Kent'in ana aksını oluşturan Suriye Caddesi.

Restorasyonla ayağa kaldırılan A Tapınak yapısı.

İsis rahibesi heykeli (Erken Severuslar Dönemi). M.S.2.yy. sonları. H.A.M.

yetiştirdiği kuzguni renkli koyunun yünlerinden elde edilen tekstil ürünlerini bu ulaşım ağı içinde Anadolu'ya, dışarıda ise Efes limanından Sisam Adası, Atina ve İtalya'ya kadar gönderebilmiştir. Antik kaynaklar, kentte yetiştirilen koyunun yününün yumuşak, renginin ise kurşuni, kahverengi, beyaz ve kuzguni olduğunu, çevrede yetişen Rubai tinctoria L. isimli bir bitkiden elde edilen boyayla mor ve kırmızı renkte ipliklerin boyandığını aktarmışlardır; aynı kaynaklar, yünlerin bu denli ünlü olmasının nedenini, koyunların Lykos Vadisi'nin çürük kokulu sularını içmelerine bağlamışlardır. Lykos Vadisi içindeki Hierapolis ve Kolossai kentleri de tekstil üretiminde ünlüydü; bu kentlerin Laodikeia'yla, tekstil ürünlerin pazarlanabilmesi için birlik kurdukları bilinmektedir. Günümüzde, modern Denizli

kentinde gelişmiş tekstil üretiminin temeli, Lykos Vadisi antik yerleşimlerinde başlayıp sonraki dönemlerde de süren ünlü dokuma üretimine dayandığı söylenebilir.

Antik yerleşimde 2002 yılından bu yana gerçekleştirilmiş kazı ve restorasyonla kentin birçok yapısı gün yüzüne çıkarılıp ayağa kaldırılmıştır. Son yıllarda kesintisiz 12 ay süren kazılarla kent daha da tanınır hale gelmiştir. Kentin depremlerle yıkılmasının yanı sıra Doğu Roma (Bizans) döneminde başlayan tahribat 20.yüzyılın sonuna kadar sürmüştür; 18.yüzyıl ve sonrasında Laodikeia'ya gelen gezgin ve araştırmacılar kentin mimari bloklarının kireç yapımında ve çevresindeki yerleşimlerde sıkça kullanıldığını aktarmışlardır; Selçukluların kervan yolu üzerinde inşa ettikleri Akhan Kervansarayı'nın mimari bloklarının tamamı

Laodikeia ve çevresindeki kentlerden getirilmiştir; Denizli İli içindeki Ulu Cami ve yakın çevre köy konutları ve mezar taşlarının yapımında Laodikeia'nın yapılarına ait taş bloklar kullanılmıştır. Antik yerleşimin içinden 1889 yılında geçirilen tren yolu ve istasyonunun yapımında da antik yapıların taş blokları kullanılmıştır.

Laodikeia'da ilk yerleşim Erken Kalkolitik Dönem'de başlamıştır; kentin güneybatı ve batısından akan Asopos (Gümüşçay-Goncalı) Deresi'nin batısında nekropol alanı araştırmalarında ele geçen kaplar Erken Kalkolitik Dönem'e tarihlenmiştir. Kent, Hellenistik Dönem'de, Büyük İskender'in ardıllarından Seleukos Kralı II.Antiokos tarafından karısı Laodikeia adına M.Ö.3.yüzyılda -M.Ö.261-253 yılları arasında- kurulmuştur. Seleukosların, egemenlik alanlarında çok sayıda Laodikeia isimli kent yer almaktadır; Lykos

Batı Nekropolü'nde bulunmuş Asiarch Euethios Pyrhon'a ait sütunlu lahit. M.S.3.yy'ın ilk çeyreği. Laodikeia. H.A.M.

Ovası'nda kurulan bu kentin diğerlerinden ayrılması için kuzeydoğusundan akan Lykos Irmağı'nın ismi eklenerek "*Laodicea ad Lycum*" (Lykos Laodikeia'sı) ismiyle anılmıştır. Antik kaynaklardan Plinius, Hellenistik Dönem'de kurulmadan önce kentin yerinde Diospolis ve sonrasında Rhoas isimlerini taşıyan küçük yerleşimlerin olduğunu aktarmıştır; Diospolis ismi

"*Zeus'un Kenti*" anlamına gelir; Laodikeia yerleşiminde Zeus, her daim kentin baş tanrısı olarak önde tutulmuştur. Anadolu bir isim olan Rhoas yerleşimine ait yaşam izlerine ise Asopos Tepesi'nde yapılan araştırmalarda rastlanmıştır.

Hellenistik Dönem'de Seleukoslarla Bergamalılar arasında süren çekişmelerde Laodikeia'nın ismine Polybios'un aktarımlarında rastlamaktayız; Seleukos kralı III.Seleukos ve Bergama kralı I.Attalos arasında çıkan savaşta kral, Bergamalılara karşı komutanı ve yeğeni olan Akhaïos'u görevlendirmiştir; Sardes açıklarında Bergamalıları durduran komutan sonraki yıllarda Seleukosluların yeni kralı III. Antiokhos'a karşı bağlılığını belirtse de bir süre sonra isyan çıkararak kendini Laodikeia'da kral ilân etmiştir; Akhaïos, M.Ö.219-214 yıllarında adına sikkeler bastırmıştır; M.Ö.213 yılında Seleukos kralı

Kuzeybatı Nekropolü'nde bulunmuş frizli lahit parçası. M.S.2.yy'ın ilk yarısı. H.A.M.

III.Antiokhos kenti kuşatıp isyancı kralı öldürerek cezalandırmıştır. Lykos Vadisi içindeki diğer kentler gibi Laodikeia'nın da içinde bulunduğu bölge Romalılarla yapılan Magnesia Savaşı'na (M.Ö.190) kadar Seleukosluların elinde kalmıştır. Bu savaşta Roma'nın, Bergamalıların desteğiyle galip gelmesi üzerine M.Ö.188 yılında yapılan Apameia Antlaşması'yla Laodikeia da Bergama Krallığı egemenliğine

■ Androcinos'un verdiği Zeus adak steli. Zeus Laodikeus ve Hermes. M.S.3.yy'ın ilk çeyreği. Laodikeia. H.A.M.

girmiştir; kral III.Attalos'un ölümünden sonra vasiyeti üzerine Bergama Krallığı toprakları Roma'ya devredilmiştir; böylece, Anadolu'nun batısındaki bu bölge Roma'nın "Asya Eyaleti" ismiyle tarihte yerini almıştır. Kent, VI.Mithridates savaşlarında (M.Ö.88-83) Pontos ordularının saldırılarıyla tahrip olmuştur. Antik kaynaklar, kentin Romalı komutan Quintus Oppius'un tarafından savunulduğunu aktarmışlardır; ağır kuşatmaya dayanamayan Laodikeialılar, Mithridates'in koşullarını kabul ederek Romalı komutan Oppius'u Pontoslulara teslim etmişlerdir; Mithridates'in, M.Ö.63 yılında savaştan yenilgiyle çıkıp intiharından sonra Laodikeia'nın Pontos baskısından kurtularak gelişip, zenginleştiğini antik kaynaklar aktarmıştır; bu tarihten sonra Laodikeia Frigya'nın en gözde kentlerinden birisi olmuştur.

■ Girlandlı lahit. M.S. 2.yy'ın ilk yarısı. Laodikeia. H.A.M.

Roma'daki iç karışıklık döneminde Julius Caesar'ı öldüren Brutus ve Cassius'un yandaşı Quintus Labienus'un askeri yardım alabilmek için Parthia'ya gönderildiği, sonrasında Anadolu'da birçok kenti ele geçirdiği bilinmektedir; Laodikeialılar, -Roma yanında tavrı olarak- M.Ö.40 yılında kente saldıran Labienus karşısında Hatip Zeno önderliğinde direnerek karşı koymuşlardır; kentin bu tavrı karşısında Roma'yla Laodikeia kenti arasındaki bağ daha da güçlenmiştir. Sonrasında, Roma, Laodikeia'ya ödül olarak Zeno'nun oğlu Polemon'u M.Ö.36 yılında Pontos ve Armenia'ya kral yapmıştır; Polemon, ardından M.Ö.10 yılında Roma'ya bağlılığı nedeniyle imparator Augustus tarafından tekrar ödüllendirilerek Bosporos kralı yapılmıştır; katıldığı bir savaşta Polemon ölmüş, hanedanlık karısı tarafından sürdürülmüştür. Sonraki yıllarda hanedan üyeleri içinden ünlü şair ve düşünürler yetişmiştir; ünlü Polemon üyeleri, Laodikeia kenti ve çevresinin kültürel yaşamında izler bırakmışlardır. İmparator Gaius Caligula (M.S.37-41) Dönemi'nde hanedan içinde sonraki kuşakta yer alan şair Polemon Pontos kralı yapılmıştır; şair, kral Polemon'un yazdığı bazı eserleri günümüze ulaşmıştır. Polemon

Girlandlı lahit. M.S. 2.yy'ın ilk yarısı. Laodikeia. H.A.M.

Asiarch Euethios Pyrrhon'a ait sütunlu lahitten detay. Laodikeia. H.A.M.

Hanedanlığı içinde yetişen diğer düşünür ise sofist Marcus Antonius Polemon'dur (M.S.88-144); Laodikeia kentinin sosyal ve kültürel yaşamında, entelektüel çevreler içinde etkili olmuştur; Roma tarafından da himaye edilip ayrıcalıklar sağlanan sofist Polemon'un Fizyonomi konusunda araştırmaları olmuştur; sofiste göre bir insanın dış görünümü, karakterini ve sağlık durumunu ele vermektedir. Polemon Hanedanlığı'ndan önceki yıllarda kentin yetiştirdiği kuşkucu (septik) filozoflar arasında Antiokhos ve Theiodos da kentin düşün hayatında yerlerini almışlardır. Strabon'a göre, tıp öğrenimine de önem verilen kentte Zeuxos tarafından büyük bir tıp okulu kurulmuştur.

Laodikeia, Roma Dönemi'nde "Asya Eyaleti" içinde gelişimini sürdürerek Lykos Vadisi'nin önemli kentlerinden birisi olmuştur; imparator Hadrianus Dönemi'nde (M.S.117-138) eyalet kentleri içinde ayrıcalıklı bir unvan olan *Neokoros* (Tapınak Bekçisi) olmuştur; kent bu unvanını diğer Roma imparatorları Commodus (M.S.180-192), Caracalla (M.S.211-217) ve Alexander Severus (M.S.222-235) dönemlerinde de sürdürmüştür. Kent, imparator Diocletianus Dönemi'nde M.S.290 yılından sonra Frigya'nın metropolü ilan edilmiştir; imparatorluğun

ikiye ayrılmasından sonra kente karşı ilgi sürmüştür; imparatorlar Theodosius ve Arcadius dönemlerinde kentin çevresi surlarla güven altına alınmıştır.

Lykos Vadisi'nde yaşanan depremlerin Laodikeia'nın yıkımında büyük payı olmuştur; M.S.60 yılında meydana gelen depremde Lykos Vadisi kentleri gibi Laodikeia da olumsuz etkilenmiş, Roma'dan yardım almadan bu depremin izlerini silebilmiştir. M.S. 494 yılında meydana gelen depremde ise kent ağır hasar görmüştür; bu yıkımın ardından 602-610 yılları arasında meydana gelen depremle Laodikeia yaşanmaz bir kent haline gelerek terk edilmiştir. Sonrasında, Sasani ve Arap saldırıları da göçü hızlandırmıştır; Laodikeialılar su kaynakları yönünden zengin, Salbakos (Babadağı) eteklerinde daha güvenli alanlara göç etmişlerdir; yerleştikleri Bereketi, Hisarköyü, Denizli Kaleiçi ve Asartepe'de savunmaya uygun küçük kaleler kurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir; 7.yüzyıl sonrasında kaynaklarda ismi geçen Laodikeia, Denizli, Kaleiçi'ndeki yerleşimle ilgilidir. Bölgenin Selçuklu Türklerinin egemenliğine geçmesinden sonra Denizli, Kaleiçi'nde Laodikeia yerleşiminin ismi Ladik olarak değiştirilmiştir.

LAODIKEIA GEZİ GÜZERĞÂHI VE KENTİN YAPILARI

Laodikeia kenti, *Hippodemos*'un ünlü izgara planına göre kurulmuştur; bu plana göre ana cadde ve ara sokaklar birbirini dik açıyla keserler. Ana cadde (Suriye Caddesi) kıyısında bulunan yapılar 42x51 metre boyutunda adalar (*insulalar*) üzerine kurulmuştur; bu ölçü ana cadde dışındaki adalarda farklılık gösterir; bu alanlarda ise adalar 42x54 metre boyutundadır. Adalar üzerinde kent yapıları içinde çeşmeler, tapınaklar, hamamlar, *agora* ve konutlar yer almaktadır. Doğu-batı yönünde devam eden **Suriye Caddesi**, doğuda Suriye Kapısı'ndan başlayarak batıda imparator Caracalla'ya ithaf edilmiş anıtsal çeşmeye (*nymphaeum*) kadar uzanır; cadde, 900 metre uzunlukta, 7,30 metre genişliğindedir; caddenin her iki tarafında kent halkını güneş ve yağmurdan koruyan *portikler* ve arkasında ise dükkanlar yer alır; sundurma çatılı *portikin* genişliği 3,70-4,30 metre arasındadır. Kazılarla caddenin büyük kısmı açığa çıkarılmıştır. Günümüz gezginleri Doğu Bizans Kapısı'ndan Suriye Caddesi'ne girerler; caddenin kuzeyinde iki anıtsal

kapı (*propylon*), Kuzey (kutsal) *Agora*, S. Severus *Nymphaeum* (A *Nymphaeum*), Tapınak A görülebilir; Tapınak A'dan kuzeye devam eden sokakla Kuzey Tiyatrosu'na ulaşılır; Suriye Caddesi'nin güneyinde ise iki ada üzerine kurulmuş *Agora*, ve Merkezi Kilise yer alır. Kentin diğer caddesi, Suriye Caddesi'ni Caracalla *Nymphaeum*'nun bulunduğu yerde kesip güneye -stadyum yönüne- devam eden Stadyum Caddesi'dir. Kentin batısına uzanan caddesi ise Efes Caddesi olarak anılır; kuzeye yönelen ana caddenin ismi Hierapolis, güneye yönelen caddenin ismi ise Aphrodisias'tır. Kentin kanalizasyon sistemi cadde ve sokakların altından geçmektedir. Hellenistik Dönem ve sonrasında kente giriş-çıkışları sağlayan birçok anıtsal kapı inşa edilmiştir; doğuda, Suriye Caddesi üzerine kente girişi sağlayan Suriye Kapısı yapılmıştır; kapıdan doğuya uzanan antik yol Kolossa'ya uzanır; batıda ise Ege'nin kıyı şeridine devam eden Efes yolu üzerine Efes Kapısı inşa edilmiştir; kuzey yönde Hierapolis'e devam eden yol üzerinde Hierapolis Kapısı, güneyde ise Aphrodisias'a giden yol

Suriye Caddesi 900 metre uzunluğunda 7,30 metre genişliğindedir.

üzerinde Aphrodisias Kapısı yer alır. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde imparator I.Theodosius ve Arcadius zamanında kenti güven altına almak için Roma Dönemi ve öncesi yapılarının mimari blokları kullanılarak kent surlarla çevrilmiştir; bu surların üzerine doğu, batı, güney ve kuzey yönlerde Roma caddelerinin üzerine kapılar yapılmıştır; doğuda, günümüzde kenti ziyaret eden gezginlerin Suriye Caddesi'ne girmek için kullandıkları Doğu Bizans Kapısı hemen dikkat çeker; kapının her iki yanında dörtgen kuleler bulunur; surların üstüne kuzeyde Hierapolis Caddesi'nde Kuzey Bizans Kapısı, güney yöndeki surlarda Aphrodisias Caddesi'nde Güney Bizans Kapısı, batıda ise Efes Yolu üzerindeki surlardan geçişi sağlamak üzere Batı Bizans Kapısı yapılmıştır.

Laodikeia'nın su ihtiyacı, Hellenistik Dönem öncesi çevresindeki akan ırmaklardan karşılanmış olmalıdır; Hellenistik Dönem'de ise kentin güneyindeki Babadağ eteklerinde bulunan su kaynaklarından sağlanmıştır; Hellenistik Dönem'de ikiz pişmiş toprak künklerle, Roma döneminde ise traverten taş blokların

Kentin 1. Su Dağıtım Terminali.

oyulmasıyla yapılmış künkler ve kemerli kanallarla kente su getirilmiştir. Kente gelen su, terminallerle konutlara, hamamlara, resmi yapılara ve çeşmelere dağıtılmıştır. Laodikeia'daki su sistemi 7.yüzyılda kenti yaşanmaz hale getiren depreme kadar kullanılmıştır; depremlerle birlikte kentin su sistemi de ağır hasar görüp kullanılamaz hâle gelmiştir. Su sistemi ikiz künklerle yapılmıştır; bir hatta arıza olduğunda kente diğer hatttan kesintisiz su verilmiştir. Çevre kaynaklarından gelen suyun kireçli olması nedeniyle künklerin içinde kalın kalker tabakası oluşmuştur. Künklerin üzerine belirli aralıklarla delikler açılarak bu noktalardan arızalar giderilmiş ve künklerin temizliği yapılmıştır. 443 metre yükseklikteki kottan kente gelen su 278 metre yükseklikteki 1.Su Dağıtım Terminali ile 293 metre yüksekliğindeki II.Su Dağıtım Terminali'ne bağlanarak kente aktarılmıştır. Su dağıtım terminalleri üzerinde çok sayıda kırık künk oyukları görülebilmektedir. Su sistemi içerisinde döşenmiş ikiz borular hat boyunca birçok bölgede açığa çıkarılmıştır; su hattının büyük kısmı tarımsal faaliyetler, yapılaşma

Suriye Caddesi üzerinde yer alan S. Severus Nymphaeumu (A Nymphaeumu).

ve yol yapımı sırasında yok olmuştur.

Kente çok sayıda **anıtsal çeşme** (Nymphaeum) yapılmıştır; çeşmeler, daha çok ana cadde kenarlarına ya da üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Kentin anıtsal çeşmeleri mimari olarak Roma imparatorluk dönemi geleneksel yapısının tipik örnekleridir; kentte, yerleri tespit edilmiş 6 nymphaeum vardır. Stadyum Caddesi üzerinde bulunan B Nymphaeumu, Efes Caddesi üzerinde yer alan Batı Agorası Nymphaeumu, I.Su Dağıtım Terminali'ne bitişik Stadyum Nymphaeumu; Stadyum Caddesi ile Suriye Caddesi'nin kesiştiği yerde bulunan Caracalla Nymphaeumu, Suriye Caddesi üzerinde yer alan İmparator S. Severus Nymphaeumu (A Nymphaeumu) ve Doğu Bizans Kapısı kuzey kulesine bitişik Doğu Bizans Nymphaeumu...

Laodikeia'da var olan dört hamam Roma Dönemi yapılarıdır; hamamlar, yıkanma ve arınmanın yanı sıra eğitimin

Caracalla Nymphaeumu, Suriye ve Stadyum caddelerinin kesiştiği köşede kurulmuştur.

Batı Hamamı, Aphrodisias Caddesi'nin 50 metre doğusundadır.

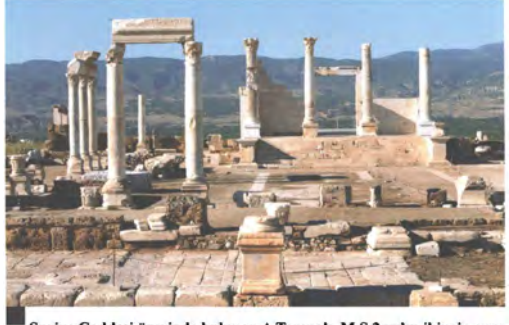
verildiği, kütüphaneleri olan sosyal, toplanma mekânlarıydı. Merkezi Hamam yapısı, Merkezi Agora'nın güneyinde, 89,60x57,60 metre boyutunda kapalı bir alana sahiptir; günümüze sağlam ulaşmış yapılardan birisidir; kapalı alanı ve batısında bulunan avlusuyla birlikte (palaestra) toplam 145,60x57,60 metre boyutunda bir alana oturur. Güney Hamam-Gymnasion Kompleksi ise stadyumun kuzeyinde, 133x75 metre boyutunda bir alan içinde yer alır; hamam yapısının güneyinde bulunan stadyuma ve kuzeyindeki agoraya geçişleri olması nedeniyle önemli bir yapıdır. Batı Hamam yapısı da Aphrodisias Caddesi'nin 50 metre doğusunda, 70x36 metre boyutunda bir alana oturur. Doğu Hamam yapısı ise Suriye Caddesi'nin kuzey yakınında 65x50 metrelilik bir alan içinde yer alır.

Merkezi Hamam'ın güneyden görünümü.

Kentte bilinen dört **agora** vardır. Agoralar, etrafı sütunlu galerilerle çevrili, ortası açık dörtgen yapılardır; her türden ticaretin, siyasal, kültürel, dini vb. konularda etkinliklerin yapılabildiği sosyal alanlardır. Agoralar, Antik Dönem'de adeta kentin kalbi niteliğinde yerlerdi. Merkezi Agora, Suriye Caddesi'nin güneyinde yer alır; caddeyle bütünleşmiş durumda olan agora dikdörtgen biçimde ve 112x60 metrelik bir alanı kaplar; üç tarafı sütunlu galeriyle (*portik*) çevrilidir. Güney tarafı Merkez Hamamın duvarıyla bitişiktir; ticari amaç için kullanılmıştır. *Bouleuterion* ve Güney Hamamı arasında, stadyumun kuzeyinde yer alan Güney Agorası ise 135x90 metrelik alanda, dikdörtgen planlı ve bu iki yapıyla bağlantılı kurulmuştur; agora daha çok siyasi amaçlı da kullanılmıştır. Efes Caddesi üzerinde tespit edilmiş 150x70 metre boyutundaki alanı bilim insanları olasılıkla Batı Agorası olarak tanımlamışlardır; ağırlıklı olarak ticari amaç için kullanılmış olmalıdır. Dördüncü Agora olan Kuzey (Kutsal) Agorası ise agoraların içinde en büyük olanıdır; içinde bulunan tapınak, altar ve havuzların olması nedeniyle dini amaçlı olarak kullanıldığı sanılmaktadır.

Laodikeia'da **A Tapınağı**'nın yanı sıra Kuzey (Kutsal) Agora içinde de tapınak kalıntılarına rastlanmıştır; kentin farklı yapılarında kullanılmış devşirme mimari blokların (sütun, sütun başları vb.) varlığı gerekse kent sikkelerindeki betimlemeler kente birden fazla tapınağın varlığına işaret etmektedir. A Tapınağı, Suriye Caddesi'nin kuzeyinde, son dönem kazı ve restorasyonlarıyla ayağa kaldırılan görkemli bir yapıdır. Tapınağın önündeki

Suriye Caddesi üzerinde bulunan A Tapınak. M.S.2.yy'ın ikinci yarısı.

avlu 58x42,3 metre boyutunda bir alanı kaplar ve etrafı *portik*lerle çevrilidir; avlunun kuzeyindeki *Korinth* düzenli *prostloys* planlı tapınak *naos*u ise 27,75x13,60 metrelik bir alana oturmuştur; tapınak yapısı yüksek podyum üzerine traverten bloklarla yapıp üstü mermer kaplanmıştır. Tapınağın *naos*unun altında *tonozlu* kapalı bir bölümü vardır; restorasyon sonucunda zeminin *tonozlu* üst kısmı kalın cam tabakayla kaplanarak ziyaretçilerin bu bölümü görmeleri sağlanmıştır. *Tonozlu* bölümde yapılan kazılarda çoğunluğu M.S.4.yüzyıla ait çok sayıda sikkeler, M.S.4.-5. yüzyıla ait kurşun mühürler ve unguentariumlar bulunmuştur; Büyük Constantine

Suriye Caddesi üzerindeki A Tapınak yapısı.

Dönemi'nde Hristiyanlığa inanmanın özgür bırakılmasından sonra tapınağın *tonozlu* bölümü dinsel arşiv yapısı olarak kullanılmış olmalıdır. Tapınak A, M.S.2.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir; tapınak, bir tanrı ve imparatorluk kültürü olarak kullanılmıştır.

- 1 Meclis Binası (Bouleuterion)
- 2 Güney Hamam - Gymnasion Kompleksi
- 3 I. Su Dağıtım Terminali-
Nymphaeum (Çeşme)
- 4 Stadyum
- 5 Merkezi Hamam
- 6 Batı Hamamı
- 7 Doğu Hamamı
- 8 Kuzey Tiyatrosu
- 9 Batı Tiyatrosu
- 10 Caracalla Nymphaeumu (Anıtsal Çeşme)
- 11 Suriye Caddesi
- 12 Tapınak A
- 13 Yuvarlak (Rotonda) Bizans Yapısı
- 14 Rotonda - Oktogonal Planlı Kilise
- 15 Kuzey Kilisesi
- 16 Güneybatı Kilisesi
- 17 Kuzeybatı Kilisesi
- 18 Efes Portikosu'nun Kuzeyindeki
Apsisli Yapı (Kilise)
- 19 Efes Kapısı ve Batı Bizans Kapısı
- 20 Hierapolis Kapısı
- 21 Suriye Kapısı
- 22 Aphrodisias Kapısı ve
Güney Bizans Kapısı
- 23 Batı Agorası
- 24 Batı Agorası'ndaki Yuvarlak Yapı
(Macellum)
- 25 Asopos Nehri Üzerindeki Roma Köprüsü
- 26 II. Su Dağıtım Terminali
- 27 Anıtsal Geçişler (Propylonlar)
- 28 Merkezi Agora
- 29 Erken Bizans Surları
- 30 Doğu Bizans Kapısı ve Kuleleri
- 31 Doğu Bizans Nymphaeumu
- 32 S. Severus Nymphaeumu
(A Nymphaeumu)
- 33 Efes Caddesi
- 34 Güney Agorası
- 35 Güney Roma Villası
- 36 Kuzey (Boya) Atölyesi
- 37 Güneybatı Tapınağı
- 38 A Evi
- 39 Sokak Su Dağıtım Merkezi
- 40 Yuvarlak Yapı (Prytaneium ?)
- 41 Batı Tiyatrosu'nun Güneyindeki Yapı
- 42 Tapınak ?
- 43 Tapınak ?
- 44 Tapınak ?
- 45 Anıtsal Kapı
- 46 Efes Portikosu
- 47 Güney Nymphaeumu (Anıtsal Çeşme)
- 48 Batı Nymphaeumu (Anıtsal Çeşme)
- 49 Kuzeybatı Bizans Kapısı
- 50 Nekropol Alanları
- 51 Asopos Tepesi
- 52 Laodikeia (Kutsal Haç) Kilisesi
- 53 Merkezi Kilise
- 54 Stadyum Caddesi
- 55 B Nymphaeumu (Anıtsal Çeşme),
Latrina, Su Deposu ve Apsisli Çeşme
- 56 Tapınak A Doğu Sokağı
- 57 Kiliseli Perisylli Ev
- 58 Kuzey (Kutsal) Agora ve Portikleri
- 59 Stadyum Kilisesi
- 60 Stadyumun Kuzeyindeki
Dikdörtgen Planlı Yapı

Kazılarda tanrı Apollon'la ilişkilendirilen buluntular ortaya çıkarılmıştır; tapınak M.S.494 yılında meydana gelen depremde yıkılmış, sonrasında -mimari mermer bloklarından kireç yapmak üzere- içine kireç kuyuları açılmıştır.

Laodikeia'da iki **tiyatro** vardır; kentin nüfusunun fazla oluşu ve kültür-sanata verilen önemin etkisiyle M.Ö.3.-2.yüzyılda Batı Tiyatrosu, ardından M.S.2.yüzyılda Kuzey Tiyatrosu inşa edilmiştir. Batı Tiyatrosu kentin kuzeybatısında, bulunduğu alan oyularak inşa edilmiştir; tiyatro batı yöne bakmaktadır; geç dönemlerden 20.yüzyılın son çeyreğine kadar tahrip edilmiş tiyatronun üst basamakları günümüze sağlam ulaşmıştır; tiyatro yaklaşık 8000 izleyici kapasitesine sahiptir. Batı Tiyatrosu'nun alt basamakları (alt cavea) ve sahne süslemeleri mermerden, üst basamaklar ise traverten bloklardan yapılmıştır; tiyatronun alt basamaklarında görülen Yunanca harfler, bu basamaklara oturacak halk gruplarını göstermektedir; 18.yüzyıl gezgin ve araştırmacılarının çizimlerinde kent tiyatrolarının daha sağlam olduğu görülmektedir; sonrasında kenti ziyaret eden gezginler, tiyatrolarda taş ocağı kurulduğunu, mimari bloklarının sökülerek çevre köylerde, demiryolu ve istasyonu yapımında kullanıldığını aktarmışlardır. Kentin kuzeyinde inşa edilmiş olan Kuzey Tiyatrosu ise Lykos

Hierapolis'e bakan Laodikeia Kuzey Tiyatrosu 10 bin izleyici kapasitelidir.

Ovası, gölü ve Hierapolis kentine bakmaktadır; yaklaşık 10 bin ziyaretçi alabilmektedir. Bulunduğu alan oyularak inşa edilmiştir. Günümüze tahrip edilmiş olarak ulaşmıştır. Tiyatroda yapılan araştırmalarda, M.S.4.-5.yüzyıla doğru işlevini kaybederek ileri dönemlerde farklı amaçla kullanılmıştır; Erken Bizans Dönemi'nde üç katlı olduğu düşünülen sahne binası, kenti çeviren surların bir parçası haline dönüştürülmüştür; tiyatroların işlevini yitirmesinde, Hristiyanlığın yayılmasıyla tiyatro gösterilerine duyulan hoşnutsuzluğun etkileri olmuştur.

Bouleuterion (Meclis Binası) yapısı Güney Agora'nın kuzeyinde kurulmuştur ve agoraya bağlantısı vardır. Yapının çapı yaklaşık 35 metre ve 500-600 izleyici kapasitesine sahiptir; bulunduğu alan oyularak oluşturulmuştur; yapının mimari bloklarının çoğu kentin farklı yapılarında, geç dönemlerde ise çevre yerleşimlerinde

Laodikeia Batı Tiyatrosu 8000 izleyici kapasitelidir.

Bouleuterion (Meclis Binası) 35 m. çapında, 500-600 kişi kapasitelidir.

kullanılmak üzere sökülüp götürülmüştür. Yapım tarihi olasılıkla M.S.135 yılı sonrası olmalıdır.

Stadyum, kentte, sportif etkinliklerin, oyunların, gösterilerin sergilendiği önemli yapılardan birisidir; kentin güneyine, bulunduğu alan oyularak inşa edilmiştir; 285x70 metre boyutunda bir alana oturan görkemli yapının basamakları mermerden yapılmıştır ve yaklaşık 20-25 bin izleyici kapasitesine sahiptir. Mimari bloklarının çoğu, yakınında bulunan Goncalı tren istasyonunun yanı sıra çevre köylerin konut yapımında kullanılmıştır. Laodikeia stadyumunda, yerel sporcuların yanı sıra Lykos Vadisi kentleri arasında Hierapolis, Kolossai, Attouda ve Trapezopolis sporcularının da yarışma ve gösterilere katıldığı düşünülmektedir; stadyumun kuzey bitişiğinde bulunan hamam yapısından sporcular yararlanmış olmalıdırlar. Stadyumda uzun atlama, koşu, disk atma gibi yarışmaların yanı sıra Roma Dönemi'nden başlayarak gladyatör gösterileri ve yırtıcı hayvanlarla (kaplan, panter, aslan, leopar) mücadele gösterileri de yapılmaya başlanmıştır. Gladyatörlerin kendi aralarında ve boğalarla yaptıkları gösteriler ilgi çekmekteydi.

İmparator I.Constantinus'un Hristiyanlığı diğer dinlerle eşit konumda tanınması (M.S.313) bu dinin hızla yayılmasına neden olmuştur; Laodikeia'da bu dönemle birlikte çok sayıda **kilise** inşa edilmiştir. Kent ününü bu dönemde de sürdürmüştür. Nicaea (İznik) Konsili'nin M.S.325 yılında toplanmasının ardından, Doğu Roma (Bizans) kaynaklarına göre Laodikeia'da da kesin tarihi bilinmeyen -olasılıkla M.S.343-381 yılları arasında- bölgesel, Hristiyanlık dini için önemli kararların alındığı konsil toplanmıştır. Kentte inşa edilmiş önemli kiliselerin başında Laodikeia (Kutsal Haç) Kilisesi ve Merkezi Kilise gelir; Laodikeia (Kutsal

Stadyum, 285x70 metre boyutunda, 20-25 bin izleyici kapasitelidir.

Haç) Kilisesi, kentin kuzeydoğusunda inşa edilmiş ve 40,85x37,50 metre boyutunda bir yapıdır. Kilisenin planı diğer örneklerden farklılığıyla ayırt edilir; kilisenin doğu tarafında 1, kuzeyde 5, güneye bakan tarafında ise 5 apsisinin olduğu anlaşılmıştır. Kazı ve araştırmalar sonucu ortaya çıkarılmış diğer kiliseler ise, Kuzey Kilisesi, Kuzeybatı Kilisesi, Güneybatı Kilisesi, Stadyum Kilisesi, Efes Portikosu'nun Kuzeyindeki Apsisi Yapı ve Rotonda-Oktagonal Planlı Kilise'dir.

Laodikeia kazılarında yerli halkın kullandığı birçok **konut** ortaya çıkarılmıştır; kentin güneyinde, Asopos Vadisi'ni gören -tabanı mozaikli- Güney Roma Villa yapısı kazılar sonucunda gün yüzüne çıkarılmıştır; kentte yer alan önemli sivil mimari örneklerinden bir tanesi de Suriye Caddesi'nin kuzeyinde bulunmuş A Evi'dir; A Evi kompleksinin içinde 47 mekân, 2 koridor ve 5 dükkân yer almaktadır; A Evi geç evresinde, -üzere- zanaatkârlara ait olduğu düşünülen atölyeler de yapılmıştır; A Evi mekânlarının M.S.3.-7.yüzyıllar arasında kullanıldığı anlaşılmıştır; A Evi'nde, iç ve peristylli avlu ve etrafında, -diğer bölümler- yatak odaları, oturma ve kabul odaları, mutfak, kiler ve depo bulunmaktadır. Diğer ilgi çekici konut yapısı ise Kuzey Tiyatrosu'nun yakınında bulunmuş Kiliseli Peristylli Ev'dir.

Agora'nın Tiberius Portikosu frizinde yer alan portreler. Aphrodisias.

III

HİERAPOLİS VE LAODİKEİA'NIN ÇEVRESİ

- KOLOSSAI
- ATTOUDA
- TRAPEZOPOLİS
- APOLLONİA SALBAKE
- SEBASTAPOLİS
- HERAKLEİA SALBAKE
- HERAKLEİA HİERON
- APHRODİSİAS
- TABAI
- TRİPOLİS
- APOLLON LAİRBENOS TAPINAGI
- BEYCESULTAN HÖYÜĞÜ
- EUMENEİA

III. BÖLÜM

HİERAPOLİS VE LAODIKEİA'NIN ÇEVRESİ

KOLOSSAI

Antik kaynaklarda ismi anılan Kolossai Lykos Vadisi kentlerinden birisidir. Denizli modern yerleşiminin 25 kilometre doğusunda, Honaz Dağı (Kadmos) eteğindeki bir yamaç üzerinde, vadi içinde görülebilen yaklaşık 60 metre yüksekliğindeki bir höyük / tepe üzerinde kurulmuştur. Kentin kuzeyinden Aksu Çayı geçmektedir. Denizli-Ankara karayolunun 16.kilometresinden ayrılıp, güneye (sağa) Honaz'a devam eden karayolu antik yerleşim içinden geçer. Kolossai'de yapılan araştırmalarda ilk yerleşimin Kalkolitik Dönem'de başladığı anlaşılmıştır. Kolossai isimli kentin M.Ö. 8. yüzyılda kurulduğu bilinmektedir. Antik kaynaklarda kentin ismi sık geçer; Strabon, Laodikeia'nın

komşusu olarak nitelendirdiği kentin isminin yetiştirdiği koyunlardan geldiğini aktarmıştır. Lykos Vadisi kentleri, dokuma ürünlerinin ünlü olması, antik yolların kavşağında bulunmaları nedeniyle yaptıkları ticaretle gelişip, zenginleşmişlerdir; dokuma ürünlerini pazarlayabilmek için Hierapolis, Laodikeia

Kolossai yerleşimi Denizli'nin 25 kilometre doğusundadır.

Kolossai'de değirmenlere su götüren kanal.

ve Kolossai'nin birlik oluşturdıkları bilinmektedir. Kolossai yerleşiminin yol kavşağı üzerinde oluşu, bölgeye egemen olan güçlerin ilgisini çekmiştir; Persler, ünlü Kral Yolu'yla Batı Anadolu'ya yaptıkları seferde bu kentte konaklamışlardır; Pers egemenliğinde kentin geliştiği bilinmektedir. Klasik Dönem'e ait kent hakkında bir veri olmamasına karşın Kolossai, Ksenophon'a göre Frigya'nın önemli, 6 büyük kentinden birisiydi. Seleukoslular Dönemi'nde komşusu Laodikeia'nın gelişip zenginleşmesi Kolossai'yi gölgeleyerek önemsiz bir kent haline getirmiştir. Hristiyanlığın yayılması sırasında Aziz Paulus'un yakını, Kolossaili -olasılıkla tekstil tüccarı- Epaphras'a gönderdiği mektuplar Hierapolis ve Laodikeia'da halka okunmuştur; bu üç kentte Yahudi toplulukları arasında Hristiyanlık hızla yayılmaya başlamıştır; komşularıyla birlikte Kolossai'de de Hristiyanlık

Lydionlar (Losyon kapları), Kolossai. H.A.M.

M.S.40'lı ve 50'li yıllardan itibaren benimsenmeye başlamıştır. Kent, Aziz Epaphras sayesinde geçmiş dönemdeki ününe tekrar kavuşmuştur.

Lykos Vadisi'nde yaşanan depremler -diğer kentlerde olduğu gibi- Kolossai'nin de yıkımına neden olmuştur. M.S.1.yüzyılda yaşanan deprem kenti harap etmiştir; M.S.5. ve 7.yüzyılda meydana gelen depremler ise bu kentleri yaşanmaz hale getirerek, terk edilmesine neden olmuştur. Kentin 2 kilometre güneyinde bulunan Honaz İlçesi'nin bulunduğu yerde Khonai ismiyle kurulan yerleşime Kolossaililerin de göç ettikleri sanılmaktadır. Kolossai'de yerleşimin kuzeyinde olduğu bilinen -günümüzde yapı izlerine rastlanamayan- St.Micheal Kilisesi Anadolu'nun en önemli kiliselerinden birisiydi. Kolossaili yazar Niketas Khoniates, Doğu Roma (Bizans) imparatoru I.Manuel'in, Myriokephalon Savaşı öncesi kentte bulunan St.Michael Kilisesi'ni ziyaret ettiğini, imparatorun kiliseye hayran kaldığını bildirmiştir; bu aktarımlar, St.Michael Kilisesi'nin 11. ve 12.yüzyıllarda da bilinen önemli bir kilise olduğunu göstermektedir. Bölgeye 13.yüzyılda Türklerin hâkim olmasıyla, Honaz'da kurulan Khonai yerleşimi de terk edilmiş olmalıdır.

Kolossai yerleşiminin yer aldığı höyük / tepe üzerinde birçok yapının izine rastlanır. Kent surlarının kalıntıları tepenin kuzeyindedir; tepe üzerinde çok sayıda sütun, sütun başlığı, traverten blokları, çanak-çömlek parçaları görülür; kentin tiyatrosu tepenin doğusundadır; tiyatroya ait basamakların üst kısımlarına ait bloklar görülebilmektedir; büyük kısmı toprak altında olan tiyatronun tek kademeli özelliğe sahip, 12-15 oturma basamağı olduğu sanılmaktadır. Höyük / tepenin kuzey yakınında kentin nekropolü içinde tümülüs ve kayalarla oyulmuş mezarlar bulunmaktadır; ayrıca bu alanda Aksu Çayı'ndan, kanallarla getirilmiş suyla çalışan altı değirmenin olukları görülmektedir.

ATTOUDA

Attouda antik yerleşimi, Denizli'ye bağlı Sarayköy İlçesi'nin 17 kilometre güneybatısında yer alan Hisarköy içindedir; modern köy antik yerleşim üzerine kurulmuştur; köy içindeki yapıların duvarlarında, kapı önlerinde, sokak başlarında, caminin bahçesinde çok sayıda antik mimari blok görülmektedir.

Attouda antik yerleşimi Hisarköy'ün içindedir.

Attouda yerleşimi kalıntılarının sergilendiği köy müzesi sonradan kapatılmıştır.

Köyde açılmış yerel bir müzenin birkaç defa soyulmasından sonra müze içindeki eserler Denizli Müzesi'ne taşınmıştır; bu eserlerin bir kısmı ise caminin bitişiğinde sergilenmektedir.

Attouda, Salbakos (Babadağ) Dağı eteğine M.Ö.200'lü yıllarda kurulmuştur.

Frigya ve Karia sınırında kurulan Attouda, Laodikeia'yı Aphrodisias'a bağlayan antik yol üzerindedir. Attouda, Roma Dönemi'nde Karia sınırları içinde varlığını sürdürmüştür. Kent, Roma imparatorluğu ve sonrasında adına sikkeler basmıştır; sikkelerin bir yüzünde kentin adı, diğer yüzünde ise tanrı ya da kralların betimlemesi yer almıştır.

Antik kaynaklar, Attouda'da, Men Karou Tapınağı'nın olduğunu, tapınak içinde Tanrı Men'e ait heykel yer aldığını aktarmışlardır; ayrıca kente Artemis Anaitis Kültü'nün varlığından da söz etmişlerdir. Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde ise kentin ismi piskoposluk kayıtlarında yazılıdır.

Attouda kentinin üzerinde bulunan Hisarköy toprakları 1.Derecede Sit Alanı içerisindedir; köyün antik yerleşim üzerinden kaldırılarak başka yere taşınması geçmiş yıllarda gündeme alınmıştır. Antik yapıları köy içinde tespit edilemek olanaksızdır; kent yapılarına ait çok sayıda mimari blok köy içinde görülebilmektedir; antik yerleşimin nekropolü ise köyün kuzeyindedir; Sarayköy-Hisarköy yol çalışmaları sırasında ortaya çıkan nekropol içinde kayaya oyulmuş mezarlar, tonozlu mezarlar ve basit türde yapılmış mezarlar görülebilmektedir.

Köy camisi bitişiğinde sergilenen antik kalıntılar.

TRAPEZOPOLİS

Trapezopolis, çevreye hakim yüksek tepe üzerindedir.

Trapezopolis yerleşimi, Denizli'ye bağlı Babadağ İlçesi'nin Bekirler Köyü yakınlarındadır; kent kalıntıları köyün kuzeydoğusunda yer alan Boludüzü mevkiinde, yüksek bir tepe üzerinde kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan düzlük üzerine yayılmıştır. Bu düzlük üzerinden kuzeydoğuda yer alan Hierapolis / Pamukkale görülebilmektedir.

Trapezopolis yerleşimi, tarım çalışmaları ve kaçak kazılarla tahrip olmuştur.

Trapezopolis'in Hellenistik Dönem'de kurulduğu düşünülmektedir; Kent, Hellenistik ve Roma dönemlerinde Karia bölgesinde Alabanda Conventus'u içinde yer almıştır; Doğu Roma (Bizans) Dönemi'nde Frigya sınırları içinde varlığını sürdürmüştür.

Kent yerleşiminin üstünde bulunan düzlüğün dört tarafı uçurumdur. Kentin etrafını çevirmiş sur kalıntıları gözlenir.

Trapezopolis'in doğu yamacında görülen yapı kalıntısı.

Antik yerleşimin üstündeki düzlüğün tamamında tarım faaliyetleri yapılmaktadır; kaçak kazı ve tarımsal faaliyetler nedeniyle yoğun tahribatlar gözlenmektedir. Çok sayıda açılmış kaçak kazı çukurlarında bazı yapılar ortaya çıkmıştır! Kentin içinde bir kiliseye ait yapı kalıntısı, sur kalıntıları ve mezar odası kalıntıları görülebilmektedir. Kentin nekropolü ise batısında geniş bir alana yayılmıştır; mezarlar içinde pişmiş topraktan yapılmış -Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen- lahitler çoğunluktadır; lahitlerin etrafı tuğla ya da taşla örülmüş, kapakları üzerine kapatılmıştır; ölü hediyeleri lahdin içine ve dış kısmına konulmuştur.

Kentin Güneybatı yakınındaki Bekirler

Bekirler Köyü içinde kapı önlerinde çok sayıda antik mimari bloklara rastlanır.

Köy sokaklarında ve konutların önlerinde antik yerleşime ait çok sayıda sütun, sütun başı, stel ve diğer mimari bloklar görülmektedir.

APOLLONİA SALBAKE

Kent yerleşimi, Denizli'yi Muğla'ya bağlayan ana kara yolu üzerinde, verimli Tavas Ovası içinde, Medet Köyü'ndedir; Apollonia Salbake kent kalıntıları Tavas İlçesi'nin 7 kilometre güneybatısında yer alan Medet Köyü içinden başlayarak batısında bulunan höyük yerleşiminde ve yakın çevresinde görülmektedir. Antik yerleşim, batıda, Kale İlçesi'nde yer alan Tabai üzerinden Karia'ya; güneyde Tavas'a 19 kilometre uzaklıkta Sebastapolis (Kızılca Kasabası) yoluyla Kibyra ve Likya'ya; doğuda ise Frigya'ya uzanan antik yollar üzerindedir. Kentteki

Medet Köyü içinde çömlek atölyeleri üretim yapmaktadır.

Yerel çömlekçi ustalarının antik figürlerle süsledikleri kap.

en erken buluntulara köy içindeki höyükte rastlanmıştır; ele geçen çanak çömlek parçaları Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Günümüzde modern köy içinde çömlek atölyeleri hâlâ varlığını sürdürmektedir; kadın zanaatkarların da çalıştığı atölyelerde çömlekçi ustaları antik dönem ve öncesinin kaplarının örneklerine yeni yorumlar getirerek üretim yapmaktadır; bu atölyelerde çömlekçi çarkları artık ayakla değil, elektrik motoru gücüyle dönmektedir.

Apollonia Salbake Nekropolü'ndeki mezarlar.

Apollonia Salbake isimli kentin Hellenistik Dönem'de kurulduğu bilinmektedir; kent, gelişimini ve büyümesini Roma Dönemi'nde sürdürmüştür. Medet köyü içinde görülebilen kalıntıları arasında, köy camisinin avlusuyla bitişik Hadrianus Dönemi'ne tarihlenen Apollon Tapınağı kalıntısı vardır. Günümüz ibadet yeriyle, Antik Dönem tapınağının iç içe oluşu dikkat çekicidir. Kentin *nekropolü*'ne ait mezarlar köyün doğusunda görülmektedir; yol kenarında ana kayaya oyulmuş, bitişik iki lahit görülür; lahitlerin güney cepheleri girland ve kalkan kabartmasıyla bezelidir; lahitlerin diğer cepheleri işlenmemiş, doğal haliyle bırakılmıştır; *nekropol* alanında tuğla mezarlara da rastlanır. Kent kendi adına sikkeler de basmıştır; M.Ö.1.ve M.S.1.yüzyıllar arasında basılan sikkeler üzerindeki betimlemelerde tanrısal figürler

Nekropol alanı.

görülmektedir. Kent içinde Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait kalıntılara rastlanmamıştır; bölge 12.yüzyıldan başlayarak Türklerin egemenliğine girmiştir.

SEBASTAPOLİS

Sebastapolis antik yerleşimi üzerinde bulunan bahçeler.

Antik yerleşim, Denizli'ye bağlı Tavas İlçesi'nin 19 kilometre doğusunda Kızılca Kasabası yakınlarındadır; yerleşim, kasabanın 2 kilometre doğusunda geniş bir alana yayılmıştır; kent kalıntıları tarım alanları ve bahçeler içinde görülebilmektedir; kent kalıntıları üzerinde yapılan yoğun tarım faaliyetleri yerleşim yapılarına büyük zarar vermiştir; yerleşim alanında çok sayıda kaçak kazı çukuru gözlenmektedir. Sebastapolis kenti, Tralles'ten (Aydın) başlayıp Aphrodisias ve

Sebastapolis nekropolü; kaçak kazı çukuru.

güneybatısında Apollonia Salbake, Kibyra üzerinden Likya'ya uzanan antik yol üzerinde kurulmuştur. Kent yerleşiminde görülebilen yapı kalıntıları Roma ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne aittir.

Sebastapolis Nekropolü içindeki lahitler.

Kentin *akropolü* Höyük Tepesi'dir; 150 metre çapında, 7 metre yükseklikte olan tepenin üzerinde bazı yapılara ait temel kalıntıları, mimari parçalar gözlenmektedir; olasılıkla Höyük Tepe üzerinde görülen mimari parçaların bazıları bir tapınağa ait olmalıdır. Kentin stadyumu 150x60 metre boyutundadır; üzerinde tarım faaliyeti yapılması nedeniyle çok tahrip olmuştur; tabanı erozyon nedeniyle dolmuştur. Kentin *nekropol* alanı, Höyük Tepe'sinin yaklaşık 1,5 kilometre doğusundaki geniş alana yayılmıştır; *nekropol* alanında çok sayıda -toprak içinde- olan lahit teknesi ve kapakları görülmektedir; Roma Dönemi'ne tarihlenen lahitlerin üzerinde *girland* bezemeleri dikkat çeker; *nekropol* alanı kaçak kazılarla tahribata uğramıştır.

HERAKLEİA SALBAKE

Vakıf Köyü içinde yer alan Herakleia Salbake stadyumu.

Herakleia Salbake kent kalıntıları, Tavas İlçesi'nin 10 kilometre kuzeybatısında yer alan Vakıf Köyü içindedir. Köy içindeki yapıların duvarlarında, kapı önlerinde, cami bitişiğinde çok sayıda Antik Dönem'e ait mimari bloklar, sütun ve sütun başları

görülmüş; köy içinde, yine Roma Dönemi mimari bloklarından 1949 yılında yapılmış köy çeşmesi ilgi çeker. Bir Karia kenti olarak varlığını sürdüren Herakleia Salbake'nin batısında Aphrodisias, güneyinde Apollonia Salbake, Tabai ve güneydoğusunda Sebastapolis yer

Vakıf köylüleri antik yerleşimle iç içe yaşarlar.

Antik taşlardan yapılmış 1949 tarihli köy çeşmesi.

Köyün bitişiğindeki bahçelerde görülen antik yerleşim kalıntıları.

alır; kent yerleşimi, Tralles'ten (Aydın) başlayıp Aphrodisias, Apollonia Salbake ve Sebastapolis'ten Kibyra'ya uzanan antik yolun üzerinde kurulmuştur. Kent kalıntıları, Vakıf Köyü yerleşiminin kuzeybatısından itibaren başlar; modern yerleşimle iç içe görülen ilk yapı kentin stadyumudur;

Antik taş üzerine kazınmış oyun çizgileri.

2002 yılında Denizli Müzesi'nin başlattığı kazılarla basamaklarının bir kısmı ortaya çıkarılmıştır; yapı doğu-batı yönünde uzanır; batısındaki basamakları yok olmuştur. Kent, iki yanından akarsu (dere) geçen tepe

Bahçe içlerinde görülen antik duvar örgüsü.

üzerine kurulmuştur; tepenin çevresi surlarla çevrilmiştir; surlar içinde çok sayıda devşirme -Roma Dönemi'ne ait- mimari blok vardır. Yerleşim içinde birçok yapının temellerine ait duvar örgüleri ve bir tonozlu yapı görülebilmektedir.

Herakleia Hieron kalıntıları içindeki bloklarda çok sayıda mitolojik betimleme içeren kabartma görülür.

HERAKLEİA HIERON

Herakleia Hieron kabartmaları.

Herakleia Hieron kalıntıları, Tavas İlçesi'ne bağlı Kızılcabölük Kasabası yakınlarındadır; tapınak kalıntıları kasabanın 1 kilometre kuzey-doğusunda

Kocapınar ve Örensirtı mevkiinde bir yamaç üzerinde yer almaktadır; batısında yer alan Karia kenti Herakleia Salbake'ye uzaklığı dört kilometredir. Tapınak yerleşimi, Karia ve Frigya arasında sınır teşkil eden Salbakos Dağı'nın (Babadağ) güney yamaçlarına kurulmuştur. Tapınak alanında görülen çok sayıda mermer bloklar üzerinde mitolojik anlatım içeren

Herakleia Hieron kabartmaları.

kabartmalar ilgi çeker; kabartma sahneleri, Artemis, Herakles, Pan, Dionysos ve Menaad tanrı ve tanrıçalarının betimlendiği anlatımları içerir.

Dikdörtgen bir alana oturmuş yapı, Herakleia adına kurulmuş bir tapınaktır; yapımı M.S.1.yüzyıla tarihlenmiştir.

Blok üzerindeki hayvan betimlemesi.

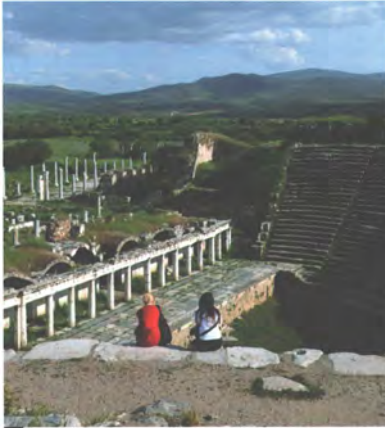
APHRODISİAS

Aphrodisias, Karacasu İlçesi'nin 13 kilometre güneyinde Geyre Köyü yakınındadır; antik yerleşime, Aydın-Nazilli-Karacasu ya da Denizli-Tavas karayoluyla da gidilebilir. 1960 yılı öncesinde Geyre Köyü Aphrodisias kentinin üzerinde kuruluydu; antik yerleşim ile Geyre köy yerleşimi iç içeydi; 1960'lı yıllarda köy, antik yerleşimin 2 kilometre batısına taşınmıştır. Yerleşimin kaldırılması sırasında köy içinde bulunan Deveci Hanı, Latifoğulları Evi, köyün kahvehanesi ve Hüseyin Kunak

Evi korunarak günümüze ulaşmıştır; Deveci Hanı, ören yeri içinde, sergi salonu ve hediyelik eşya ve kitap satış yeri olarak hizmet vermektedir.

Aphrodisias, Salbakos Dağı'nın (Baba Dağı) güneybatı tarafına kurulmuştur; en erken yerleşim izleri Geç Neolitik Dönem'e kadar geriye gider; bu dönemdeki yaşam izlerine tiyatronun da üzerinde

bulunduğu höyükte rastlanmıştır; tiyatro, kentin en eski yerleşimi höyük üzerine sonraki dönemlerde kurulmuştur; Geyre Köyü yapılarının bir kısmı da höyükteki tiyatronun üzerindeydi; farklı dönem yapılarının üst üste binen katmanlarıyla oluşan höyük yapısı Aphrodisias'da da karşımıza çıkmaktadır.

Kentin eski yerleşimi (höyük) üzerine kurulmuş Aphrodisias Tiyatrosu.

İlk yerleşim yerlerinden bir diğeri ise, doğuda yer alan Pekmez Tepe'dir. Ören yerinde Kalkolitik Dönem ve sonrası Tunç Çağı'nda da yerleşim sürmüştür; kentin ilk dönemlerinde var olan yerleşimler üzerinde bir ya da iki köy olmalıdır. Büyük Menderes (Maiandros) Nehri ve kollarının hayat verdiği verimli toprakların yakında olması kent yerinin seçiminde belirleyici olmuştur. Kent yerleşiminde Aphrodisias ismi M.Ö.2.yüzyıldan itibaren kullanılır olmuştur; bu yüzyıldan önceki dönemlerde kent yerleşiminin ismi Lelegenpolis, Megalopolis ve Ninoe'dir. Doğu Roma'lı (Bizans) dilbilimci, yazar Stephanos, Lelegenpolis'i, Pelagslarla Leleglerin kurduğunu aktarmıştır. Son ismi Ninoe, Asur Kralı Ninos'un isminden, Ninos ise Aşk ve savaş tanrısı Nin'den kaynaklanmış olmalıdır. Nin'in Hellenistik Dönem'de karşılığı ise Aphrodit'tir: Aşk ve güzellik tanrıçasına bu kentte bazı özellikler de eklenmiştir; sabah ve akşam yıldızının tanrısı, bereket tanrısı...

Roma Dönemi'nden günümüze ulaşan yapılarıyla görkemli bir kenttir Aphrodisias; Roma Dönemi'ne tarihlenen kazı buluntuları arasında günümüze ulaşan heykelleri olağanüstü güzelliktedir; kentin, çok

yakında bulunan mermer ocaklarında çıkarılan kaliteli, işlenmeye uygun mermerlerin yontu sanatçıların elinde kabartmalar ve heykellere dönüşmesiyle kent heykeltıraşlık merkezi haline dönüşmüştür; yontu ustalarının eserleri Roma dünyasında tanınır olmuştur; M.Ö. 1. yüzyıldan M.S.5. yüzyıla kadar kentte varlığı süren "*Heykeltıraşlık Okulu*" yetiştirdiği sanatçılar ve sanat eserleriyle Roma dünyasında ün yapmıştır. Aphrodisias'ta üretilen **heykeller, kabartmalar, portreler**, lahit vb. sanat ürünleri, kent dışında, Akdeniz kıyılarında, Roma topraklarında aranır olmuştur; kentten bu coğrafyalara çok sayıda heykeltıraşlık ürünleri ihraç

edilmiştir. Aprodiasias, yetiştirdiği düşünür ve yazarlarıyla da antik dünyada ünlü bir kentti; M.S.1.yüzyılda Xenocrates tıbbi eserler, Chariton ise yazdığı romanıyla çağında ilker arasında yerini almıştır; Aristo'nun eserlerini ustaca yorumlayan, M.S.2.yüzyılın sonlarında Atina'da Aristo üzerine dersler veren Alexander da kentteki düşünürlerden birisidir. Aphrodisias, Roma Dönemi'nde gelişerek büyümüş, görkemli yapıları, kent sanatçıların ürettiği heykeltıraşlık eserleriyle süslenmiştir.

Flavius Palmatus'un heykeli.
Yaklaşık M.S.500. Aphrodisias Müzesi.

Agora'nın Tiberius Portikosu frizinde yer alan portreler.

Hristiyanlığın yayılması ve imparatorluğun ikiye bölünmesi kentin sosyal, kültürel, ekonomik yaşamında değişimlere neden olmuştur; kentte M.S.4.yüzyılda piskoposluk kurulmuştur; yeni dinin hızlı yayılması yine de pagan tapınımını yok edememiştir; bu çekişmenin sonunda 7.yüzyıla doğru Aphrodisias'ın ismi değiştirilip Stavropolis (Haç Kenti) olarak anılmaya başlanmıştır; bazı kaynaklarda kentin ismi Karia olarak da geçmektedir; 1960 yılına kadar ören yeri üzerinde varlığını sürdüren Geyre Köyü'nün isminin de Karia'dan türediği sanılmaktadır. Kentin gerilemesi ve yıkımında bölgeden geçen fay hattı üzerinde olması etkili olmuştur; yıkıcı depremler diğer, Karia, ve Frigya kentlerinde olduğu gibi kenti yaşanmaz hale getirmiştir; M.S.4.yüzyıl surlarının onarılamaz duruma gelmesiyle tiyatronun olduğu höyük / tepe üzerine küçük bir savunma kalesi yapılmıştır. 6.-7.yüzyıllarda kentin yıkımında bölgede süren Arap saldırılarının da etkisi olmuştur.13.yüzyılda Türk egemenliğine giren bölgede Aydın ve Menteşe Beyliği hüküm sürmüştür; bu tarihlerde kent terk edilmiş olmalıdır.

Kentin yeniden keşfi 17.yüzyıl gezginleriyle başlamış, sonraki yüzyıllarda da birçok gezgin ve araştırmacı

Aphrodisias'ı ziyaret etmiştir; 1835 yılında Charles Texier, 1892 yılında İstanbul Müze-i Hümayun müdürü Osman Hamdi Bey kenti ziyaret etmiştir; ilk kazıları 1904 yılında Fransız mühendis, koleksiyoner Paul Gaudin başlatmış, sonrasında Gustave Mendel sürdürmüştür. 1937 yılında Giulio Jacopi başkanlığında İtalyan heyetinin kentte kazı ve araştırmaları olmuştur. Geyre Köyü'nün ören yeri üzerinden taşınmaya başlanmasıyla 1961 yılında New York Üniversitesi adına Türk bilim insanı Kenan Erim başkanlığında kazılara tekrar başlanmış, Kenan Erim'in ölüm tarihi olan 1990 yılına kadar kesintisiz sürmüştür. Günümüzde aynı üniversitenin bilim ekibi kazı ve restorasyonları sürdürmektedir. Kazılarda bulunmuş eserler ören yerine kurulmuş Aphrodisias Müzesi salonlarında sergilenmektedir.

Aphrodisias ören yerinde, müzeden sonra kuzeye (sağa) dönen gezi yolu önce anıtsal kapıya, sonrasında Aphrodit Tapınağı, Stadyum, Odeon, Roma Hamamı, Agora ve Tiyatro'nun ardından tekrar müzenin olduğu alana çıkar; müzeden sağa döndüğünde ziyaretçileri ilk karşılayan görkemli yapı **Tetrapylon**'dur (anıtsal kapı);

Aphrodisias'ın görkemli Tetrapylon'u (anıtsal kapı). Yunanca Tetra dört, pylon ana kapı anlamına gelmektedir.

Aphrodite Tapınağı, Tetrapylon'un 100 m. batısındadır.

yaklaşık 100 metre sonra batıda Aphrodit Tapınağı vardır; tapınak geç dönemlerde kiliseye dönüştürülmüştür; tapınağın güney yakınındaki *Odeon* ise ziyaretçilerin hemen dikkatini çekecektir. *Odeon*'un batısında

Aphrodisias Odeonu'nun üstü çatıyla kaplıydı.

ise Piskoposluk Sarayı görülebilir. Kentin kuzey ucuna devam eden gezi yolu 262x59 metre boyutundaki kentin görkemli yapısı Stadyum'a çıkar. Gezi güzergâhı üzerinde ziyaretçileri karşılayan önemli diğer yapı ise

Stadyum, 262x59 m. boyutundadır ve 30 bin izleyici kapasitesine sahiptir.

Hadrianus Hamamları yakınındaki mermer havuz.

Hadrianus Hamamları'dır; günümüze sağlam ulaşmış hamam yapısının taban döşemeleri dikkat çekicidir. Gezi güzergâhı *Agora*nın güneyinden geçerek kentin akropolü olan höyük / tepe üzerinde yer alan Tiyatro'ya

Kentin görkemli tiyatrosu M.Ö.1.yy'ın ikinci yarısına tarihlenir.

ulaşır; *Tetrastoon* ve Tiyatro Hamamları ise Tiyatro'nun doğusundadır. Geyre Köyü'nün kaldırılmasıyla ortaya çıkarılan görkemli *Sebasteion* yapısı müzenin batısında ziyaretçileri karşılamaktadır;

Son yıllarda yapılan restorasyonla ayağa kaldırılan Sebasteion.

■ Aphrodite'in hizmetkarları Üç Güzeller kabartması. Sebasteion. Aphrodisias Müzesi, Sevgi Gönül Salonu.

kenkte ortaya çıkarılmış önemli bir yapı olan **Sebasteion**, son yıllarda yapılan restorasyonla ayağa kaldırılmıştır; yapının üzerindeki kabartmaların kopyaları yerlerine konmuştur; orijinal kabartmaları ise müzenin kuzey bitişiğinde yeni kurulmuş **Sebasteion Rölyefleri-Sevgi Gönül Salonu'nda** sergilenmektedir. Ören yeri içine yapılmış eski müze salonlarında, ilk yerleşim döneminden, Osmanlı Dönemi'ne kadar kazılarda bulunan eserler sergilenmektedir; müzenin kapalı vitrinlerinde, süs eşyaları; pişmiş toprak eserler içinde figürünler, kandiller, gaga ağızlı kaplar, maşrapa, sepet kulplu kap, seramik tabak, tutamaklı kap, depas, ayaklı büyük mangal, unguentariumlar; cam kaplar, adak levhası, güneş saati, tartı aletleri ve küçük mermer heykelcikler sergilenmektedir. **Müzenin** diğer salonlarında ise yontu sanatçılarının ürettiği muhteşem heykeller, portreler, kabartmalar, lahitler ve dekoratif amaçla

■ Aphrodisias Müzesinde sergilenen Çocuk Dionysos ve Satyr heykeli (Flavius Zenon'un yapıtı).

yapılmış mimari heykeltıraşlık eserleri sergilenmiştir; çıplak Trophe taşıyan Nykhe, çıplak kahraman Akhilles (?), genç atlet, üzüm yaprağından taç giyen Herakles, çocuk Dionysos ve Satyr, imparator Nevra, Aphrodit, sarhoş Satyr, oturan Apollon, Athena, Demos, filozof Epikouros, boksör Candidianus, boksör, Piseas, vali Alexandrios, Musa (Esin Perisi) ve maskesi, vali Flavius Palmatus, manto giyinmiş iki çocuklu vali, vali Oikoumenios, hayırsever ve yüksek rütbeli vatandaş Pytheas, general, Alexandros (Büyük İskender), lirik şair Pindaros, filozof, general Alkibiades, filozof Sokrates, matematikçi ve düşünür Pythagoras, farklı görünümde erkek ve kadın heykel ve büstlerinin yanı sıra, atlet kabartması, C.Julius Zoilos Anıtı kabartmaları, kıvrımlı akantus bitkisi şeklinde akroter, Mevsimler Lahdi, Aphrodit ve Huzur Mozaigi ve paye başlıkları müzenin ilgili

Apollon ve Soylu Kahraman kabartması. Sebasteion. Aphrodisias Müzesi, Sevgi Gönül Salonu.

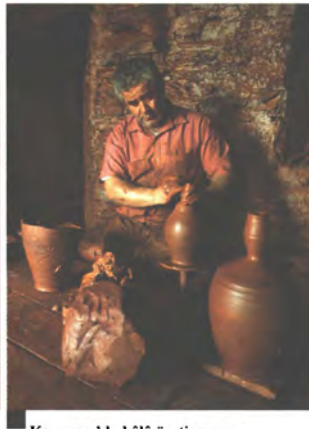
salonlarında sergilenmiştir. 2008 yılında, müzenin kuzey bitişiğine -Cengiz Bektaş'ın tasarladığı- 770 metrekarelik alanı kaplayan ek bir salon yapılmıştır; müzenin yeni bölümü Sebasteion Rölyefleri-Sevgi Gönül Salonu'nda, Sebasteion yapısının görkemli kabartmaları belirli bir dizgeyle sergilenmiştir; müzenin bahçesinde ise

Aphrodisias'ın ünlü lahitleri, heykeller, steller, kabartmalar ve küpler sergilenmiştir. Son yıllarda eski müze, salonları yenilenerek, eserler çağdaş bir anlayışla bilgilendirme panoları eşliğinde sergilenip yeniden ziyarete açılmıştır.

Aphrodisias'ın 13 kilometre kuzeyinde yer alan Karacasu İlçesi'nde bir Etnografya Müzesi bulunmaktadır; müzede kaybolmaya yüz tutmuş birçok zanaata ait ürünler sergilenip, bu zanaatların çömlekçi, dokuma, demirci, derici ve kalaycı, atölyeleri müze içindeki bölümlerde canlandırılmıştır. Müzede, Karacasu çevresinde kullanılmış giyim eşyaları, el işi dantel, oya örnekleri, kilimler, mutfak kapları, bıçaklar, mühürler, kantarlar, zırh ve kalkanlar, ateşli silahlar, ahşap oyma sandık, antik taş bloğundan yapılmış Türkiye Cumhuriyeti'nin 10.kuruluş yıldönümü yazıtı, İslami mezar taşları ve az sayıda arkeolojik taş eser sergilenmektedir. Müzede canlandırılmış çömlekçi atölyeleri yörede hâlâ varlığını sürdürmektedir; ilçe merkezinden kısa sürede ulaşılan çok sayıdaki atölyede mutfak kullanımına

Karacasu Etnografya Müzesi.

Karacasu'da hâlâ üretim yapan çömlekçiler.

yönelik ve dekoratif amaçlı çömlek kaplar, testiler üretilmektedir; çömlek yapımına uygun yörenin toprağı elenip, hamur haline getirilip, "mayalanıp" kadın ve erkek çömlekçi ustaların hünerli ellerinde yöresel formlarda biçimlendirilmekte ve sergilenmektedir.

TABAI

Tabai yerleşimi dört yanı uçurum olan yüksek bir tepe üzerine kurulmuştur.

Tabai kent yerleşimi, Denizli İli'ne bağlı, Kale İlçesi'nin 1 kilometre güneybatısındadır; Tabai, Denizli-Muğla ana karayolunun yaklaşık 80. kilometresinde, ana yolun kuzeyinde yer alır; Bulunduğu coğrafyada yüksek bir tepenin üzerinde olan yerleşimin dört tarafı

Kent yerleşiminde antik kalıntılar.

Tabai antik yerleşimi, modern Kale yerleşiminin 1 km. güneybatısındadır.

korunmaya uygun derin uçurumdur; Tabai ismi Karia dilinde kayalık anlamına gelir. Tepe üzerinde, Hellenistik Dönem'den günümüze kadar yerleşim olmuştur; 50-60 yıl öncesine kadar var olan modern yerleşim, kuzeydoğuda, günümüz Kale yerleşimine taşınmıştır; erken dönemlerde yapılmış bir köprüden geçip, dik yol tırmanılarak kent yerleşimine ulaşılır; kentin üstünde olduğu tepeye araçla da çıkılabilmektedir. Tepe düzlüğü üzerinde ilk göze çarpan Antik Dönem yerleşim kalıntıları ve Osmanlı Dönemi camileridir. Ele geçen bir yazıt, Karia bölgesinin Rodos egemenliği altında olduğu dönemde Tabai'nin Mobolla ve Lomeislilerin içinde bulunduğu bir konfederasyonda yer aldığını göstermektedir. Seleukoslular zamanında sikke basamayan Tabai, Rodos egemenliği altında adına sikkeler basmıştır; gümüş ve bronz üzerine basılmış kent sikkelerinin bir yüzünde tanrı Apollon, Zeus, Herakles, Athena ve Dionysos, diğer yüzünde ise "Tabenon" yazısının yanında kenti simgeleyen boğa ve bereket boynuzu figürü betimlemeleri görülmektedir. Kentin kurulu olduğu tepe üzerinde, Roma Hamamı, sarnıç, kuyular, tepenin kuzey ve güneybatısında "Açık Hava Kutsal Alanı" içinde ana kayaya oyulmuş nişler, oyuklar ve kurban kesim yeri görülür; "Kutsal Alan" içinde, kentin kuzeyindeki ana kaya üzerine

Tabai Açık Hava Kutsal Alanı kaya oyukları.

Kutsal Alan'daki oyuk/mağara içindeki nişler.

Kutsal Alan'daki mağara.

açılmış nişin yüksekliği 94, genişliği üst bölümde 65, derinliği ise 30 santimetredir. Asıl "*Kutsal Alan*" kentin kuzey surlarıyla bitişik ana kaya üzerindedir; ana kaya üzerine 78 santimetre genişliğinde bir mağara oyuğu açılmıştır; bu bölümün önünde kurban kesimi için küçük bir düzlük oluşturulmuştur; boğalar bu alanda kurban edilmiş olmalıdır; "*Kutsal Alan*" içinde yer alan "*Kaya Tapınağı*" ise kentin güneybatısındadır; derin uçuruma bakan ana kayanın içi kuzey-güney yönde oyularak dikdörtgen bir mekân oluşturulmuştur; 3,20x6,80 metre boyutundaki tapınak ana mekânına kayaya oyulmuş bir koridorla girilir; ana mekânın güney duvarında ve girişin her iki yanında nişler vardır; bu nişlere

olasılıkla heykelcikler konulmuş olmalıdır; "*Kaya Tapınağı*" kapısının üzerinde yer alan üçgen bir alınlık dış frizle çevrilmiştir. Araştırmalarda elde edilen verilere göre Tabai "*Kutsal Alan*"nda olasılıkla, Frigler ve sonrasında Kybele adına tapınım yapılmış olmalıdır. Tabai yerleşiminde Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşmış iki cami vardır; camilerin bir tanesinin sadece minaresi günümüze sağlam ulaşmıştır; diğeri Cevher Paşa Camisi'nin ise son yıllarda restorasyonu yapılmıştır; caminin ahşap direkleri ve kalem işi süslemeleri dikkat çekicidir.

Tabai yerleşimi üzerinde Osmanlı camileri.

TRİPOLİS

Hamam yapısı.

Tripolis antik yerleşimi, Denizli İli, Buldan İlçesi'ne bağlı Yenice Kasabası'nın yakın doğusunda yer alır; antik yerleşim, güneyinde bulunan modern Denizli kent merkezine 40 kilometre uzaklıktadır. Kent yerleşimi, Büyük Menderes Irmağı ile kasaba arasındaki yamaca yayılmıştır. Tripolis, güneyde, Lykos Vadisi'nde kurulmuş Hierapolis'e 20, Laodikeia'ya ise 30 kilometre uzaklıktadır.

Tripolis çevresinde yapılan araştırmalarda ilk yerleşim buluntularının M.Ö.5000 yılına kadar geriye gittiği anlaşılmıştır. Büyük Menderes yakınlarındaki Akkaya Höyük'te Kalkolitik Dönem ve Erken Tunç Çağı'na, Hamambükü Höyük'te ise Erken Tunç

Kazılarla ortaya çıkarılan Agora.

Tripolis'te bulunmuş bir yazıt.

Çağı, Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı'na ait yerleşim izlerine rastlanmıştır. Hellenistik Dönem'de -M.Ö.3.yüzyılda- Lidya sınırları içinde yerleşimin ismi Apollonia'dır; ardından Antonionopolis olarak anılmıştır. Tripolis antik yerleşimi Lidya, Frigya ve Karia bölgelerinin kesişim noktasında yer alır; M.Ö.1.yüzyılda bu üç bölgeden gelen halkların yerleşimi nedeniyle Tripolis ismiyle anılır olmuştur. M.Ö.190 yılında Bergama Krallığı ile Seleukoslar arasında yapılan Magnesia Savaşı sonrasında M.Ö.188 yılında yapılan Apameia barış antlaşmasıyla diğer kentler gibi Tripolis de Bergama Krallığı egemenliği altına girmiştir; ardından kral III.Attalos'un vasiyetiyle M.Ö.133 yılında Roma topraklarına dahil edilmiştir.

Kent, en parlak yıllarını Roma Dönemi'nde yaşamıştır; M.S.2.yüzyılda görkemli yapılar kazandırılmıştır; stadyum, hamamlar, tiyatro, şehir kapıları, caddeler ve meclis binası bu yapılar arasındadır. Tripolis, imparatorluk döneminde Sardes *Conventusu* içinde yer almış, sonrasında Apameia *Conventusu*'na dâhil edilmiştir. Kent, M.S.325 yılında toplanan Nicaea Konsil'ine piskoposluk düzeyinde katılmıştır.

Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan Nymphaeum ve Erken Bizans yapıları.

Tripolis Nekropolü içinde bir mezar.

Tripolis, Çürüksu Vadisi içinde yer alan diğer kentler gibi yaşanan depremlerden ve dış saldırılardan olumsuz etkilenmiştir; M.S.494 yılındaki deprem kentin yıkımına neden olmuştur; bölgede yaşanan 7.yüzyıl depremi de kenti olumsuz etkilemiş olmalıdır. Depremin yıkımına 7.yüzyılda

Sasanilerin dış saldırıları da etkilenince kent terk edilmeye başlanmıştır. Bölge 13.yüzyıldan başlayarak Selçuklu Türklerinin eline geçmiştir.

Tripolis'te son yıllarda yapılan kazılarda, erozyon sonucu kalın toprak tabakası altında kalan yapılar ortaya çıkarılmaya başlanmıştır.

Kazılar ve restorasyon sonrası kente gün yüzüne çıkarılan yapılar arasında *Nymphaeum*, Erken Bizans Kilisesi 2, Erken Bizans Kilisesi 4, Güney Sur Kapısı 1, Güney Sur Kapısı 2, Geç Roma *Agorası*, Sütunlu Cadde ve Hierapolis Caddesi bulunur. Tripolis kentinde görülebilecek diğer yapılar arasında -tahrip olmuş- 8000 izleyici kapasiteli tiyatro, kentin kuzeyinde 250 metre uzunluğundaki stadyum, *bouleuterion* (meclis binası), kiliseler, sarnıçlar, surlar ve kentin kuzeyinde ve güneyinde yer alan *nekropol* sayılabilir; kentin kuzeydoğusundaki *nekropol* alanında lahitler yoğunluğu oluştururlar; kuzey ve kuzeybatıdaki *nekropolde* ise çoğunlukla kaya mezarları; güneybatısında ise Erken Bizans Dönemi'ne ait *tonozlu* mezarlar görülür.

Kentte, Denizli Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Pamukkale Üniversitesi öğretim üyesi Bahadır Duman'ın bilimsel danışmanlığında sürdürülen 2012 kazılarında Roma ve Doğu Roma (Bizans) dönemlerine ait yapılar içinde kuş ve meyve betimlemelerinin yer aldığı freskler ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca kentin zengin bir ailesine ait 8 odalı mozaikli bina ile 6.yüzyıla tarihlenen, üzerindeki fresklerde yapılan incelemelerde 10.yüzyıla kadar kullanıldığı anlaşılan bir Doğu Roma (Bizans) kilisesi ortaya çıkarılmıştır.

Tripolis Nekropolü'nden bir lahit.

APOLLON LAİRBENOS TAPINAĞI

Apollon Lairbenos Tapınağı Menderes Irmağı'nı gören yüksek bir tepe üzerinde kurulmuştur.

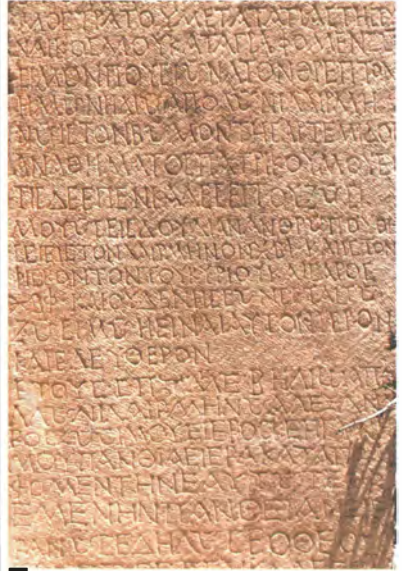
Tapınak, 102x21 metre boyutunda bir alana inşa edilmiştir.

Apollon Lairbenos Tapınağı, Denizli'nin Çal İlçesi'ne bağlı Bahadınlar Köyü'nün dört kilometre kuzeyinde, Büyük Menderes (Maiandros) Irmağı kıyısında -halk arasında Asar Tepe olarak bilinen- yüksek bir tepe üzerine kurulmuştur. Tapınağa, köyün girişinde, kuzeye ayrılan tarım yoluyla ulaşılır. 1887 yılında W.M.Ramsay, D.G.Hogarth ve H.A.Brown tarafından keşfedilen tapınak, güneyinde yer alan Hierapolis'e 50 kilometre uzaklıktadır. Tapınak yapısında ve çevresinde bulunan yazıtlar, tapınağın bir Frigya tanrısı olan Apollon Lairbenos'a adandığını göstermektedir; tapınak ve çevre köylerde ele geçmiş *katagraphe* ve itiraf yazıtları Apollon Lairbenos Tapınağı'nı önemli kılar; Lykos Vadisi kentleri Hierapolis

Tapınakta görülen mimari blok üzerindeki kabartma.

ve Laodikeia'nın yanı sıra Menderes Havzası'nda bulunan kentlerden gelen inananlar Apollon Lairbenos Tapınağı'nda yazıtlı adak sunmaktaydılar. Tanrıya sunulan *katagraphe* yazıtları, inananların, tanrının emri ya da kendi isteğiyle bazı

Tapınakta ve çevre köylerde çok sayıda adak yazıtları bulunmuştur.

Tapınakta, mimari bir blok üzerindeki bezeme.

insanları (köleler, beslemeler, evlatlıklar ve torunlar) ve mülkleri ya da onların gelirlerini tanrı Apollon Lairbenos'un hizmetine sunma içeriklidir. Ayrıca tapınak alanında, -sonradan Hristiyanların da benimsediği- itiraf (kefaret) geleneğini sürdüren yazıtlar da ele geçmiştir; inananlar işledikleri bir günahı itiraf edip (günah çıkarmak) ve işledikleri günahın kefareti için tanrı ve tanrıçaya adak yazıtları sunmaktaydılar. Tapınak, -iki özellikte yazıtlar nedeniyle- Anadolu'da Lidya'nın kuzeydoğusunda varlığı bilinen tapınağın yanı sıra önemli ikinci tapınaktır. Tanrı Apollon Lairbenos, bazı betimlemelerde, bir elinde buğday başağı, meşe dalı, sunu kasesi (*patra*), diğer elinde ise çift

Tapınak alanında görülen bir yazıt.

baltayla (*labrys*) görünür; farklı betimlemelerde ise, Apollon Lairbenos, vücuduna yılan sarılmış, çift balta taşıyan süvari kılığıyla görünmektedir. Apollon Lairbenos Tapınağı'na gelen inananlar, tanrıya şükranlarını bildirmek,

Tapınak alanında itiraf içeren yazıtlar da bulunmuştur.

ibadetlerini yapmak, tanrıdan yardım ve şifa dilemek, günahlarını itiraf edip af dilemek için adaklarını sunmaktaydılar.

Tapınak, üzerinde bulunduğu ana kaya üzerindeki yüksek podyum üzerinde 102x21 metre boyutunda bir alana oturmuştur; yapı, *tetrastylus* planlı (ön cephesinde dört sütun bulunan), *Korinth* düzendedir. Tapınağın arka kısmı Menderes Irmağı'na, cephesi güneydoğuya bakmaktadır. İtiraf yazıtları, tanrı Apollon Lairbenos ve tanrıça Meter Leto'ya bir sunak önünde ibadet edildiğini göstermektedir; bu yazıtlarla, tapınakta bir sunağın varlığı ortaya çıkmıştır. Farklı yazıtta ise tapınağa, bir inanan tarafından stoa yaptırıldığı belirtilmiştir. Hellenistik

Tapınakta görülen yazıtlı bir kaide.

unsurları barındırsa da yapı, Hadrianus Dönemi'nde (M.S.117-138) inşa edilmiş olmalıdır. Genel görünümüyle tapınak yapısı, bitirilememiş izlenimi vermektedir.

BEYCESULTAN HOYÜĞÜ

Beycesultan Höyüğü üzerindeki geç dönem türbesi.

Beycesultan Höyüğü, Denizli İli'nin kuzeydoğusunda, Çivril İlçesi'nin de 5 kilometre güneybatısında, Menteş Köyü yakınlarındadır. Höyük, Menderes Irmağı'nın günümüzde akmayan/ kurumuş kollarından birisinin yakınında bulunmaktadır. Höyük üzerinde iki konili tepecikler bulunur; batıdaki tepe 25, doğudaki tepe 24 metre ve tepeler arasındaki eşik bölümü ise içinde bulunduğu düzlükten 18 metre yüksekliktedir. Höyüğün çapı yaklaşık 1000 metre dolayındadır. Höyük ismini üzerinde bulunan yatırdan almış olmalıdır. Höyükte ilk kazıları 1954-1959 yılları arasında İngiliz arkeologlar Seton Lloyd ve James Mellaart yapmıştır; bu kazılar sonucu höyükte kesintisiz 40 katmana rastlanmıştır. Bu

Törenselt içki kabı.
M.Ö. 18.-17.yy. Beycesultan.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

katmanların -yeniden eskiye doğru- en üst tabakası olan 1.- 3.tabakalar Geç Tunç Çağı'na, 4.- 5.tabakalar

Orta Tunç Çağı'na, 6.-19.tabakalar Erken Tunç Çağı'na ve 20.- 40.tabakalar ise Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Höyük üzerindeki yerleşimin doğusunda Orta Çağ'a ait bir mezarlık ile batısında Bizans Dönemi'ne ait bir kale kalıntısı bulunmaktadır.

Höyükte Geç Kalkolitik Dönem'e ait dikdörtgen planlı taş temeli olmayan kerpiç yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu yapılar içinde fırın ve erzak depolarına rastlanmıştır.

Sonraki tabakalarda yapıların planları da değişmiştir; 24. tabakada ise Anadolu'nun en eski megaronu bulunmuştur. Bu dönemde ölümlerin evin içine gömülmüştür; bu tabakadan küpler içinde çocuk mezarları da ele geçmiştir. Kalkolitik Çağ'a ait çok sayıda çanak-çömleğin yanı sıra çakmak taşından ve kemikten yapılmış aletler de bulunmuştur. 34.tabakadaki bir yapıda kap içinde bulunmuş eserler arasında arsenikli bakırdan yapılmış keski ve bızlar da vardır.

Erken Tunç Çağı'na ait önemli bir mimari yapıya rastlanamamıştır. 17.tabakada ince uzun taş temelli bir megaron yapı, 16.tabakada da çok odalı bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. Bu çağdan ele geçen çanak-çömlekler, benzerliğin yanı sıra farklılıklar da gösterir; bu dönemin sonuna doğru çömlekçi çarkları kullanılır olmuş, üç ayaklı kaplar, stilize ördek biçimli kaplar üretilmiştir. Beycesultan Höyüğü'nün 5.katmanında ise M.Ö.19.yüzyıla tarihlenen büyük bir saray kompleksinin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır; taş temelli kerpiç duvarları olan dörtgen odaların altından sıcak havanın dolaşabileceği kanalların olması bu saray kompleksini ilginç kılar. Bu saray kalıntısı mimari özellikleri ve yapılış tarzı olarak Anadolu dışındaki Ege yerleşim alanlarında da önemli

Tunç Çağı buluntuları. Beycesultan. Hierapolis Arkeoloji Müzesi. (H.A.M.)

bir yere sahiptir; Girit'te bulunan Orta Minos Çağı'ndaki sarayların bu saraydan esinlenerek yapıldığı öne sürülmektedir. Arkeologlar, Saray kompleksinin -bir merdiven boşluğu nedeniyle- iki katlı olduğunu söylemektedirler; Geç Tunç Çağı'na tarihlenen bu saray kompleksinin ilk Hitit krallarından I. Labarna tarafından düzenlenen bir saldırıyla yanarak harap olduğu öne sürülmektedir. Bu çağa ait kaplar içinde çift ya da tek kulplu kupalar, gaga ağızlı testiler, emzikli kaplar bulunmuştur; sarayda bulunan kaplar içinde en ilginç olanları ise hayvan biçimli rytonlardır. Bu döneme ait ele geçen -üzerinde piktogram benzeri

işaretler bulunan- kil mühür de en ilginç olanıdır; epigraflar, bu işaretlerin Hitit hiyeroglifinin arkaik dönemini anımsattığını belirtmektedirler.

Beycesultan Höyüğü'ndeki kazılara uzun yılların ardından 2007 yılında tekrar başlanmıştır. Kazı başkanlığını Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Eşref Abay yürütmektedir. Beycesultan Höyüğü kazılarında çıkarılmış eserlerin bir kısmı Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde, çoğunluğu Denizli İli, Akköy İlçesi, Pamukkale Hierapolis ören yerinde bulunan Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

EUMENEİA

Eumeneia antik yerleşiminin görüldüğü Saribaba Tepesi ve Işıklı Kasabası düzlüğü.

Eumeneia antik yerleşimi, Denizli İli'ne bağlı, Çivril İlçesi'nin 15 kilometre kuzeydoğusunda yer alan Işıklı Kasabası'ndadır; Eumeneia, antik kaynaklarda ve coğrafyada Frigya'nın batısında bir kent olarak gösterilmektedir. Kasabanın kuzeyinde bulunan Saribaba Tepesi üzerinde yer alan Hellenistik Dönem, Işıklı Kasabası düzlüğünde ise Roma, Doğu Roma (Bizans) ve Osmanlı dönemlerine ait kent kalıntıları bulunmaktadır. Saribaba Tepesi'nin güney yamacında, ova seviyesindeki yarıktan büyük bir su kaynağı -Kocası

Saribaba Tepesi'nin güneyinden çıkan Kocası kaynağı önündeki gölet.

(Kloudros)- çıkmaktadır. Su kaynağı önünde yapılmış modern set duvarıyla küçük bir gölet oluşturulmuştur. Göletin yakın çevresinde, Roma ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi yapılarına ait kalıntı izlerine rastlanmaktadır; kasabanın sokak aralarında, konut önlerinde, cami avlusunda, çok sayıda sütun, sütun başı, stel vb. türü mimari yapı blokları görülebilmektedir.

Işıklı Kasabası ve yakın çevresinde en erken yerleşim izlerine höyüklerde rastlanmaktadır; kazısı yapılmayan bu höyük ve yerleşimlerde Eşref Abay ve ekibi tarafından yapılan yüzey araştırmalarında en erken yerleşimin Erken Kalkolitik

Işıklı Kasabası düzlüğü.

Dönem'de başladığı, Geç Kalkolitik Dönem ve Erken Tunç Çağı'nda da devam ettiği ortaya çıkarılmıştır. Hellenistik Dönem izlerine ise kasabanın kuzeyindeki Saribaba Tepesi üzerindeki

Işıklı Kasabası'nda Cami bahçesinde, kapı önlerinde çok sayıda antik mimari bloklara rastlanır.

kentin *akropolünde* rastlanır. Hellenistik Dönem'de var olan yerleşim, Bergama kralı II. Attalos tarafından, -kardeşi II. Eumenes'i onurlandırmak için- ismi Eumeneia olarak değiştirilmiştir. Kent, Anadolu'nun

batı bölgesini iç bölgelere bağlayan önemli yolların kavşağında kurulmuştur; Seleukosluların etki alanı ve kolonilerinin sınırında olan Eumeneia, önemli geçiş noktasındaki konumuyla bu yol ağına denetim ve gözetimi altına almıştır. Magnesia Savaşı ve ardından yapılan Apameia Antlaşması'ndan önce Bergama Krallığı egemenliğinde olan kent, Seleukoslularla olan sınırı kontrol etmesiyle

önem kazanmıştır; Roma Dönemi'nde kent yerleşimi Sarıbaba Tepesi eteklerinden, Kocasu kaynağı çevresine, günümüzde Işıklı Kasabasının olduğu düzlüğe

Kasaba içindeki bir çeşmenin yalağı üzerindeki bezemeli blok.

kaymıştır. Doğu Roma (Bizans) yerleşiminin ardından ovada Selçuklu ve Osmanlı yerleşimi sürmüştür; hamam yapıları, türbe, çeşme ve camiler bu yerleşime aittir.

Eumeneia yerleşimi içinde birçok yapı kalıntısı tespit edilmiştir; Sarıbaba Tepesi üzerinde Hellenistik surlar, sarnıç ve su kanalı görülebilmektedir; ayrıca tepe üzerinde olasılıkla *agora* ve tapınak yapısına ait olduğu düşünülen kalıntılar yer almaktadır. *Nekropol* alanı içindeki mezarlara kentin birçok bölümünde rastlanır; Özellikle Sarıbaba Tepe'sinin güneyindeki *nekropol* alanında değişik tipte çok sayıda mezar türü yer almıştır; mezar tipleri arasında lahitler, kaya mezarları, ana kaya oyularak oluşturulmuş *khamasorion* türü mezarlar, tonozlu mezarlar ve örgü tekne mezar yapıları bunların arasında yer alır. Eumeneia yerleşimindeki Sarıbaba Tepesi'nin güneyinden çıkan Kocasu kaynağının 30 metre kuzeyinde, ana kayaya oyulmuş iki niş vardır; nişlerin görüldüğü alan bilim insanları tarafından "*Açık Hava Kutsal Alanı*" olarak tanımlanmıştır; araştırmalar sonucunda, su kaynağı yakınında, Hellenistik Dönem öncesine tarihlenen "*Kutsal Alan*"daki nişlerin, Ana Tanrıça Kybele ya da farklı tanrılar adına tapınım için kullanıldığı

Eumeneia "Açık Hava Kutsal Alanı" Kocasu kaynağının 30 m. kuzeyindedir.

Kocası Kaynağı ve göleti.

düşünülmektedir; özellikle Frigya bölgesindeki tapınım alanlarıyla benzer oluşu bu düşünceyi güçlendirmektedir; “*Kutsal Alan*” içinde nişlerin yanı sıra Kocası (Kloudros) kaynağının yaklaşık 30-40 metre doğusunda ise üç ayrı yerde kayaya oyulmuş basamaklı sunaklar görülmektedir; en doğuda olan sunaktaki dört basamak kuzey-güney doğrultuda kayaya oyulmuştur; ikinci sunak batı bitişiğindedir ve üç basamaklıdır; üçüncü sunak ise ikinci basamağın 10 metre batısında, su kaynağının yakınında ana kaya düzleştirilerek oluşturulmuş sunakta

Kocası kaynağı göleti içinde görülen Tympanumlu Su Dağıtım Terminali.

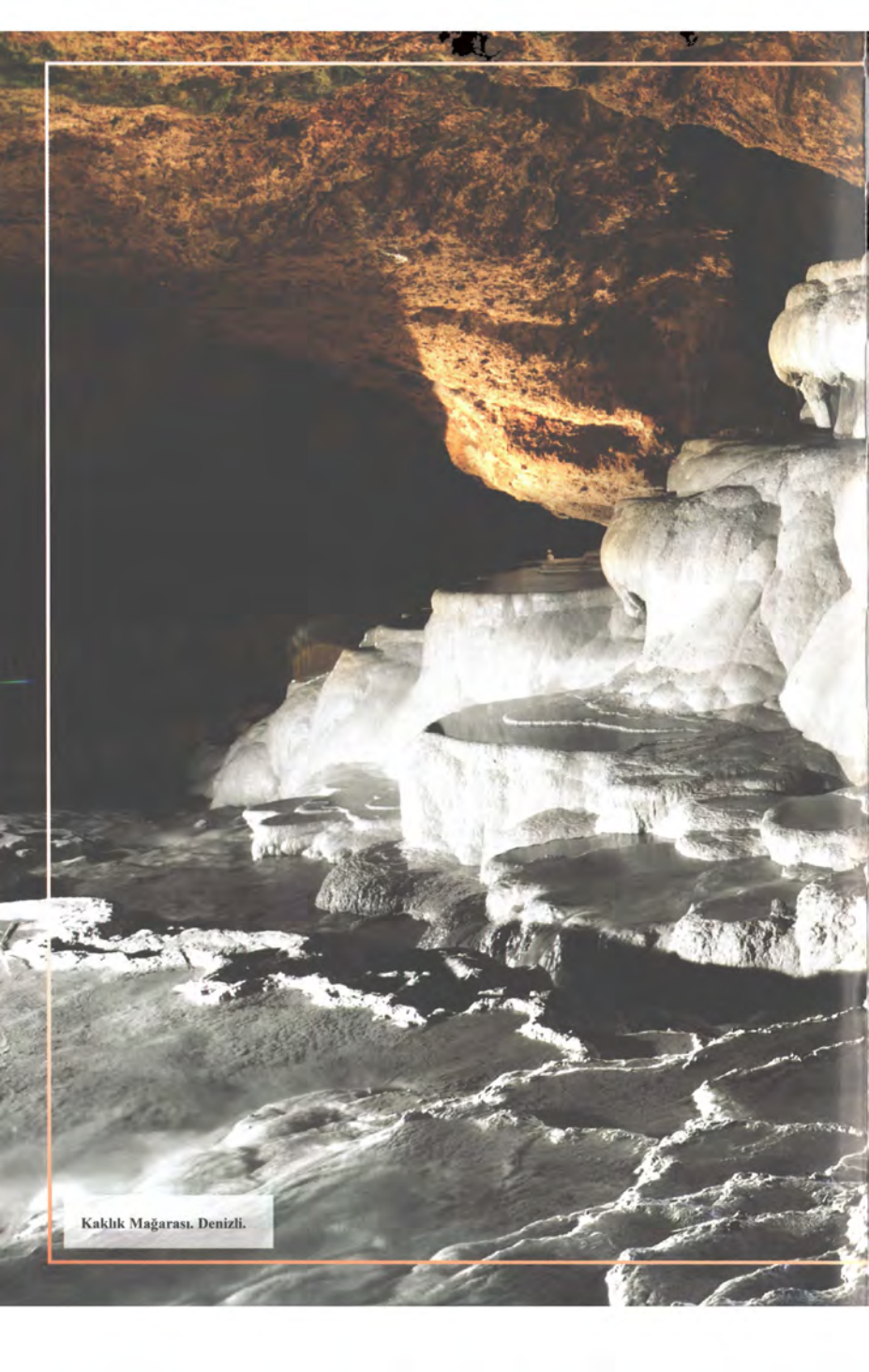
3 basamak vardır; “*Kutsal Alan*”, olasılıkla Hellenistik ve Roma Dönemi’nde de önemini korumuştur. Roma Dönemi’nde gelişip büyüyen kent üzerinde imparatorluğun ilgisi eksik olmamıştır; Eumeneia’da bu

dönemde inşa edilmiş emekli konutları ile Roma Askeri Hamamı’nın varlığı bilinmektedir. Roma Dönemi’nde suyun daha üst kotlara çıkarılıp dağıtılabilmesi için Kocası kaynağı önüne *Tympanumlu Su Dağıtım Terminali* yapılmıştır; yapı kalıntısı günümüzde, kaynağın 112 metre güneyinde, göletin içindedir. Su dağıtım terminali -su altındaki kısmıyla birlikte- yaklaşık 6 metre yüksekliğindedir; yapının üzerinde çeşitli kalınlıklarda künk kırıkları / oyukları görülmektedir.

Doğu Roma (Bizans) egemenliği sonrası bölge Anadolu Selçukluları eline geçmiştir; Selçuklular sonrasında Germiyanlı Beyliği bölgeyi egemenliği altına almıştır; ardından bölgeye hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’ne ait ovadaki antik yerleşim üzerine konutlar, cami, hamam, çeşme ve türbeler yapılmıştır; bu yapıların duvar örgülerinde Eumeneia yerleşimi yapılarının mimari blokları çok sayıda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Osmanlı kayıtlarında yerleşimin ismi Şeyhlü Kazası olarak geçmektedir. Işıklı Kasabası’nda görülebilen geç dönem yapılarından Donbey Hamamı 15. ve 16.yüzyıllar arasına tarihlenmektedir; kasabada bulunan diğer Osmanlı yapıları ise, Çarşı Camisi, Aşağı Mahalle Camisi, Aşağı Cami Türbesi, cami kısmı yıkık minare, Büyük Hamam (Ağalar-Gedik Ahmet Paşa Hamamı) ve çeşmelerdir.

Osmanlı Dönemi yapısı, Büyük Hamam. Yaklaşık 15.yy.

Kaklık Mağarası, Denizli.

IV

DENİZLİ ÇEVRESİNDEKİ TÜRK YAPILARI VE DOĞAL MAĞARALAR

- SELÇUKLU DÖNEMİ YAPILARI
 - AKHAN
 - ÇARDAK HAN (HANÂBAD)
- OSMANLI DÖNEMİ YAPILARI
- DENİZLİ'NİN KÜÇÜK PAMUKKALE'Sİ: KAKLIK MAĞARASI

IV. BÖLÜM

DENİZLİ ÇEVRESİNDEKİ TÜRK YAPILARI VE DOĞAL MAĞARALAR

SELÇUKLU DÖNEMİ YAPILARI

AKHAN

Hierapolis ve Denizli çevresinin Türk egemenliğine geçmesinden sonra Selçuklular, doğu yönde Dinar üzerinden Konya'ya devam eden kervan yolu

Akhan'ın güney yöne bakan taç kapısı.

üzerine kervansaraylar inşa etmişlerdir; bu kervansaraylardan bir tanesi Hierapolis'in 15 kilometre güneyinde yer alan Akhan'dır. Kervan yolu üzerindeki bu yapının yanında bir köprü kalıntısının da izlerine rastlanır; modern karayolunun kuzey bitişiğinde bulunan kervansaray ağır tonajlı araçların yarattığı titreşimden olumsuz etkilenmektedir. Yapı, son restorasyonla günümüzdeki görünümünü almıştır. Kervansaray'ın inşasında çok sayıda -yazıtlı, kabartmalı, bezemeli- devşirme mimari bloklar kullanılmıştır. Yapım tarihiyle ilgili kapalı mekandaki yazıtta 1253, açık mekandaki yazıtta 1254 yılı yazılıdır; yapı, Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykavus döneminde Seyfeddin Karasungur bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Akhan, kapalı ve açık mekân olmak üzere iki bölümden oluşur; güneyde bulunan görkemli taç kapıyla açık alana girilir; taç kapı, üzerindeki bezemeleriyle dikkat çekici görünüme sahiptir. Taç kapıyı çevreleyen bordürler, geometrik motifler, gamalı haç, stilize çiçekler, çeşitli yırtıcı kuşlar, hayvanlar ve insan figürleriyle bezenmiştir. Taç kapı genel görünümüyle nitelikli bir

Akhan taş kapısındaki
bezemeler.

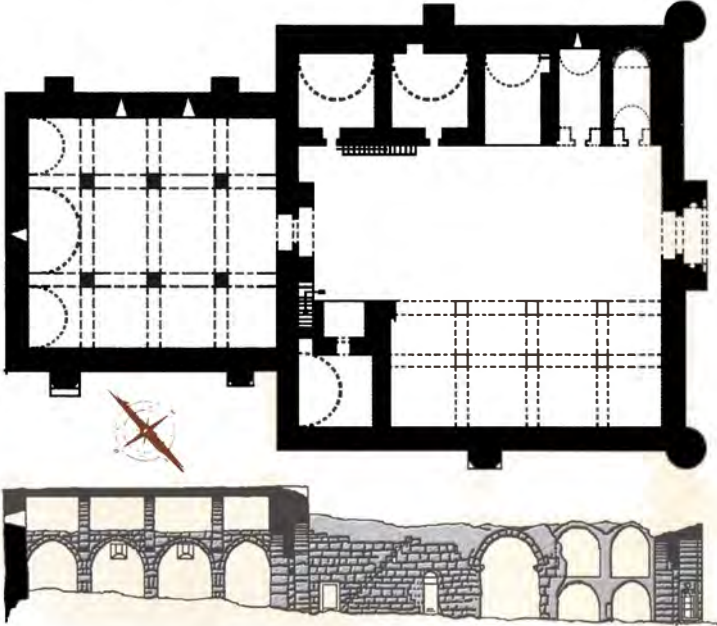
işçilik ürünüdür. Akhan'ın açık mekânında hamam, mescit yapısı, eyvan, çeşitli kullanıma yönelik mekânlar ve revaklar bulunur. Yapının kapalı bölümüne güneyde bulunan taş kapı

benzeri -daha sade işçiliğe sahip- bir taş kapıyla girilir. Yapının kapalı bölümü sivri

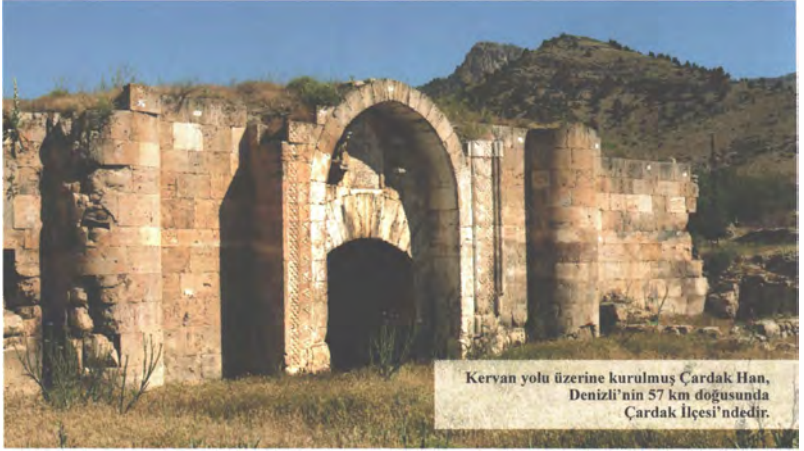

Akhan'ın kapalı bölümü.

kemerlerle birbirine bağlanan, iki sıra halinde dizilmiş altı paye ile üç sahından meydana gelmiştir; sahınlar beşik tonozlarla örtülmüştür.

Akhan Planı.

— ÇARDAK HAN (HANÂBAD) —

Denizli kentini doğuya bağlayan kervansaraylardan diğeri ise Çardak Han'dır. Denizli'nin yaklaşık 57 kilometre doğusunda Çardak İlçesi içinde yer alır. Yapı, Sultan Alaaddin Keykubat zamanında bölgede vali olan Ayaz bin Abdullah Eş-Şihabi tarafından yaptırılmıştır; yapım

tarihi ise 1230 yılıdır. Yapı kapalı ve açık bölüm olmak üzere iki bölümden oluşur; açık bölümde hamam yapısı, revaklar, günlük kullanıma yönelik bölümler bulunur. Dörtgen bir

alana oturmuş, kapalı bölümü yapının batısındadır; giriş kapısını çevreleyen bordürlerde geometrik bezemeler, kapının üzerinde iki aslan heykeli ve ortasında hanın kitabesi bulunmaktadır; beş sahınlı olan bu kapalı bölümü derinlemesine planlıdır. Dörder sıra halinde yirmi adet paye, sivri kemerlerle birbirine bağlanmış, üst örtü beşik tonozları taşırlar. Çardak Han'da kapı üzerindeki aslanların yanı sıra payeler üzerinde balık, boğa, insan başı kabartmaları dikkat çeker.

Çardak Han girişindeki kitabe.

1230 yılında yapılan Çardak Han'ın kapalı bölümü.

OSMANLI DÖNEMİ YAPILARI

Denizli ve çevresinin Türk egemenliği altına girmesinden sonra Selçuklular tarafından kervan yolları üzerine hanlar, ardından gelen Osmanlı egemenliği zamanında ise tipik konutların yanı sıra camiler, hamamlar, türbeler ve çeşmeler yapılmıştır. Bu yapıların çoğu modern yerleşimin hızlı büyümesi nedeniyle çarpık kentleşmenin kurbanı olmuşlardır. Denizli içindeki Kaleiçi bölgesi, Laodikeia'dan göç edenlerin yerleşiminden sonra Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde süren, saldırılar, depremler ve yangınlarla değişimlere

Hırka Köyü Cami bahçesindeki mezar taşı.

uğramıştır; Kaleiçi'nde bu değişime rağmen kentin ızgara planında -ilk kurucuları- Laodikeialıların etkisini görmek olasıdır; ismi sonradan Ladik olan Denizli'nin eski yerleşiminde az sayıda Osmanlı Dönemi sivil mimari örneklerini görebilmekteyiz. Kent içindeki -Osmanlı Dönemi eseri- Kayalık Camisi (Eski Müftü Camisi) dini yapılar içinde dikkat çekici özelliğiyle günümüze ulaşmıştır. Denizli kent merkezinde yer alan İbadi Mezarlığı'ndaki mezar taşları ise Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Dönemi'nin izlerini

Kızılcahöyük Kasabası, Hanönü Camisi. 1697-1698.

Çivril İlçesi, Emirhisar Kasabası, Dedeköy Camisi. 15.-16.yy.

Kızılcabölük Kasabası, Hanönü Cami tavanı. 1697-1698.

günümüze taşımıştır. Denizli çevre ilçe ve köylerinde Osmanlı Dönemi'nde yapılp günümüze ulaşmayı başarmış çok sayıda cami vardır; bu camiler, iç mekânındaki ahşap yapısı ve kalem işi süslemeleriyle dikkat çekerler; süslemelerinde, geometrik motiflerin yanı sıra, manzaralar, bitkisel motifler, saray, ev, yalıklı çeşme, cami, minare, Kâbe tasvirleri, dilimlenmiş karpuz

kompozisyonları, ibrik içinde çiçekler ve kitabeler görülür. Kalem işi süslemeler panolar halinde ya da tek başına yapılmıştır. Denizli çevresinde, Baklan'daki Eski Cami (1774-1775), Çal İlçesi'ne bağlı Kocaköy (Şalvan) Camisi (1800-1801), Acıpayam İlçesi'ne bağlı Yazır Köyü'ndeki Çarşı Camisi (1802-1803), Güney İlçesi'nin 20 kilometre güneyinde bulunan Belenardıç Köyü Camisi (1884), Çivril İlçesi, Emirhisar Kasabası, Dedeköy Camisi (15.-16. yy.), Tavas İlçesi'ne bağlı Hırka Köyü Camisi ve Kale

Kayıpazarı Camisi'nin minaresi.

Hırka Köyü Cami kapısı. Tavas. 18.-19.yy.

İlçesi'nin 1 kilometre güneybatısındaki Tabai antik yerleşimi üzerine yapılmış Cevher Paşa Camisi'nin yanı sıra Çal İlçesi'nin 15 kilometre kuzeybatısındaki Ortaköy Kasabası'nda sivil mimarlık örneği bir yapı olan Sait Mehmet Ağa Konağı (1787-1788) önemli Osmanlı eserleri arasında yer alır.

Hırka Köyü Camisi. Tavas. 18.-19.yy.

DENİZLİ'NİN KÜÇÜK PAMUKKALE'Sİ: KAKLIK MAĞARASI

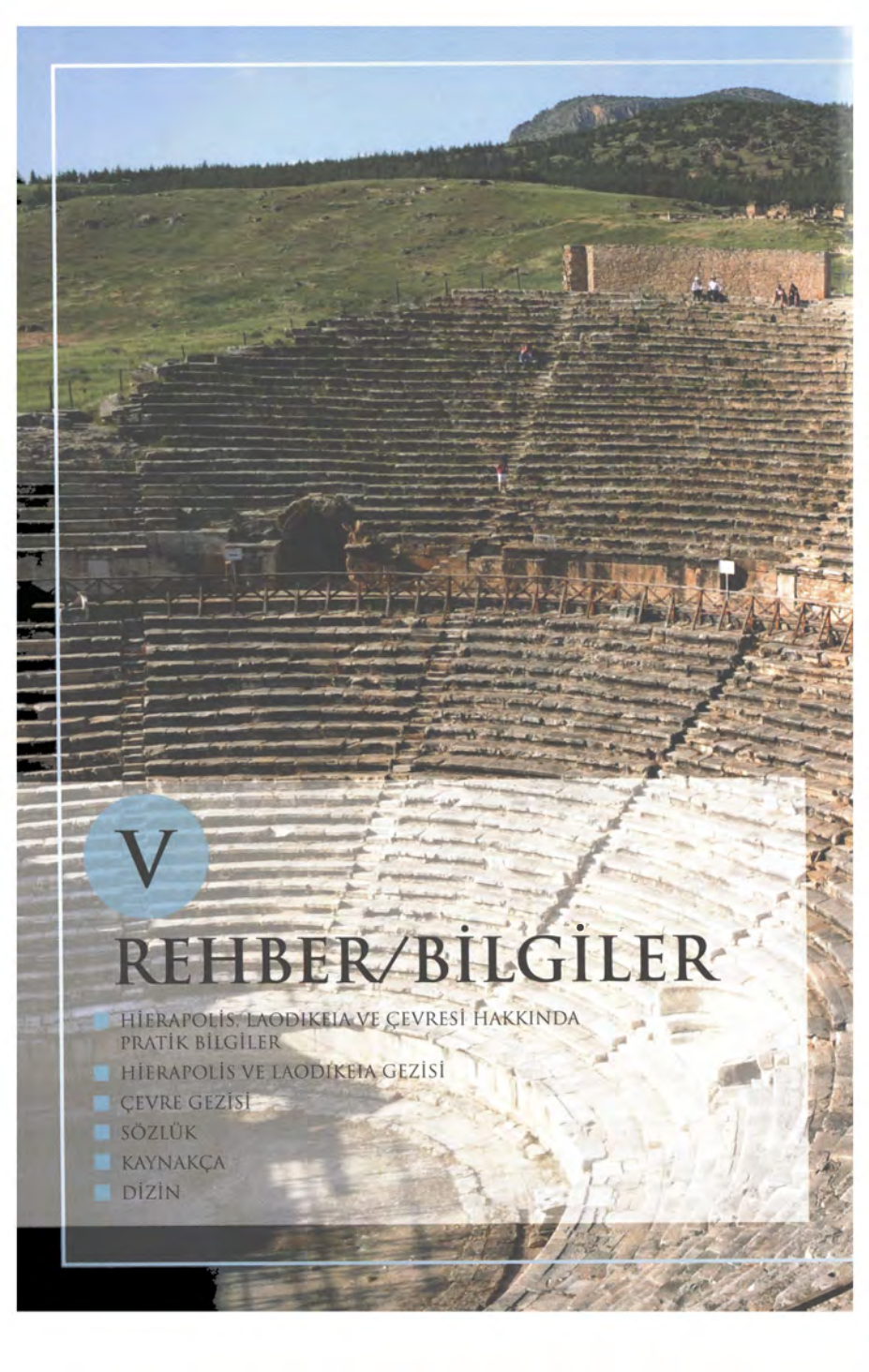

Kaklık Mağarası'ndaki termal suyun oluşturduğu traverten tabakalar.

Denizli İli'nin çevresinde, doğal oluşumlar sonucu ortaya çıkmış çok sayıda mağara bulunmaktadır; Denizli'nin 30 kilometre doğusunda, Honaz İlçesi sınırları içinde yer alan Kaklık Mağarası; Acıpayam İlçesi'nin 18 kilometre doğusunda Dodurgalar Kasabası'nın 3 kilometre batısında bulunan Keloğlan (Dodurgalar) Mağarası; Çal İlçesi, Çakırlar Köyü Bodrum mevkiinde yer alan Çakırlar Köyü Mağarası; Çivril İlçesi'nde, Akdağ'ın 1700 metre yüksekliğinde yer alan Teresuyu Mağarası ile Çivril İlçesi Homa Kasabası, Akkale mevkiinde bulunan Akkale Mağarası görülmeye değerdir.

Kaklık Mağarası, Denizli-Afyon karayolu yakınında, Lykos (Çürüksu) Çayı'nın, Kaklık Kasabası'nın kuzey ve batısında oluşturduğu ovanın kuzey kısmında yer alır. Kaklık Mağarası içinde, şelaleler oluşturarak akan termal su nedeniyle Hierapolis / Pamukkale'deki travertenlerin benzeri oluşumlar görülmektedir; mağara içine, 6-7 metre derinliğe dönerek inen platform sayesinde ziyaretçiler derin oyuk içinde, sarkıt ve dikitlerin yanı sıra Pamukkale traverten havuzlarının maketi görünümündeki doğal oluşuma tanık olurlar; araştırmalar sonucunda, mağara oluşumunun olasılıkla 2 milyon yıl öncesinde başladığı sanılmaktadır. Mağaranın girişinde görülen gölcük, değişik saatlerde aldığı güneş ışığıyla, farklı, göz alıcı renklere bürünür; yine girişte şelaleler arasında görülen bitki (yosun vb.) örtüsü mağaraya eşsiz bir güzellik katmıştır. Mağaranın çevresi düzenlenerek çeşitli sosyal tesisler -kafeterya, yüzme havuzu, seyir alanı, küçük tiyatro- yapılmıştır.

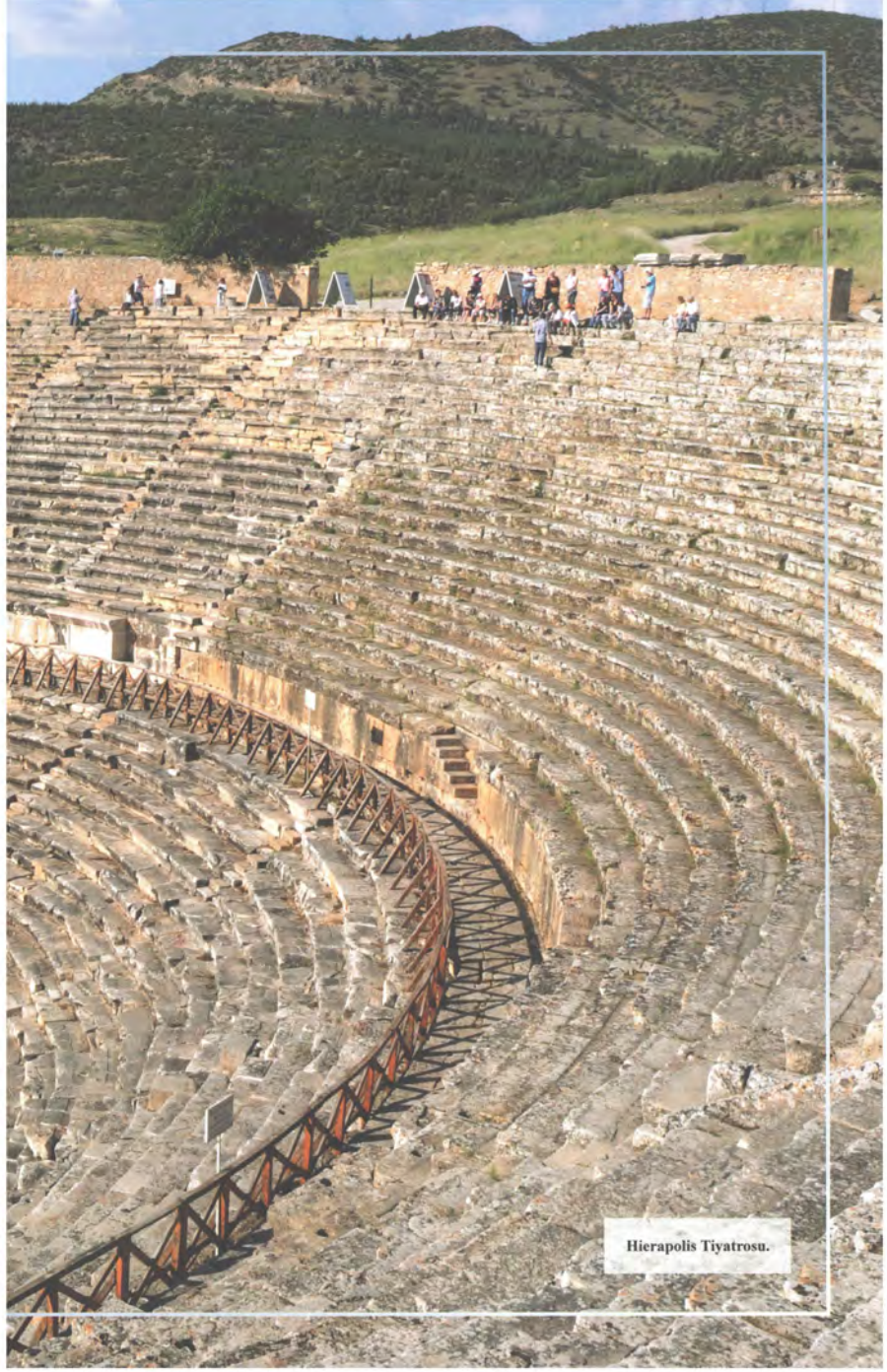
Kaklık Mağarası, traverten kayalar içinde oluşmuş, yeraltı sularını boşaltan aktif bir mağaradır; tavanının çökmesiyle varlığı ortaya çıkmıştır; çöken tavan kısmında 10 metre genişliğinde dairesel bir oyuk açılmıştır; 15 metre derinliğinde olan mağarada çöken bloklar tabanda görülebilmektedir; sürekli akmakta olan termal sular bu tabaka üzerinde traverten gölcükler oluşturmaktadır. Hâlâ gelişimi süren, aktif olan Kaklık Mağarası içine akan termal suyun çevrede şifalı olduğu söylenir.

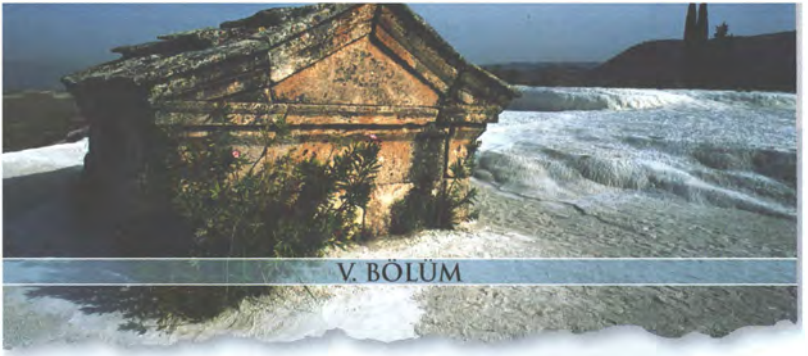
V

REHBER/BİLGİLER

- HİERAPOLİS, LAODİKEİA VE ÇEVRESİ HAKKINDA PRATİK BİLGİLER
- HİERAPOLİS VE LAODİKEİA GEZİSİ
- ÇEVRE GEZİSİ
- SÖZLÜK
- KAYNAKÇA
- DİZİN

Hierapolis Tiyatrosu.

V. BÖLÜM

HİERAPOLİS, LAODİKEİA VE ÇEVRESİ HAKKINDA PRATİK BİLGİLER

YER

Laodikeia, A Tapınak.

Hierapolis, Anadolu'nun güneybatısında, Denizli İli'nin 18 kilometre kuzeydoğusunda Pamukkale sınırları içinde yer alır; Laodikeia ise Denizli'nin 6 kilometre doğusundadır. Hierapolis kent kalıntıları, Honaz Dağı (Kadmos) eteklerinden doğan Lykos (Çürüksu) Nehri'nin (Büyük Menderes'in [Maiandros] kolu) aktığı vadinin kuzeyinde, deniz seviyesinden 350 metre yükseklikte, bol su kaynaklarının bulunduğu kalker bir plato üzerinde kurulmuştur.

İKLİM

Denizli ve çevresi Akdeniz iklimiyle, karasal iklimin kesiştiği yerdedir; yaz

ayları sıcak, kış ayları yağışlı ve ılık geçer; karasal iklim az da olsa hissedilir; ovada, pamuk ekiminin yanı sıra buğday ve mısır da yetiştirilmektedir; ayrıca kiraz ve üzüm bölgenin tanınmış ürünlerindendir.

ULAŞIM

Denizli ve çevresi, Antik Dönem'den bu yana Anadolu'nun iç bölgelerinden batısına geçiş noktasında önemini korumuştur; günümüzde de tekstil sanayinde önde olan kent, Anadolu'nun önemli ana karayolları kavşağındadır. Türkiye'nin büyük kentlerinden (İstanbul) Denizli'ye uçakla gelmek mümkündür; ayrıca karayoluyla Türkiye'nin her kentinden otobüsle Denizli'ye rahat,

Hierapolis, Frontinus Caddesi.

hızlı ulaşım yapılabilir. Ayrıca İzmir'den, Basmane-Denizli arasında çalışan bölgesel trenlerle de Denizli'ye gidilebilir. Hierapolis ve Laodikeia'ya Denizli-Pamukkale arasında seferler yapan minibüs /otobüslerle, Denizli çevresindeki diğer antik yerleşimlere ise bağlı bulunduğu ilçeye, köylere seferler yapan minibüslerle gidilebilir. Denizli çevresi gezisi için diğer bir alternatif ise kentten kiralanan araçlar olabilir.

P KONAKLAMA

Denizli il merkezinde konaklama yapılabileceği gibi, Pamukkale içinde de çok sayıda otel ve motelde konaklama yapmak olasıdır; bu otellerin çoğunda yüzme havuzu bulunmaktadır. Pamukkale'nin 5 kilometre kuzeyindeki Karahayıt'taki kaplıca otel ve pansiyonları da konaklamak için başka bir alternatif olabilir.

YEME-İÇME

Denizli il merkezinde ve çevresinde sebze yemekler çoğunluktadır; bazı restoranlarda geleneksel mutfak içinde yapılan yemekleri bulmak olasıdır; yöresel çorbalar arasında Ovmacı Çorbası, Tarhana Çorbası, Domates Çorbası, Kuru Börülce Çorbası, Kedi Börülcesi Çorbası, Mercimek Çorbası; etli yemekler içinde ise Kumbar Dolması, Tas Kapaması, Sirkeli Et, Nohutlu Et, Tandır, Kol Dolması, Ciğer Sarma, Saçta İşkembe ve Tavas Pidesi lezzetleriyle dikkat çeker. Sebze yemekler arasında ise patlıcanlı olanları çoğunluktadır; Kuru Patlıcan Dolması, Patlıcan Gözlemesi bunlar arasındadır; salatalar içinde Ebegümeci Salatası, Filiz Salatası, Taratorlu Börülce Salatası sayılabilir.

HIERAPOLİS VE LAODİKEİA GEZİSİ

Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen ziyafet sahneli mezar steli.

Hierapolis ve Laodikeia gezilerine en az 2 gün ayırmak uygun olabilir. Önce, Denizli-Pamukkale karayolunun 1 kilometre batısında olan Laodikeia'ya uğrayıp, sonra Hierapolis'e geçilebilir. Hierapolis'in birisi

Hierapolis, termal havuz.

güneyde diğeri kuzeyde olmak üzere iki ziyaretçi kapısı vardır; bu noktalardan bilet alarak ören yerine girilir. Bu ziyaretçi kapılarında ve ören yeri içinde kafelerin yanı sıra hediyelik eşya, kitap ve kartpostal satış mağazaları vardır. Antik yerleşimin ziyareti ardından ören yeri içindeki Hierapolis Arkeoloji Müzesi, "Sivil Agora"ya ait olduğu sanılan, içinde sütunlar olan termal havuz ve antik yerleşimle iç içe Pamukkale traverten havuzları ziyaretçilerin keyifle zaman geçirecekleri yerlerdir.

ÇEVRE GEZİSİ

Hierapolis'in 5 kilometre kuzeyinde Karahayıt Köyü'ndeki "Kırmızı Su" olarak anılan termal suların köy içinde turuncu-kırmızının tonlarında oluşturduğu travertenler dikkat çekicidir; Karahayıt'ın termal suları ve termal çamurunda gezginler şifa arar, rahatlarlar. Karahayıt'ta otel, pansiyonların yanı sıra 5 yıldızlı kaplıca otelleri de bulunmaktadır. Denizli'nin doğusunda, ana karayolu yakınındaki Kaklık Mağarası içinde termal suyun neden olduğu Pamukkale travertenlerinin benzeri oluşumlar ilgiyle izlenir.

Karahayıt. "Kırmızı Su"yun oluşturduğu çok renkli traverten oluşum.

Kaklık Mağarası traverten oluşumu.

Hierapolis'in yakın çevresinde yer alan antik yerleşimlerden güneyde Laodikeia, Apollonia Salbake, Sebastapolis, Herakleia Salbake, Herakleia Hieron; güneydoğuda Herodotos'ta ismi geçen Honaz (Kadmos) Dağı eteklerinde Kolossai; güneybatıda Aphrodisias, Attouda ve Baba Dağı yamaçlarına kurulmuş Trapezopolis; kuzeybatıda Lykos'un (Çürüksu) Menderes Nehri'ne kavuştuğu yerde kurulmuş Tripolis; kuzeydoğuda Apollon Lairbenos Tapınağı, Beycesultan Höyüğü ve Eumeneia kolayca gezilebilecek yerler arasındadır. Ayrıca Doğu Roma (Bizans)

Herakleia Hieron'daki mitolojik anlatımlı kabartmalar.

Tanrıca başı. M.S.2.yy. Aphrodisias Müzesi.

Dönemi sonrasında bölgeyi egemenliği altına alan Selçukluların -Denizli'nin doğusunda- kervan yolu üzerine kurdukları Akhan ve Çardak Han kervansaraylarının mimari yapılarıyla, Denizli'nin ilçe, kasaba ve köylerindeki Osmanlı Dönemi camilerinin ahşap yapı elemanları üzerine işlenmiş kalem işi süslemeleri gezginlerin dikkatini çekecektir.

Sebastapolis.

BÖLGEDEN HEDİYELİK NE ALINIR

Denizli ve çevresi gezisi sırasında klasik hediyelerin yanı sıra el dokuması tekstil ürünleri ile bölgede hâlâ üretim yapan çömlekçi ustaların ürünleri ilgi çekici olabilir. Tavas'a bağlı Medet Köyü çömlekçi ustalarının Antik Dönem kaplarına yeni yorumlar getirerek ürettikleri kaplar yaşam alanımızın bir köşesinde farklılık yaratabilir.

ÖNEMLİ TELEFONLAR

Denizli Valiliği
0258 265 61 00

Denizli Belediyesi
0258 265 21 37
0258 265 21 38

Pamukkale Turizm Danışma Ofisi
0258 272 20 77

Hierapolis Arkeoloji Müzesi
0258 272 20 34
0258 272 22 79

Denizli Müze Müdürlüğü
0258 241 08 66

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
0258 265 54 48
0258 264 39 71

SÖZLÜK

Adyton: Antik Çağ tapınaklarında cellanın arkasında, kült heykelinin bulunduğu kutsal, karanlık bölüm.

Aedikula: Küçük niş; Antik Roma mimarisinde alınlık ve entablatur taşıyan iki sütunla çerçevelenmiş niş.

Agora: Hellen kentlerinde pazaryeri veya toplanma alanı.

Ağırşak: Yün ve iplik eğirmek için kullanılan için alt ucuna takılarak dengeli dönmeyi sağlayan ortası delik pişmiş toprak ve metalden yapılmış ağırlık.

Akropol /Akropolis: Yukarı kent. Eski Yunan Çağ'ında kentin en yüksek ve savunmaya en uygun yerinde kurulan bir iç kale konumundadır. Çoğunlukla çok sarp bir tepe üzerine inşa edilmiştir

Akroter: Üçgen çatı alınlığının yüksek sivri köşesi ile her iki yan köşesini taçlandıran mimari eleman. Akroterler, tapınak yapılarını örnek almış mimari yapılarda, lahit ve heroonlarda çok sık kullanılmıştır. Klasik ve Hellenistik dönemlerde akroterlerde bitkisel bezemelerin yanı sıra tanrı, tanrıça ve mitolojik heykeller de yer almıştır.

Alınlık: Fronton olarak da isimlendirilen, antik Yunan ve Roma yapılarının ön ve arka cephelerinde çatının üçgen şeklindeki kısmı. Yunan ve Roma yapılarındaki alınlıklar mimari olarak farklılık gösterir. Roma alınlıkları Yunan alınlıklarından daha yüksektir.

Analemma: Antik tiyatrolarda caveayı iki yandan sınırlayan istinat duvarı.

Antik Dönem: M.Ö.6.yüzyıl ile M.S.3.yüzyıl arasındaki dönem; Yunan ve Roma uygarlıklarının gelişip yayıldığı dönem.

Apodyterium: Soyunma odası.

Apokrif: Halk için yazılmış İnciller ve bunlardan alınıp dini mevzular üzerine yapılmış resimler.

Aquadukt: Su kemerleri.

Atrium: Mimari mekân; üstü açık ya da kapalı mekân, avlu.

Bomós: Kare veya dikdörtgen planlı içinde mezar yatakları bulunan yapı. Basamaklarla çevrili bir kaidenin üzerinde bulunur; genellikle düz olan çatısında lahitler bulunur.

Bukranion: Antik mimaride bezek ve süsleme amaçlı kullanılan öküz başı.

Caldarium: Antik Roma hamamının sıcaklık bölümü.

Cavea: Antik tiyatrolarda basamaklı oturma bölümü.

Cella: Hellen tapınaklarında kült heykelinin bulunduğu en kutsal mekân.

Conventus: Eyaletlerde yargı işlerinin yürütüldüğü yer, merkez.

Depas: İki kulplu içki kabı.

Diakonikon: Bazilikalarda ve Bizans mimarisinde, dini törenlerde kullanılan eşyaların saklandığı, Diakonikon ya da Prothesis olarak isimlendirilen, apsisin her iki yanında bulunan çıkıntılı, tonozlu dikdörtgen odalar.

Diazoma: Antik tiyatro ve amfiteatrlarda oturma sıralarını ayıran, gezinti ve geçiş yeri.

Diphros: Antik mobilyalardan dört ayağı tomada yapılmış ve arkasız bir oturma eşyasıdır.

Diyakoz: Eski Yunanca, hizmetli, hizmetçi ve yardımcı anlamına gelen Diyakozluk, Katolik, Anglikan ve Ortodoks kiliselerinde 3 ruhban derecesinin ilkidir; önce Diyakoz olan kişi **sonradan** papazlık ve piskoposluk seviyesine çıkarlar.

Eksedra: Heykel konulan ya da oturmaya yarayan, dikdörtgen veya yarım dairesi, kendinden daha geniş mekâna eklenmiş bölüm.

Entablatur: Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında sütunların taşıdığı üst yapı öğelerinin bütünü.

Fallos: Erkeklik organı.

Fibula: Tunç devrinden itibaren Roma'nın son dönemine kadar kullanılan madeni broş ya da çengelli iğne.

Fresk: Taze kireçli sıva üzerine boyalarla renklendirilen duvar resmi.

Frigidarium: Antik Roma hamamlarında, içinde havuz bulunan soğukluk bölümü.

Friz: Antik mimarlıkta kabartmalar ve heykeltıraşlık eserleriyle bezeli şerit biçiminde yatay kısım.

Geç Antik Dönem: M.S. 3. ve 6. yüzyıllar arasındaki dönem.

Girland: Antik çağlarda süsleme türü olarak dönemin mimarisinde kullanılan meyve, bitki ve çiçeklerden bir hevenk şeklinde yapılmış düz resim ya da kabartma.

Grifon: Baş ve kanatları kartal, gövdesi aslan biçiminde karışık bir mitolojik yaratık.

Gymnasion: Antik Yunan ve Roma'da bedensel ve düşünsel olarak gençlerin eğitim ve spor etkinlikleri yaptıkları yapılar.

Heroon: Yüceltilmiş kahramanların, kralların anısına yapılmış anıt.

Hippodamos (Izgara) Plan: Miletli

Hippodamos tarafından M.Ö.5.yüzyılda uygulanmış ve ismiyle anılan kent planlaması. Birbirlerine paralel dik sokaklar arasında kalan kare ya da dikdörtgen adalardan oluşan kent planı; bu adaların izgaraya benzemesi nedeniyle "*Izgara Plan*" olarak da anılır. Sokaklar, bu planlamaya göre birbirini dik açıyla keserler. Plan, Milet'in ardından bazı İon kentlerinde de uygulanmıştır. Araştırmalarda planın kökeninin doğu kaynaklı olduğu, Urartuların bu planı yerleşimlerde uyguladıkları görülmüştür.

Hypokaust: Bir Roma buluşu olan ısıtma sistemi. Hamam taban kaplamaları, altındaki (60 cm. veya daha fazla) tuğla payelere, ya da tuğladan kemerli payelere dayanmaktaydı; sıcak hava bu boşluk içinde dolaşarak hamamı ısıtmaktaydı.

İma Cavea: Tiyatro diazomasının aşağıda kalan oturma bölümü.

İn situ: Yerinde sabit, eski konumda ele geçen buluntular.

İsodomos: Eş boyda ve harçsız yapılmış Hellenistik Dönem duvar örgüsü.

Karyatid: Antik mimarlıkta kadın heykelleri biçiminde yapılmış taşıyıcı sütunlar.

Katagraphe: İnananların tanrı Apollon'a kendi istekleri ya da tanrının emri ile kölelerini, çocuklarını ve torunlarını sunmasını içeren yazıtlar.

Kentaurosar: Amazonlar, Kentauros ve Lapith'lerin savaş betimlemeleri.

Klasik Dönem: M.Ö. 480-330 yılları arasındaki uygarlık dönemi.

Korinth Düzeni: Antik mimarlıkta M.Ö.5.yüzyılda oluşan, Dor ve İon düzeni yanında M.Ö. 4.yüzyıldan itibaren var olan bir mimari düzen. Belirgin özelliği, akantus yapraklarıyla bezeli sütun başlığıdır. Diğer yönleri İon düzenine benzer.

Korniş: Yapı cephelerinde katlan birbirinden ayıran ya da üst kenarı sınırlayan profilili çıkıntı.

Kremasyon: Cesedin yaklaşık olarak 1000-1200 derece sıcaklıkta en az 70 dakika yakılarak, küllerinin bir kap içinde gömülmesi.

Krepidoma: Antik mimaride tapınağın oturduğu platformun çevresinde yer alan basamaklar.

Krepis: Basamak; Grek mabedinin gövdesinin oturduğu stylobati meydana getiren basamak şeklindeki çepeçevre, yükseklik.

Kriptoportik: Eski Romalıların sıcak havalarda

oturdıkları -tonozlu- yeraltı yapıları.

Kurtin: Antik surlarda, burçlar arasında kalan beden duvarları.

Latrina: Antik Roma'da kentlerde ortak kullanıma yönelik yapılmış tuvalet.

Logeion: Hellenistik tiyatrolarda proskeniumun önündeki kolonadı taşıyan sahne platformu.

Martyr: Şehit.

Martyrion: Azizlerin din uğruna etkinlikler yürütürken "*şehit düştüğü*" yerde anısına yapılmış dini içerikli yapı.

Medusa: Korku verici görünümde olan, Yunan mitolojisinde saçları yılanlarla örülmüş üç kız kardeşten (Gorgo) birisi.

Megaron: Dikdörtgen ya da kare biçimli, bir kapıyla birbirine bağlanan bir iç mekân ve ön dehlize sahip, üstü ahşap çatılı, içinde ocak olan Erken Tunç Çağı yapısı.

Metop: Antik Yunan mimarisinde Dor düzeninde arşitravin üzerinde yer alan triglifonu oluşturan, triglifler arasında kalan, dörtgen biçimli, üzerinde kabartmalar olan, ya da kabartmasız, boyalı ve boyasız taş levhalara verilen isim.

Mukarnas: Merdiven biçiminde çıkıntılı olan kubbe.

Narteks: Bazilika tipi, erken Hristiyanlık ve Doğu Roma (Bizans) Dönemi kiliselerinin ana mekânına açılan giriş bölümü.

Nef: Bazilika ve kiliselerde apsise dik doğrultuda uzanan, birbirlerinde sütunlar ve ayak izleriyle ayrılmış uzunlamasına mekânların her biri.

Nekropol: Yunanca ölümler kenti anlamına gelen mezarlık alanı.

Neokoros: Antik Roma kentlerinin imparatorlar adına kült alanı/tapınak kurabilme iznini belirten nitelime.

Nymphaeum: Yunan mitolojisinde nymphelere adanmış, ev biçimli, sütun dizileri ve heykellerle bezenmiş nişli anıtsal çeşme.

Nympha: Kırsal alanlarda (sular, ormanlar) yaşayan dişi tanrılar.

Oinokhoe: Kraterden şarap almak için yapılmış tek kulplu ya da düz yonca ağızlı sürahiye benzer kap.

Olympieion: Tanrı Zeus'a adanmış Yunan tapınaklarına verilen isim.

Opus Sectile: Roma ve Bizans dönemlerinde, yapıların tabanlarında, çeşitli boyda ve renkte mermer bloklardan oluşan döşeme biçimi.

Palaestra: Antik gymnasionların güreş ve beden eğitimi yapılan üzeri açık büyük bölümü, güreş okulu.

Palmet: Frizlerde, mezar stellerinde, kornişlerin üzerinde, vazolarda ve kiremit ağızlarında Yunan sanatında sıkça görülen bitkisel bezeme motifi. Bir sapın iki yanında simetrik olarak uzanmış yapraklardan oluşur.

Parados: Antik tiyatroların yan taraflarından giriş sağlayan karşılıklı giriş koridorlarından her biri.

Paye: Yapıda, duvar örme yöntemiyle yapılmış düşey taşıyıcı.

Pegasus: Mitolojide Kanatlı at.

Peripteros: Antik Çağ tapınaklarında tek sıralı sütunlarla çevrelenmiş plan tipi.

Peristasis: Antik tapınakların etrafını çeviren sütun dizisi.

Peristyl Avlu: Kutsal alanlarda, evlerde, gymnasionlarda bulunan etrafı sütunlarla çevrili avlu.

Perseus: Yunan mitolojisinde Athena tarafından Medusa'yı öldürmekle görevlendirilen, Herakles'in ataları arasında yer alan Argoslu önemli bir kahramandır.

Pithos: Pişmiş topraktan yapılmış olup genelde tahıl veya erzak depolamada, bazen de ölü gömmede kullanılan büyük küp.

Plaetia: Antik geniş yol.

Podium: Mabnet, lahit heykel veya sütunların üzerine oturduğu yüksek ve devamlı kaide.

Polygonal (duvar): Çok kenarlı taşlardan örülmüş, düzensiz antik duvar örme tekniği.

Porfir: Somaki olarak da isimlendirilen, içinde beyaz lekeler bulunan kırmızı bazalt taş. Yeşil olanı da vardır, iyi cila tutar.

Portal: Anıtsal kapı, ana kapı, taç kapı.

Portiko: Antik yapılarda revak niteliğinde kullanılan, çatısı sütunlarla taşınan hol.

Prehistorik: Tarih öncesi çağları belirten sözcük.

Proedria: Antik tiyatrolarda ilk basamaklarda imparator, ya da kentin ileri gelen kişisi için yapılmış, arkalı oturma basamağı.

Prokonsül: Antik Roma'da belirli süre Konsül olarak görevde bulunduktan sonra bir Roma Eyaletin'in yöneticisi olan, vali.

Propylon: Kutsal alanın giriş kapısı.

Proskenium: Antik Roma tiyatrolarında sahne binasının seyircilere bakan duvarı önünde, orkestradan yükseltilmiş set.

Prytaneion: Antik Yunan kentlerinde içinde

sürekli yanan kutsal ocağı olan, yabancı seçkin kişilerin ve elçilerin, savaşta ya da spor dalında başarılar kazanmış kişilerin ağırlandıkları yapı.

Rekonstrüksiyon: Bir yapının veya kalıntının kalan bölümleri ve diğer belgeler yardımıyla eski şeklinin belirlenerek yeniden yapımı.

Rektagonal: Hellenistik dönemde surların yapımında uygulanan teknik, yani taşların dış yüzlerinin hafif şişkin olarak işlenmesi.

Restorasyon: Bir yapının veya bir eserin yıkılan, harap olan kısımlarının daha fazla tahrip olmasını engellemek için aslına uygun biçimde belirli ilkeler ışığında onarılması işlemidir.

Rustik duvar örgüsü: Düzgün işlendiği halde işlenmemiş izlenimi veren taşlardan oluşan duvar örgüsü.

Ryton: Eski Çağ'da, içki kabı veya dini törenlerde adak sıvısı dökmek için kullanılan boynuz, hayvan başı veya gövdesi biçimli kaplar.

Sanctum: Kutsal yer, girilmesi yasak özel oda.

Sebasteion: Roma İmparatorlarına (*Sebastoi*) ait kutsal alan. Bu tür kült alanları Roma Dönemi'nde imparatorların tanınlaştırıldığı, kentle, Roma arasındaki bağı güçlendirmek ve imparatorlara saygı göstermek için yapıldığı bilinmektedir.

Semerdam: Ters kayığı andırır ya da beşikörtüsü tarzında çatı yapısı ve lahitler için kullanılan sözcük.

Sileks/Çakmaktaşı: Denizlerde eriyik halde bulunan silisyum dioksitin çökmesi ile oluşan taştır. Çok sert olması ve düzgün yüzeyler halinde kırılması nedeniyle Eski Taş Çağı'nda çeşitli aletler yapımında kullanılmıştır.

Skene: Sahne binası.

Stel: Tek parçadan oluşan ve dik duran taş anlamındadır. Çeşitli biçimlerde olabilir. Üzeri kabartmalı, yazılı ve resimli olabilir. Yunan, Roma Dönemi mezar taşları, adak taşları için bu sözcük kullanılır.

Stoa: Sütun dizileri üzerinde çatısı olan, tek ya da iki katlı uzunlamasına gelişmiş bir plan düzeni gösteren antik yapı türü. Agoraları çevreleyen stoalar, kent sakinlerinin dinlendiği, yağmurdan, ve güneşten korunduğu yerlerdi; agoralarda stoaların siyasi, ticari ve genel işlevleri de vardı; ticaret yapan kişilerin büroları, ambarları da bulunmaktaydı. Stoalar agoranın yanı sıra gymnasionlar da da görülen antik bir yapı türüydü.

Stola: Antik Roma'da Roma vatandaşlığı hakkını taşıyan kadınların gömlek üzerine giydikleri kollu ya da kolsuz bir giysi. Göğsün altından sarılan bir kuşak ve başka bir kuşakla da kalçaların üzerine tutturulurdu.

Stuko: Yaygın kullanımı antik Roma'da başlamış, sönmüş kireç, alçı, tebeşir, beyaz mermer tozu, yumurta akı, tutkal ve su karışımıyla yapılan siva. Düzgün olmayan duvarların düzeltilmesinde, fresk yapılacak duvarların sıvasında kullanılmıştır.

Stylobat: Antik mimaride yapının üzerine oturduğu toprak üstünde kalan, sütunları taşıyan bezemeli, silmeli, temel.

Summa Cavea: Tiyatroda diazomanın üst oturma bölümü.

Synthronon: Bazilika yapısının apsisinin içinde yer alan din görevlilerinin tören sırasında toplu olarak oturdukları yarım yuvarlak oturma kademelerinin tümü.

Taberna: Antik mimaride portikoların gerisinde, bir ya da iki katlı dükkân.

Tabula Ansata: Antik Roma sanatında kulplu bir çerçeve biçiminde betimlenen kitabelik.

Temenos: Kutsal alan; etrafı peribolos denilen duvarla çevrilmiş bir ya da daha fazla tapınağı ve dinsel yapıyı içine alan kutsal alan.

Templum In Antis: 'Pronaos'ta 'ante'lerin arasında iki sütunu bulunan tapınaklara verilen ad.

Tepidarium: Antik Roma hamamının ılıklik bölümü.

Teritorium: Egemenlik alanı.

Tetrastoon: Dört tarafı portiko (revak) ile çevrili dörtgen açık alan.

Thermae: Antik Roma mimarlığında anıtsal boyutlarda genel hamam yapısı.

Theseuros: Antik Yunanda temenos içinde yer alan hazine yapısı.

Torso: Kollar, bacaklar ve baş dışında insan gövdesi heykeli.

Unguentarium: Ortasında şişkinliği olan, küçük boru şeklindeki kap.

Urne: Pişmiş toprak, taş ya da tunçtan yapılmış vazo ve kavanoza benzer, kapaklı veya kapaksız kap. Antik Roma'da, içine su içki ya da ölülerin külleri konulurdu.

KAYNAKÇA

Abay Eşref, Tarih Öncesi Çağlarda Denizli Bölgesi ve Beycesultan Kazıları. Denizli Tanrılarının Kutsadığı Vadi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Abay Eşref, Tarih Öncesi Dönemlerde Işıklı. Eumeneia Şeyhlü-Işıklı, Editör Bilal Söğüt. Ege Yayınları, İstanbul, 2011.

Akurgal Ekrem, Anadolu Kültür Tarihi. Tübitak Yayınları, Ankara, 1998.

Akurgal Ekrem, Anadolu Uygarlıkları. Net Yayınları, İstanbul, 2007.

Arthur Paul, Arkeoloji Rehberi. Bizans ve Türk Dönemi'nde Hierapolis (Pamukkale), Ege Yayınları, İstanbul, 2006.

Baysal H. Hüseyin, Denizli'deki Antik Kentler. Denizli Tanrılarının Kutsadığı Vadi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Bean George E. Eski Çağ'da Ege Bölgesi, Arion Yayınları, İstanbul, 1999.

Bektaş Cengiz, Afrodisyas. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Cirtil Saim, Işıklı Şeyhlü Türk Dönemi Eserleri. Eumeneia Şeyhlü-Işıklı, Editör Bilal Söğüt. Ege Yayınları, İstanbul, 2011.

D'Andria Francesco, Arkeoloji Rehberi Hierapolis (Pamukkale). Ege Yayınları, İstanbul, 2010.

D'Andria Francesco, Phrygia Hierapolis'i. Denizli Tanrılarının Kutsadığı Vadi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Dinler S. Semra - İzol A. Nur, Aphrodisias Kazısı Nedeniyle Boşaltılan Geyre Köyü ve Kamulaştırılan Köy Evleri. Mimarlık Dergisi.

Erim T. Kenan, Aphrodisias, Net Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Ilgım Mesut, Afrodisyas Sebasteion Sevgi Gönül Salonu. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2.baskı, 2011.

İnceoğlu Necati, Denizli'de Sivil Mimari. Denizli Tanrılarının Kutsadığı Vadi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Kök Şaban, Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde Seyhlü ve Çevresinin Fethi. Eumeneia Şeyhlü-Işıklı, Editör Bilal Söğüt. Ege Yayınları, İstanbul, 2011.

Kök Şaban, Denizli Yöresinde "Kybele Kültü"nün İzleri. Denizli Tanrılarının Kutsadığı Vadi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Lloyd Seton, Türkiye'nin Tarihi. Tübitak Yayınları, Ankara, 1997.

Öztürk Akıncı Esengül, Apollon Lairbenos Tapınağı. Denizli.

Pektaş Kadir, Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri. Denizli Tanrılarının Kutsadığı Vadi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Ritti Tullia, Phrygia Hierapolis (Pamukkale) Eski Yazıtlar Rehberi. Ege Yayınları, İstanbul, 2006.

Saltuk Secda, Arkeoloji Sözlüğü. İnkılâp Yayınları İstanbul, 1989.

Sezgin Tunç, Eumeneia Tympanuumlu Su Dağıtım Terminali. Eumeneia Şeyhlü-İşıklı, Editör Bilal Söğüt. Ege Yayınları, İstanbul, 2011.

Sezgin Tunç, Taşkiran Murat, Eumeneia Kent Planı ve Savunması. Eumeneia Şeyhlü-İşıklı, Editör Bilal Söğüt. Ege Yayınları, İstanbul, 2011.

Şimşek Celal, Eumeneia'nın Coğrafî Tarihi ve Siyasî Yapısı. Eumeneia Şeyhlü-İşıklı, Editör Bilal Söğüt. Ege Yayınları, İstanbul, 2011.

Şimşek Celal, Laodikeia Çalışmaları 2 / Laodikeia (Laodicea Ad Lycum). Ege Yayınları, İstanbul, 2013.

Şimşek Celal, Sezgin M. Ayşem, Eumeneia Açık Hava Kutsal Alanı. Eumeneia Şeyhlü-İşıklı, Editör Bilal Söğüt. Ege Yayınları, İstanbul, 2011.

Şimşek Celal, Tarihin İçinden Laodikeia'dan Ladik'e Denizli. Denizli Tanrılarının Kutsadığı Vadi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

DİZİN

A

Adonis Efsanesi 42, 50, 51
 Agonothetes 59
 Akhan 21, 104, 146, 147, 157
 Alaaddin Keykubat 148
 Amazonamakhia 28, 72
 Anadolu Medeniyetleri Müzesi 139, 140
 Antiokos III 13, 105
 Antoninus Pius 15
 Apameia 13, 105, 135

Aphrodisias 4, 11, 12, 15, 44, 108, 109, 110, 120, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 156, 157, 163

Aphrodisias Müzesi 128, 129, 131, 132, 157

Aphrodit 51, 59, 61, 128, 129, 131, 130, 131

Apollon Karios 34, 43

Apollon Karios Kehanet Metni 33

Apollon Klaros 6, 30, 31, 32, 33

Apollon Kutsal Alanı (Hierapolis) 4, 7, 22, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 63

Apollon Lairbenos Tapınağı 4, 12, 137, 138, 156, 157

Apollonia Salbake 4, 11, 122, 123, 125, 156

Artemis 28, 30, 42, 43, 50, 55, 56, 57, 61, 126

Asia Prokonsülü Julius Frontinus 15, 81

Athena 51, 52, 59, 131, 133, 161

Attaleia 10

Attalos III 6, 13, 43, 135

Attouda 4, 12, 115, 120, 156

Aziz Paulus 119

Aziz Philippus 4, 7, 20, 22, 63, 64, 66

Aziz Philippus Martyrion'u 4, 7, 20, 22, 23, 27, 32, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 160

Aziz Philippus Mezarı 66

B

Bergama Krallığı 6, 13, 43, 51, 69, 105, 106, 142

Beycesultan Höyüğü 4, 12, 41, 139, 140, 156

Büyük İskender 6, 13, 105, 131

C

Caracalla 58, 107, 108, 110, 112,

Celal Şimşek 163

Charles Fellows 39

Charles Texier 129

Constantinopolis 7, 63

Ç

Çardak Han 20, 21, 148, 157

D

Delphi 32

Demeter 36, 41, 59, 61

Didyma Apollon Tapınağı 32

Dionysos 35, 41, 42, 46, 59, 60, 126, 131, 131, 133

Domitianus 15, 80

E

Efes 16, 56, 104, 108, 109, 110, 111

Eros 28, 59, 60, 72, 83,

Eumenes II 13

Eumeneia 4, 12, 141, 142, 143, 156

F

Francesco D'Andria 29, 30, 37, 44, 45, 64, 66, 163
 Frigya 4, 7, 12, 60, 103, 106, 107, 119, 121, 122,
 126, 129, 135, 137, 141, 143

G

Gaia 49, 51
 Gaius Caligula 106
 Galluslar 36
 Germiyanlılar 7, 21
 Gigantomakhia 51
 Gladyatörler 15, 17, 41, 84, 85, 92, 98, 99, 115
 Grifon 28, 51, 59, 159

H

Hades 30, 36, 37, 42, 43, 44, 59
 Hadrianus 6, 15, 34, 44, 47, 60, 107, 123, 138
 Herakleia Hieron 4, 12, 126, 156
 Herakleia Salbake 4, 12, 124, 125, 156
 Hermes 46, 59, 106
 Hierapolis Müzesi 5, 13, 22, 23, 34, 34, 35, 38, 40,
 41, 42, 43, 44, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 59, 77,
 78, 83, 92, 104, 105, 106, 107, 119, 140, 155, 157
 Hippodamos 13, 159
 Hititler 140

I

İsis Rahibesi 41, 104
 İzzeddin Keykavus II 146

J

Julius Caesar 33, 106

K

Kadmos 10, 12, 103, 118, 154, 156
 Kaklık Mağarası 4, 151, 156
 Karacasu Etnografya Müzesi 132
 Kerberos 44
 Katagraphe 137, 159
 Kenan Erim 129
 Kharon 36, 91
 Kibyra 122, 123, 125
 Kolophon 6, 31, 32
 Kolossai 4, 12, 15, 23, 41, 90, 104, 108, 115,
 118, 119, 156

L

Laodikeia 4, 11, 15, 16, 20, 23, 40, 41, 80, 90, 10
 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113,
 114, 115, 118, 119, 120, 135, 137, 149, 154, 155,
 156, 163
 Leto 30, 43, 49, 50, 55, 56, 138
 Lidya 41, 55, 60, 135, 138
 Likya 122, 123
 Lykos 10, 11, 12, 15, 16, 20, 41, 47, 63, 103, 104, 105,
 107, 114, 115, 118, 119, 135, 137, 151, 154, 156

M

Magnesia Savaşı 105, 135, 142
 Marcus Antonius Polemon 107
 Marsyas Efsanesi 42, 51, 52, 53
 Mithridates 106
 Musalar Korosu 54

N

Neokoros 7, 107, 160
 Nero 6, 14
 Niobe Efsanesi 42, 55, 56
 Nykhe 49, 51, 58, 131
 Nymphe 59, 53, 62, 160,

O

Osmanlı İmparatorluğu 4, 7, 21, 42, 82, 86, 131,
 133, 134, 141, 142, 143, 149, 150, 157

P

Paolo Verzone 21, 27, 63, 64
 Peloponnesos 15, 94
 Persephone 36, 42, 51, 59, 61
 Persler 10, 119
 Philadelphia (Alaşehir) 7, 10, 21
 Phrygia Pacatiana Secunda 4, 7, 12, 20, 27, 69
 Polybios 105
 Pontos 106

S

Sağlık Tanrıçası Hygieia 40
 Salbakos (Babadağ) 10, 103, 107, 120, 126 127
 Sardes 10, 105, 135
 Sebastapolis 4, 11, 122, 123, 124, 125, 156, 157
 Selçuklular 4, 7, 20, 38, 42, 45, 86, 87, 104, 136,
 142, 143, 146, 147, 148, 149, 157, 163
 Seleukoslar 6, 13, 105, 119, 133, 135, 142
 Septimius Severus 42, 49, 58, 61
 Serapis 15, 83
 Severuslar Dönemi 6, 15, 47, 48, 104,
 Smyrna 6, 10, 31, 32
 St.Micheal Kilisesi 119
 Stephanos 128
 Strabon 11, 36, 107, 118

T

Tabai 4, 122, 125, 133, 134, 135, 150
 Theodosius I 109
 Traianus 33, 60
 Trapezopolis 4, 11, 115, 121, 156
 Tripolis 4, 10, 12, 41, 135, 136, 156
 Triton 43
 Tullia Ritti 20, 33, 44, 60, 61, 163

Z

Zeno 107

ANADOLU
UYGARLIKLARI
DİZİSİ-1

ANATOLIAN
CIVILIZATIONS
SERIES-1

Hitit
UYGARLIĞI
İZİNDE
ANADOLU

ANATOLIA:
ON THE TRAIL
OF THE
Hittite
CIVILIZATION

CURRENT
2nd
EDITION

GÜNCELLENMİŞ
2.
BAŞI

URANUS

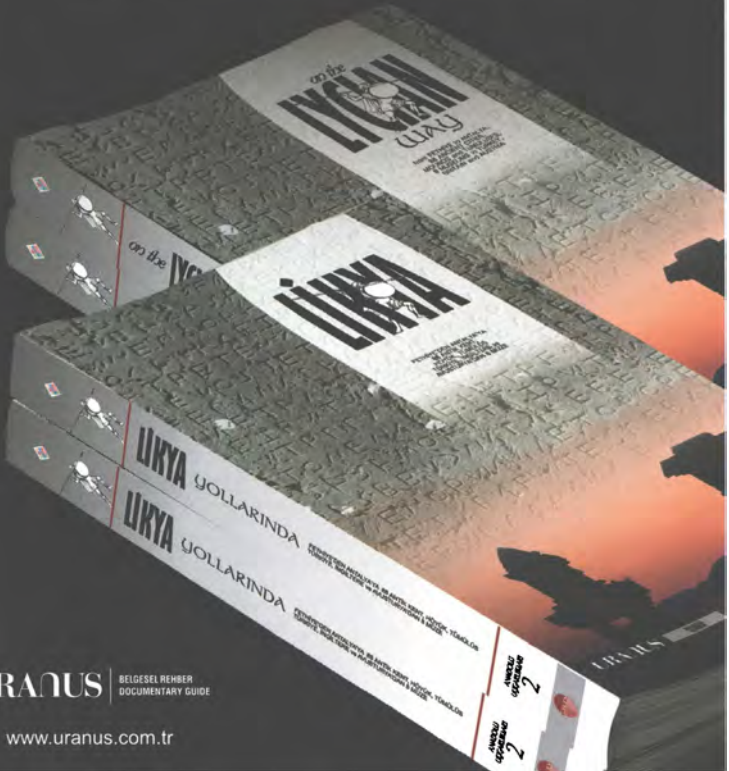
BELGESEL REHBER
DOCUMENTARY GUIDE

www.uranus.com.tr

ANADOLU
UYGARLIKLARI
DİZİSİ · 2

ANATOLIAN
CIVILIZATIONS
SERIES · 2

URANUS

BEĞESEL REHBER
DOCUMENTARY GUIDE

www.uranus.com.tr

ANADOLU ANTİK KENTLER
DİZİSİ 1

Nea Byzanti
Hattusa Alacahöyük-Sapinuwa

THE ANCIENT CITIES OF ANATOLIAN
SERIES 1

The Hittite Capital
Hattusa Alacahöyük and Sapinuwa

アナトリア古代都市シリーズ 1

ハットウシヤ

アラシヤフユクヒシヤヒマツ

URANUS | REMBER
GUIDE
SERIES

www.uranus.com.tr

ANADOLU ANTIKEN FÜR
DEUTSCH

Efes ve İon Kentleri

THE ANCIENT CITIES OF ANATOLIAN
SERIES 2

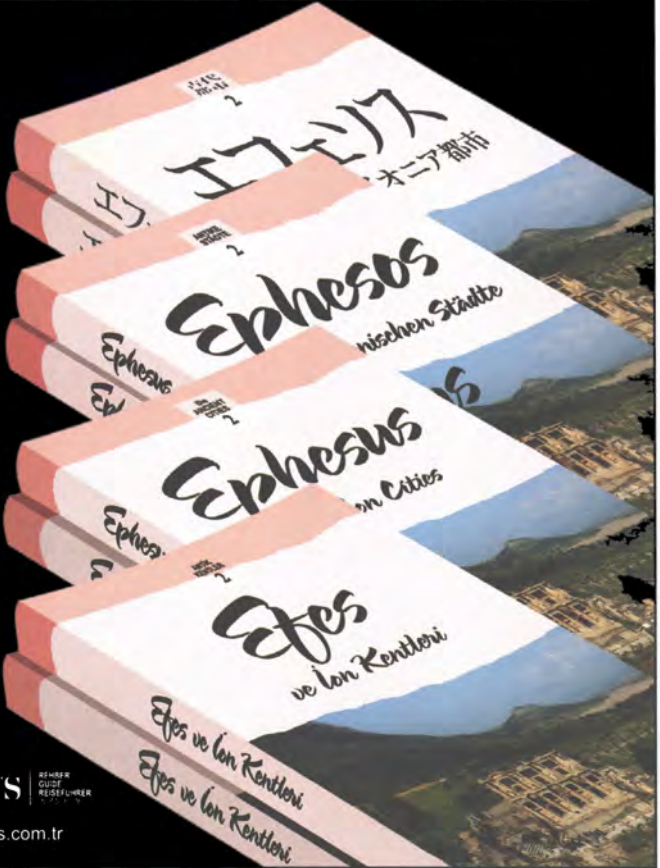
Ephesus and the Ionian Cities

DIE ANTIKEN STÄDTE VON ANATOLIEN
SERIE 2

Ephesos und die ionischen Städte

アナトリア古代都市シリーズ 2

エフェソス (その他のイオニア都市)

URANUS

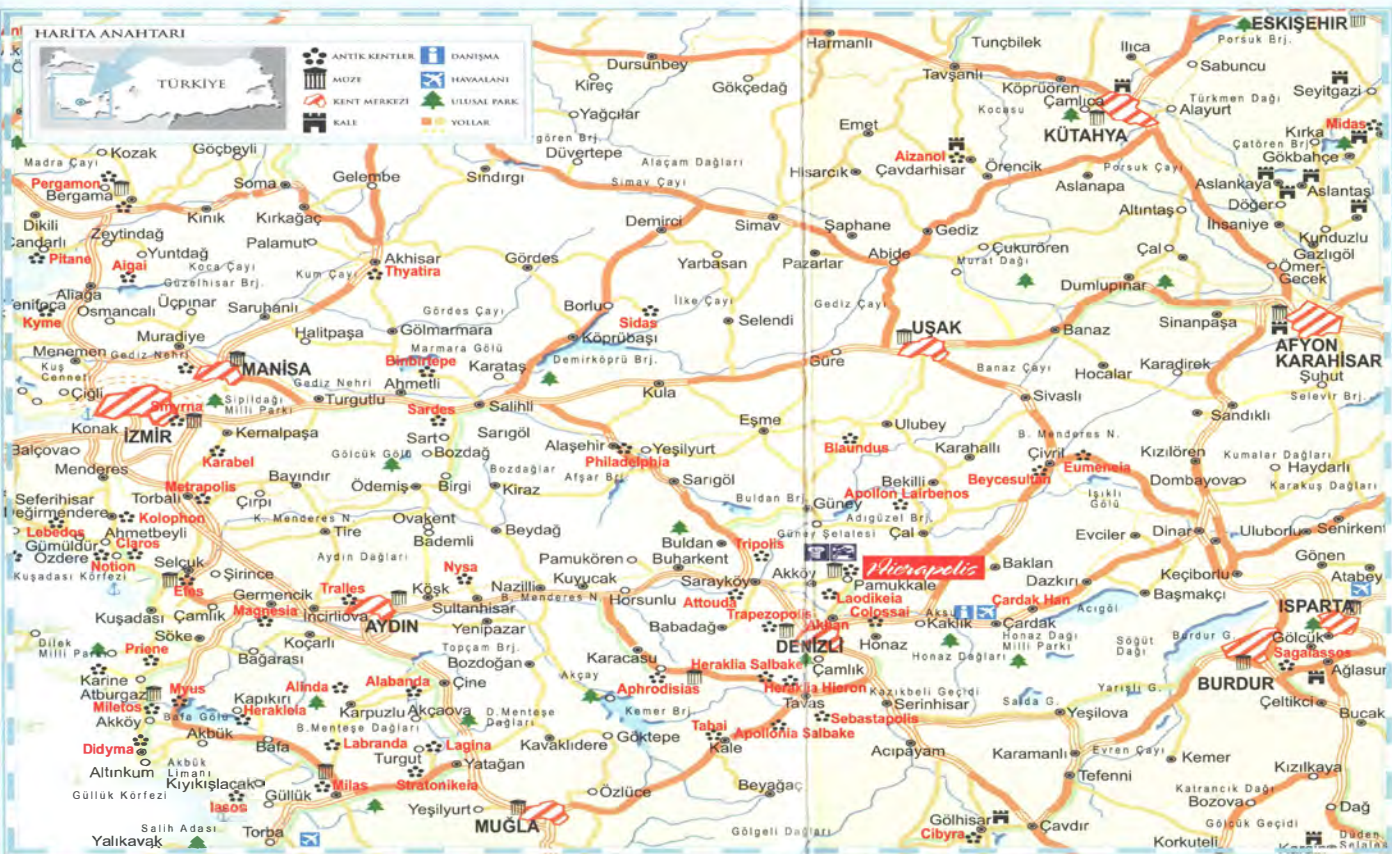
DESIGNER
GÖRKE
REISERLERNER

www.uranus.com.tr

HARİTA ANAHTARI

TÜRKİYE

Hierapolis (Pamukkale) Laodikeia ve Çevresi

Hierapolis kenti ve termal suların oluşturduğu traverten havuzları, var olduğundan bu yana, içinde yaşayanları, gelip geçen gezginleri, yolcuları büyülemiştir; ana caddeden geçen yolcular kentin görkemli anıtsal çeşmelerinde soluklanmışlardır; termal suların beslediği kentin hamamları ise temizlenme, arınmanın yanı sıra şifa dağıtmıştır. Tiyatro diazomasına kazınmış satırlarda bu özelliği nedeniyle Hierapolis'e övgüler dizilmiştir: **"...Kutsal kent, altından kent, sen geniş Asya'nın en elverişli topraklarına sahipsin; Nymphelerin efendisi (senin) görkemli sularıyla süslü..."** (çeviri, T. Ritti).

"Kutsal kent, altındankent..." Hierapolis'in, ayrıntılı rehber bilgi, fotoğraf, çizim, harita ve planlarla tanıtımının ardından, güneyinde Laodikeia, Apollonia Salbake, Sebastapolis, Herakleia Salbake, Herakleia Hieron; güneydoğusunda Heredotos'ta ismi geçen Honaz (Kadmos) Dağı eteklerinde Kolossai; güneybatısında Aphrodisias, Attouda ve Baba Dağı yamaçlarına kurulmuş Trapezopolis; kuzeybatısında Lykos'un (Çürüksu) Menderes Nehri'ne kavuştuğu yerde kurulmuş Tripolis; kuzeydoğusunda Apollon Lairbenos Tapınağı, Beycesultan Höyüğü ve Eumeneia antik yerleşimi ile yakın çevresindeki Selçuklu ve Osmanlı Dönemi izlerini günümüze taşıyan kervansaray, cami, hamam, türbe ve sivil mimari örnekleri de kitap sayfaları arasında yer bulmuştur.

ISBN: 978-605-5940-08-9

URANUS